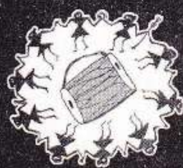
રાઠવી : અંક ૧

ઢોલ

આદિવાસી ચેતનાનું સામયિક

સપ્ટેમ્બર ૨૦૦૫

ઢોલ

આદિવાસી ચેતનાનું સામયિક

ભાષા : રાઠવી

ભાષા સંશોધન–પ્રકાશન કેન્દ્ર

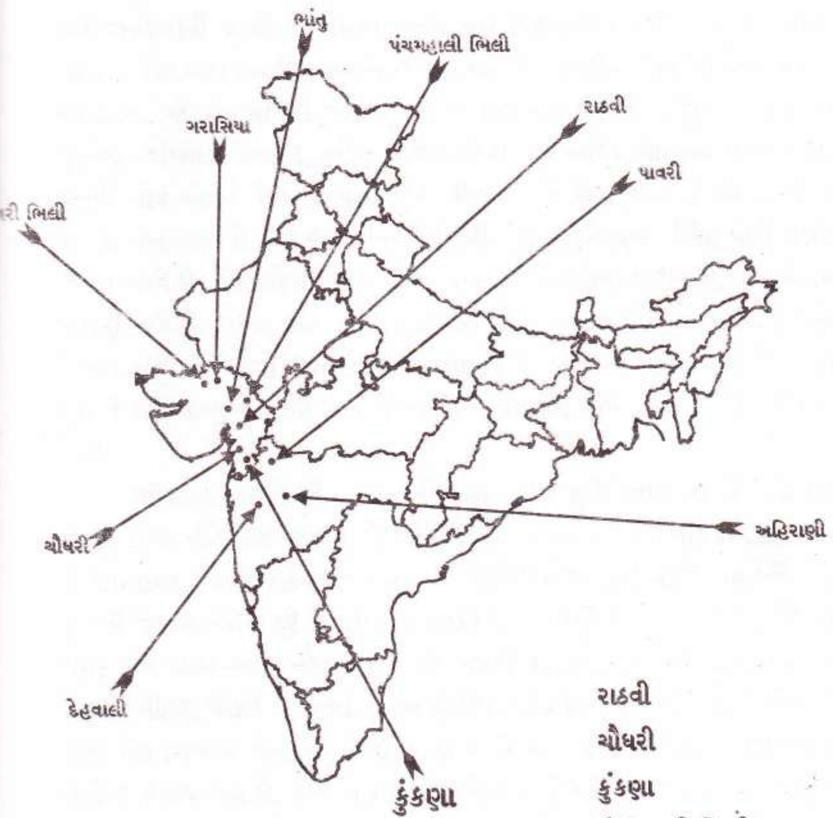
ઢોલ : આદિવાસી ચેતનાનું સામયિક
રાઠવી : અંક ૧ : સપ્ટેમ્બર ૨૦૦૫

પ્રકાશક
ભાષા સંશોધન-પ્રકાશન કેન્દ્ર
૬૨, શ્રીનાથ ધામ સોસાયટી, દિનેશ મિલ પાસે,
વડોદરા-૩૯૦૦૦૭.

કિંમત
વ્યક્તિગત : રૂ.૧૦/-
સંસ્થાકીય : રૂ.૨૦/-

મુદ્રક
વિરાટ પ્રેસ
વ્રજવાટિકા, સિદ્ધનાથ રોડ, વડોદરા

ભાષા ભારતી

રાઠવી
ચૌધરી
કુંકણા
પંચમહાલી ભિલી
ગરાસિયા
ડુંગરી ભિલી
ભાંતુ
દેહવાલી
પાવરી
અહિરાણી

દાદાહ્ની જગે બોનેહ પેણવા જાય

ગુજરાતના ઉગમના વિહતારના વડોદરા જીલ્લાના છોટાઉદાપોર તાલુકામે રાઠવા આદિવાસીઓની વહતી સે. રાઠવા જાતમે ચાર વિહુન તીન જેત્રી ગોત્રો સે. ગોતર ગોતર મે રીત અલેગ અલેગ હોય સે. રાઠવા જાતની ભાભરીયા ગોતરની જોન ખુબ દ નવલ્રી સે. મોટલ્લા ભાગની જોનમે લાડો પેણવા જાય સે. છોટાઉદાપોર તાલુકાના સુરખેડા, અંબાલા, દેવહાંટ, બોપા હરવાંટ ગોમોમે ભાભરીયા ગોતરના લોકુ રેય સે. જાતની ગોત્ર ગોત્રમે વેવા ની થતા પુણ બીજી ગોત્રમે વેવા થાય સે. એતરે બીજા ગોત્રની જોન આવે તે પુણ ભાભરીયાની રીતની જેમ તીમને પુણ બોનેહ પોટી લીકને પેણવા આવે સે. ભાભરીયા ગોત્રમે બીજી ગોત્રની જેમ દ વેવાની રીત સે. પુણ જોનમે લાડાની જગાએ બોનેહ રીત પોટી લીકને કરે એતરુ અલગ સે. પુણ તે હોભરવાને વોચવા જેવુ સે. રાઠવા સુરતનભાઈ ઝુપડાભાઈ રે. બોપાના વેવા કેવીક રીતે થયા હુતા તે કહી લખાવ્યુ. તેયો પુણ પેણવા ની જ્યો ઈની બોનેહ પોટી લીકને પેણવા જેલી.

ભાભરીયા ગોત્રમે તીન, પાંસ નીતે સાત દાડા હુદી વેવા સાલે સે. પેલ્લે દાડે નૌતરા કરવા નીતે તેલ ચડાવવાનો દાહડો કે સે. તે દાડે હવારમે ગોમનો ડાયો અન મોટલા માનહ હવારમે શકન જોવા જાય સે. પીસોટી લીલા ઝાડ પેર દેખાય એત્રે વારુ શુકનથી વેવાના નૌતરા કરે સે. સોખામે હળદેર અન તેલથી મોવીકને જહાં જહાં દેવનું થાનક હોય સાહા-સાહા નૌતરાના સપટી-સપટી મેકીકને નૌતરે સે. હિનાથી હગા-હોદરામે નૌતરા મોકલે સે. તીલીનું તેલ હીહીમે ભરીકને નાળુ બાંધી લાડીને ઘોર બે જણા તેલ આલવા જાય સે. તેવ્યા પાસા આવે એત્રે લાડો બજારમે ઓરવા ઈના જોડીદાર હગાથ જાય સે. હોજે તેલ સડાવવાને લીધે ગોમનો પૂજારો આવે સે. કાદાના હાડલામે તપાવેલા પોણીથી ભાભી લાડાને ફોફવેલ સોખાની સોળીસોળીને ઉઘરાવેથી ગામના બધા લોકુ ભેગા હોયે સેને. બૈયરોને પોરાયો ગીતુ ગાવે સે. ઢોલીયા ઢોલ વગાળે સે. લાડાને પાંસ દાડા આસલ વીસલ કરવાવાળા બે લુડા ને બે લુડીયો રાખે લાડોને લુડાં-લુડીઓ ધરતી માતાને તેલ સડાવે સે. પાસેય માનહ જમણા હાથની બે-બે આગળી બીલખીને નીસે રાખે સે. પૂજારો તેલની ધાર પાડે એતરે હેટેથી ઉપર આગળીઓ ચડાવે સે. પાસ વખત હેહલી રીત કરે સે. પસેન ઘોરમે લાડાને બેહાડીને તીના મુડામે તેલ નાખીને સડાવે સે.

લાડાને પાટલા પેર બેહાડી એક પીસોળીમે પાંસ પાલી ડોંગર નાખીકને લુડા-લુડીઓ સોખા કાઢે સે. ઈને ઘોણ ભરવી કહે સે. જુવારના લોટમે ગોળનું પોણી નાખીકને રોટા બનાવીને સોળી લાડવા કરે સે. પસેન બધા માનહોને નેવોજ આલે

લુંડીઓ આખી હળદેરને સપોળા પેર ઘહીકને લાડાના ડીલ પર પીઠી ચોળે સે. મોડી રાત હુદી ટીમલી કુદે સે.

વેવાનો બીજો દાહડો એતરે બાજળાનો દાહડો કહે સે. હવારમે લાડાને આબાનું દાતુણ કરાવે સે. પસેન ઉઘરાવી તેલ સડાવી પીઠી ચોળી લાડાને તીયાર કરે સે. હાથુમાં તલવાર અન નારિયેલ દાલાવે સે. એક ગાડામે બેહાડી ઉગમણી પાહ જહા ગોમની હદ હોય સાહા લાડાને લેઇને જાય સે. બૈયરો લાડા હગાથ ગાડામે ગીતુ ગાવે સે. સાહા જઈકને લુડા લાડાને ખભે બેહાડીને હેટા ઉતારે લુડીઓ લાડાના હાથમે ડાંગર અન પોણી આલે સે. તીન દાહડા ઘમી ધરીને લાડો દાડાને વોંધે સે. ઈને ઓણા કાઢવા અહી કહે સે. હેહલી રીતમે હાજે બુડમણી પાહ જઈકને બુડતા દાડાને વાંધે સે. બપોરે બૈયરો ન પોયરો ગીતો ગાવે સે. આદમી માનહ્ બાજળા સીવે સે. હાજે રાત્રે ટીમલી કુદે સે.

હિબોળીન દાડે દાળીની જેમ જ ઉઘરાવે, તેલ નાખે,પીઠી ચોળે, ઓણા કાઢે સે. હાજે આણા કાઢીને વળતી વખતે હિબોળી પૂજવા જાય સે. ગામની હદ પર એક ઝાડ હેઠુ ઘોડાને ઢાબુ મુકીકને હિબોળી માતાનું થાનક હોય સે. જે પોરાયો લુડીઓ હોય તેવ્યેણો મકાઈના લોટમે હળદેર નાખીકને રોટા બનાવીને લાવે સે. હિનાન રોટા હિબોળી માતાને પૂજે સે, ને રોટોનો નેવોજ બધા મોનહૂન આલે સે. ઢોલીયા ઢોલ વગાળે સે અન લાડાને એક લોક ખભા પેર બાહાડીકને ગોળ ગોળ ફેરવીકને કુદાળે સે. આમ સાત લોક બદલાયકને લાડાને ઉસેકે સે અન કુદાળે આહે - પાહે બૈયરી ગીતો ગાવે સે. લુડીઓ હાથમે ડાંગર આપે સે. તીને લઈકને લાડો ઝાડ ઉપર નાખીકને હાથ જોડે સે. ભાભરીયા ગોત્રમે પોરાયને પેણાવવાની હોય તેર હિબોળી પૂજે સે. લાડાની હિબોળી જાન જાતી વખતે વાટમે પૂજે સે. રાતે ટીમલી કુદે સે.

બેઠકના દાહડે રોજ કરે તે દ રીતે રીત કરે સે. મોટલા માનહ્ રોધવાનું કોમ કરે સે. નમતા દાડે જહાં ધરતીમાતાને તેલ ચડાવ્યું હોય તે દ જગા પોર લાડોને લુડા-લુડીઓ તેલ ઉતારવા ઘુમચો વરે સે. બીલખાની ટીગલી પોર બધા બે-બે ઓગરી મુકે એતરે પુજારો બોલ બોલીકને તેલ રેડે સે, એતરે બધા ઉપોરથી હેટી ઉતારે સે. ગોતરેળો ભરવાવાળો તે દ ગોત્રનો હોય સે. તે પેણેલો હોય સે. તેની બયરી ધોન ભરેલી ડોંગરના ચોખા કાળે સે. અન રોધે સે. ગોતરેળો ભરવાવાળો કોરી ગાગેર ને નારિયોલ અને ધોરુ ચાખલુ લઈકને કુવે જાય સે. પાંસ ઓટા વધામણું વધાવીને ગાગેરમે પોણી ભરીકને પૂજે સે. ગાગેર પોર નારિયોલ ને ચાખલુ મેલીનન ગોતરેળીયો મુડા પોર મેલીને ટોળે આવે સે. ટોળે લાડો ગાગેરને અન ગોતરેળીયાને વધાવે સે. ઢોલીયા ઢોલી રમે સે. ગોતરેળીયો પૈહા ઢોલીયાને આલે સે. ગોતરેળાની ગાગરને ડોંગેરની ઉપર ધલીએ મેલવામે આવે સે. ઘોરના લોકુ અન ભાભરીયા ગોત્રના બધા લોકુ ઘોરમે ઘલી આગળ બેહે સે. ગોતરેળીયો, પૂજારો, ડાહા આદમી ગોત્રીજને પૂજે સે. ગોત્રીજ એતરે તે દ ગોત્રનો કુળ દેવ. ખાવા રાંધેલુ અન ધોણ ભરેલા ચોખાની કોદરી પૂજે સે. પછેન નાત ખાય સે. નાતના ખાધા પછેન ગામના લોકુ અન હગાઓ

સાગના કે ખાખેરના પોયડામે ખાવા આલવા આવે સે. અન ખાય સે. લાડાને તીયાર કરીકને બેકડા ઉપોર બેહાડીને લાડાનો બાહ વધાવીને બે વીહન અગિયાર રૂપિયાનો પોહ આલે સે. અન પછેન બધા માનહ પોહ આલે સે. લાડાના હગા મામોહ, ફુવોહ, માસીહ, જીજીહ ઢોલીયા ને મોદોર વગાડીને કુદતા કુદતા પોતાને ઘેરથી આવે સે. તીને મોહાળુ લાવે એવુ કે સે. મોહાળાને લોકો ટોળે વધાવીને માડવે બેહાડે સે.

રાતે બાર વાગે ગોમનો ડાયો કે મોટલો માનહ લાડાને ચાખલા પેરાવીને પાઘડીમે સવા રૂપિયા મેલીને ફેટો બાધા સે. પેટીમે પલ્લા મુકે સે. પોટી એતરે વાહળાની બનાવેલી એક જાતની મોટી ટોપલી સે. ઈની મઈ રોટા ઘાલવા વણવામે આવે સે. ઢોકણું હો હોય સે. જોન તીયાર થઈકને રાતના એક વાગે જાય સે. પોટીમે મકાઈના રોટલા, ચોખા, બંધુ મુકીને લાડાની બોનેહ શણગારીને માથે મુકે સે. બહાર આગણામે લાડાને ખભા પોર બેસાડીને કુદાડે સે. તે પછી સુપડામે ડોંગરમે પૈહો અને ખુટો મુકે સે. અને ઘોરના નળીયા ઉપર મુકે સે. તે પછેન ટોળે જઈને લાડો પોટી લીધેલ બોનેહને તલવાર, શેરો, હાર, નારિયોલ આલીને પેણવા મોકલે સે. તે પછેન લાડો ઘોર રેય સે. જોન જતા રસ્તામે શિબોળે જઈને શિબોળી પૂજે સે. જોનમે એક ગાડુ હોય સે. તીમે બૈયરો અને નાહ્ના પોર્યા બેહે સે. અગોળ પોટી મેલીને લાડાની બોનેહ બેહે સે. તીને લુડીઓ પંખો નાખે સે. લાડીનું ઘોર ઢુકળુ આવે એતરે કુદવાનું બંધ કરીકને ચાલુ ઢોલ વગાળે સે.

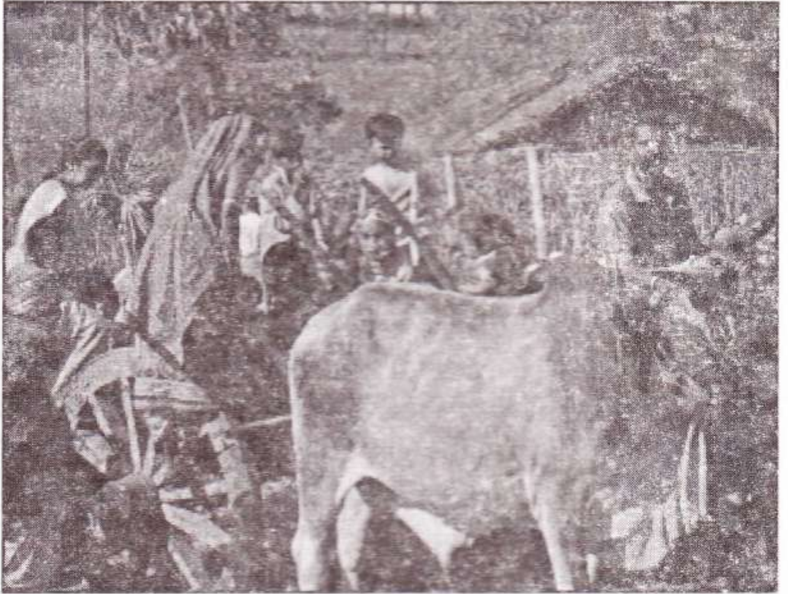
લાડી પાહના માનહુ એક ટાટી લઈકને કુદતા કુદતા જોનને ઉતારો આલવા લીધે આવે સે. જહા જોન પાડવાની હોય તો ટીમલી રમે સે. પછેન ટાટી હેટી મેલે સે. તેની ઉપોર લાડાવાળા લાડાની બોનેહને પોટી લઈકને બેહાડે સે. કલવો, અન પોણી પાવ્યા પછેન પલ્લા સુપડામે મેલીને ગોમના પુજારો, ડાયો, પટેલ, સરપંચ બંને પાહથી સરખા વખાણે સે. બે-બે બૈયરો લાડીને તીયાર કરવા જાય બીજી બે બૈયરો ચોરી પાડે સે. બીજી પાહ ટોળે લેય સે. ચોરી બનાવ્યા પછેન ત્યા જાન્યાને ચોરી રૂધવા ડોંગ લીને બોલાવે સે. ટોળેથી કોળીયુ ભાગીને ચોરી પર લાડાની બોનેહને બેહાડે સે. તેની હોબે લાડીને બેહાડી સે. પુજારો પેણાવીને ચોરી ફેરા ફેરવે અન કન્યાદોન કરાવે સે. ઘોરમે જઈકને બાજો બદલે સે. જાનને વરાવતી વખતે લાડીવાળા બધા માનહુ લાડીને ગાડામાં બેહાડવા આવે સે. એમ પેણાવીને હવારે સાત-આઠ વાગે જોનને વરાવે સે. પછેન જોન્યા કુદતા કુદતા ઘોર આવે સે.

લાડાને ઓગણે જોન આવે એતરે લાડો ઘરમેથી બારો આવીને ટોળેથી લાડી હગાથ રાખે સે. ટોળેથી લાડી-લાડાના છેડા ગોઠીને ઘરમે બેસાડે સે. અને એક બીજાને હાથેથી સોપારી છોડાવે સે. છેડા પણ સાત વખત છોડી અન ગોઠો વરાવે સે. ઘોરની ઘલીએ બેહીકને બાજો બદલાવે સે. ઘલી અગોળ બેહાડીને પથ્થરના નીહાતરાનુ પોર્યુ બનાવીને લાડા-લાડી રમાડવા આલે સે. તેવ્યાનું નોમ પણ પાડે સે.

વળી તેની ઉપર પાણી રેડીકને મુતરી ભર્યું કરીકને લાડીને કપડા બદલાવે સે. તેર પછેન લોટામે પોણી લઈને ઘોર ચોફેર સાત વખત ફેરવે સાતમે ફેરે એક બીજાને

લોટો મારીને ઝગડો કરે સે. સુપડામે મુકેલા સકન જોવે સે. લાડાને નવી લાડી ઉઘરાવે સે. ચાખલા ધુવે સે. છાણ ઉકળે નાખે સે. નવ્લી લાડી ગોતરેળાની ગાગર લઈને કુવે જાય સે. સહા જાઈકને ડોંગર વાવીને પોણી પાવે સે. નારીયોલ ફોળી ખોપરુ આલે છે. કુવેથી ગાગર પાણી લાવે તેને લાડો ઉતારીને ઘરમે મુકે સે. એમ વેવા પુરા હો જાય સે. થોડા દાહડામે આણા વારે સે. એતરે કે ટોપલી વારવી એમ કે સે.

હાલના સમયમે બોપા ગોમમે ભાભોરીયા ગોત્રના એકવિહ ઘોર સે. જીમે આઠ ઘોરના લોકુમે પોટી લઈકને પેણવા જવાનો રીત-રીવાજ સે. બાર ઘોરમે ભગત થયા હોવાના લીધે લાડો પોતે પેણવા જાય સે. પોટીએ પેણવાનું કારણ ભાભરીયા ગોત્રનો દેવ કુવારો હોવાના લીધે પોટીએ પેણે સે. આથી વરહોથી ચાલી આવત્લી રીત હાય લુમ હોતી જાય સે.

ભાષા : ચૌધરી

આપળે કે'વાત

ફારતણી સંસ્કૃતિને ચાની આવતી પરંપરાણે મૂલે તે આગાલથી જ ચાની આવીયા. આપળાહાય જીં નખાણમાં આજે મીલતહ તીં તે આગાલ મૂંએ ઉનાયને ચાની આવહં. ફારતણી ફાષા ને સંસ્કૃતિમાં બહું જાતણ્અ્ હેરવાણ્અ્ મીલતહં. નવઅ્ નવઅ્ જીં કાંય નખાતહં ને તેવઅ્ જી નખાતહં તીયામાં જ હાસે એવઅ્ માનવામાં આવતહં. પણ જી નવઅ્ બને તી નખાણમાં હો હોય ને ને મૂંએ મૂંએ કવાય તીયામાં હો હોય. ચાની આવતી પરંપરામાં તીં સંસ્કૃતિ દેખાય. ને તી બદઅ્ જે તે બોની બોનાત તીયામાં હેરવાણઅ્ મીલે. આપળાહાય પેલો સવાલ ઓ હોય કા સંસ્કૃતિ એટલે કાજા? હેરામાં રયાત તી ને ગામળામાં રયાત તીણે સંસ્કૃતિ જુદી જુદી હોય કા? એવઅ્ બદઅ્ જાયણા વગાર તીયા વિશે ખિયાલ કરવાણઅ્ બહું ખોયણાણ કવાય.

કુદરતણા ખોલામાં જીં આદિવાસી રતેહે તીણે એક બહું હારી ચાની આવતી પરંપરા હાસે. તી બદઅ્ મૂંએ મૂંએ નોકે ક્યાત તીયામાં જ ટકીનઅ્ હાસે. આદિવાસી નોકાહે પેહે નખીનઅ્ કાયની ફણ તીણે ચાની આવતી બદી વાતમાં બહું બદઅ્ હાસે. ફણીની કાયની તેહું તીણે પાહે મોટે મોટે ચપળાહામાં હોય તતર અ્ હાસે. તીણેમાંહા કોય જુદી જાતણી શક્તિ હાસે. આપળે બદાહે પાહે રાજા પાંઠાણી વાત, હરખી વખાતણે પેયળે, ગીતે, વારતા, જીં જુદે જુદે વખાતં ગાવાયાત તેવી વારતા. બદઅ્ બહું હાસે. તીં બદઅ્ જુદા જુદા વાજિંત્રો હારી કવાય, તીયામાં ડોવળઅ્, ટારપઅ્, તુર, વાહલી, ધાંધલી, ટીંગરી એવા બદામાં હહવાણ અ્ હો આવે.

આદિવાસી નોકાહે પેહેં ગીતે, જીખણે, કે'વાત, વારતા ઈ બદાહમાં સંસ્કૃતિને જીવનણો આનંદ હેરવાણો મીલે. તી બદઅ્ જુદે જુદે સમયે આપળાહાય ઉનાવાણઅ્ મીલે. આપળે કેવાત ને જીખણહામાં જે કલ્પનાને બુદ્ધિ દેખાતીયા તીયા વિશે આપળે વિચાર જે તે જીણહાય બુદ્ધિ વગારને નોકો માનાત તીણે પેહે કતર અ્ બદઅ્ જાણવાણઅ્ હાસે. આજે આદિવાસી નોકાહેણે આઝાદ ફારતણા નોકાહા હારી મીલી જાવાણઅ્ કવામાં આવે. પણ મુખ્ય પ્રવાહ એટલે કાજા? જીને જીયે રાંડાયની ડોહનીણઅ્ જારા માન ની મીલે. ડોહન્રીણે હરખો ભાગ આપવામાં ની આવે. ડોહની ઉપરોક્ત લેખનું ગુજરાતી અનુવાદબીજે હાહરે જાય તે કોઈણે વાંદો હોય. એવા નિયમો કરતા હારી હમાજ તીણેમાં હા. આપળે પેહે જીં હાસે તી દુનિયા હેરતી હા તે વિચાર કરતીયા કા ઈણે પેહે તે બદી જાણકારીને હમાજ હા તતરી આપળે પેહે હો કાયની હા. આદિવાસી નોકાહેં પેહે જીં હમાજ ને જાણકારી હા તી આપળે જાણને કાજા કરવા જોજે તેવઅ્ આપળે આપળે કેવાતમાં કાણી વાત હાસે તી જાણજે તે કેવઅ્!

દક્ષિણ ગુવરાતમાં આદિવાસી નોકે વહતે હે તીયામાં ચૌધરી, ધોડિયા, ગામીત,

કુંકણા, વસાવા, કોટવાલે, દુબલે એવી નહદી જાતણે નોકે રઅ્તે હાં. તીયામામણે એક ચૌધરી હા. ચૌધરીણે જે કે'વાત હા તીણેમાં નોકાહે જીવનણી વાત તીયામાં આવતીયા. તીણે કેવાતમાં હાચી વાત ને જીવનમાં બનીના પરસંગ ને અનુફવમાંથી એ બદી ક'વાત આવની હા. એ બદી કેવાત મૂએ મૂએ જ કવાતીયા. ને હાચવયની હા.

ગડાહા વગાર ગાહ્નઅ્ ની વલે.આપળે જાણતામ કા કોય બી કામ હોય વડીલ માણહા વગાર કામમાં અબદા પળે. ફણ તેહું અમે આપળે જુવાન્નાં તીણે આવળત પરમાણે જાતે જ કરને તીયાર હોય જાયાત ને ગડાહાય ની નેજાયાત.

આપળે જાણજે કા ચૌધરામાં વેવા એટલે આનંદણો ઉત્સવ કવાય. તીયામાં આખી રાત ડોવળા હારી નાચીન પૂઠી બીજે દિહી નાડાણે માફામાં બેહાળીન્ ગાડલાહામાં જાન કાળવાણી. જાનીમાં જાવાણ અ્ એટલે જુવાન્નાહાય તે વાતજ ની પૂછવાણી. બદા જુવાન જુવાન તીયાર હોય ગયાને ગડાહાય કોઈણે કાયની નેદા. તેહુ એક ડોહો જાનમાં આવણે તીયાર હોય ગો. ફણ જુવાન્નેહે ડોહાય જાનમાં આવવાણી ના પાળી દેદી. કેહે કા જાનીમાં ડોહાણે કાંય હોય તે હાચુવવા પળે. એટલે મજાની આવે . તેહુ ડોહો તે દપીન્ પાંજરામાં બેહી ગો. ને જાન નાડેણે ગામાં પઅ્ચી તે જાનણે અટકાવી. ને કઅ્ય કા આમારે સવાલણે જવાબ આપતા તેજ જાન જાવા દેજે. તુમારે પન્નાવાણઅ્ હોય તે ગામણે પાદરે કૂવો હા તો કૂવો ધીરા કઅ્તે ફરવા પળી. બદા જુવાન્નાતે વિચારમાં પળી ગયા. કૂવાને કેહે કેહે ફરવાણો. ને ગડાહાય યાદ કરને મન્નડા. તીયાર પાંજરામાં બેઠનો ડોહો કઅ્તોવા પોહાહા ચિંતા નખે કરતા. ગામ વાલા કઅ્લા આસવાથી તે કૂવો ગાલાય કા જે. તે ધીહાથી હો કૂવો થોળો ફરાય. તીયાર જુવાન્ના બોની પયળા કા ગડાહા વગાર ગાહ્નઅ્ ની ચાને.

ઈયે ક' વાત જેવી જ એક બીજી કે'વાત હાસે.'ધીહા કરીન કૂવો ફરાયની ને આસવા કરીન કૂવો ગાલાય ની.'એવી થોડળક કે'વાત આપળે જાણતા.

૧.આડલાં બેર અ્ કૂટાયાં, ૨.આવી પાવણી ને બેહાડી દહ્ને, ૩.કાંબલો ફીગી તીયાર ખરાબ પળી, ૪.બગનો ફગાત હઅ્ વખાત ધૂણે, ૫.ધયર અ્ હાથે ને પયળઅ્ માથે, ૬.આજ્તો હેદનારો, ૭.આસવામાં પાણી પૂગે તા હુદી જીવજે, ૮.આદો ખાયને લાગ્જે, ૯.અકાનણો બોકાળે, ૧૦.એહનારી આવી ગોઈ, ૧૧.ઓકણો બે ની હોય, ૧૨.આગ નાગે તીયાર કૂવો ખોદે, ૧૩.આખી રાત દહ્નઅ્ ને કોયળામાં આહારઅ્, ૧૪.આતળે નીફલાય ગયે, ૧૫.અખાત્રીણે પૂંજ મુકી, ૧૬.અવતાર બહ્નો, ૧૭.આખલો ઉખ્ખારોવા, ૧૮.આયા મીલી તે બદે મીહ્ને, ૧૯.આસી રાબડી પાસી નાવી, ૨૦.એખના માણહાથી વેર ની વલે, ૨૧.કય કાજા ને નાવો કાજા, ૨૨.કહાર કરે તો બીજો, ૨૩.કાહ્ના મેગાણે પૂંજ મૂકી, ૨૪.કાન ફૂકી ફૂકીને હારો કઅ્દો, ૨૫.કાગ ટચે ને બગ ટચે, ૨૬.કૂકડો વાહયો ને જગલો નાઠો, ૨૭.ખાવાણે રોટનો ને બેહવાણો આટનો, ૨૮.ખાંડી કોદરી ઘોણે ગઈ, ૨૯.ખોખરે ઉંબરે બગનો ભૂત, ૩૦.ઘરમાં ઉંદરે ભૂખે મરે ને વટ તે જબરો, ૩૧.ખેડે તીયાય ખેતી ને રય તીયાણે ખ્હર, ૩૨.ગજવામાં હોય તીયાર ખાવાય ૩૩.ગરીબણે ફોજહાય ને તવંગરણે

વહુ, ૩૪.ગમદા આંબણે પોહો,

એવી બહું કે'વાત આપળે નોકાહા પેહે હાસાત તીયામાં આપળે નોકાહે બંદી જ વાત આવે. ફણ અમે જીં ગઅ્ડે માણહે હાસાત તીણે પેહે જ એવી વાત રઅ્ય ગની હા. તીહો થોળાક વરહામાં આપળે વિહરાય જાહું તે તી ટકી રય એવઅ્ આપળે બદાહે કરવા જો જે.

ઉપરોક્ત લેખનું ગુજરાતી અનુવાદ

પરંપરામાં આધુનિકતા

ભારતીય સંસ્કૃતિ અને પરંપરાની ભવ્ય ગાથા મુળ તો પરંપરામાં જ વહેતી આવી હતી. લિખિત સ્વરૂપમાં જે ગ્રંથો આપણને મળે છે તે મુળે તો મૌખિક પરંપરામાં જ હતા. ભારતીય ભાષા અને સંસ્કૃતિમાં મોટા પ્રમાણમાં વૈવિધ્ય જોવા મળે છે. ભાષાઓમાં રહેલી વિપુલતા અને વિવિધતાનું પ્રતિબિંબ સર્જનાત્મક લિખિત સાહિત્યમાં જ જોવા મળે છે એવો ભ્રમ ઉભો થયો છે. સર્જનાત્કતા મૌલિક અને મૌખિક પણ હોય, જે પરંપરામાં સચવાયેલ હોય. પરંપરિત સચવાયેલા સાહિત્યમાં જે તે સંસ્કૃતિનું પ્રતિબિંબ ઝીલાતુ હોય છે. જીવાતા જીવનની નૈસર્ગિકતા જે તે વિસ્તારમાં બોલાતી બોલીમાં જોવા મળે છે. સંસ્કૃતિ એટલે ખરેખર શું? એ વિશે પણ અનેક મતો પ્રવર્તે છે. શહેરીજનો અને ગ્રામજનોની સંસ્કૃતિ જુદી હોય શકે? કોઈ સંસ્કૃતિને સમજ્યા વગર એના ખ્યાલો બાંધવા એ સંસ્કૃતિ સાથેનો બળાત્કાર છે. બળાત્કારથી સંસ્કૃતિને પલટાવી કે નાશ કરી શકાતી નથી. એના મૂળ ખૂબ ઊંડા હોય છે. આદિવાસી સંસ્કૃતિ અને પરંપરા વિશેની અજ્ઞાનતા માણસાઈ માટે અવરોધ બની રહે છે.

કુદરતના સાનિધ્યમાં રહેતા આદિવાસી સમાજ પાસે પોતાની કહી શકાય એવી ભવ્ય પરંપરા છે. જે સામાન્ય રીતે મૌખિક સ્વરૂપે સચવાઈ છે. જેમાંથી એની સંસ્કૃતિની સુવાસ વહેતી હોય છે. લખાતી ન હોવા છતા ભારતની આદિવાસી ભાષાઓમાં વિપુલ સાહિત્ય ભંડારાયેલું છે. અજ્ઞાન અને અબુધ લાગતા માણસ પાસેથી કંઠસ્થ ગ્રંથોના ગ્રંથો આપણને મળશે. એ જોતા એવી અનુભૂતિ થાય છે કે, એમની અંદર કોઈ ઊંડો જ્ઞાનનો સ્ત્રોત વહે છે. એમાં ડાંગનું 'કુકણા રામાયણ', 'સાળવાં માનસિંહની થાળી કથા, માવલીની કથા, બનાસકાંઠામાં વસતા ડુંગરી ભીલોની પૃથ્વીની ઉત્પતિ કથા, ભીલોનું ભારથ, છતીસગઢની ભરતરીની કથા વગેરે.. એમના તો વાજિંત્રોમાં એના તાલમાં આખી કથા ગવાતી હોય છે. પછી ભલે એ પાવો, ઢોલ, તંબુરો, ડોબરું, તારપું, માદળ, નગારું વગેરે હોય. સાથે એજ વાજિંત્રોમાં રમુજી સંવાદો પણ ચાલતા હોય છે.

આદિવાસીઓની મૌખિક પરંપરામાં સચવાયેલા ગીતો, ઉખાણા, કહેવતો, કથા વગેરેમાં એમની સંસ્કૃતિ અને જીવનનો આનંદ જોવા મળે છે. એમના ગીતો આપણને એમના જુદાજુદા પ્રસંગોએ સાંભળવા મળે છે. એમની કહેવતો અને ઉખાણાઓમાં

જે કલ્પના અને બુદ્ધિનો જે સમન્વય હોય છે તે જોતા આપણને તરત પ્રતીતિ થશે કે એમને આપણે અજ્ઞાની ને અબુધ તરીકે જોતા આવ્યા છીએ તે આપણો ભ્રમ છે. આજે આદિવાસીને આઝાદ ભારતના મુખ્ય પ્રવાહમાં જોડાઈ જવાનું કહેવામાં આવે છે. પણ કયો પ્રવાહ? જ્યાં વિધવા સ્ત્રીને સમાજ હડદૂત કરે છે, જ્યાં વહુને દહેજ માટે મારપીટ કરવામાં આવે છે ને મારી પણ નાખવામાં આવે છે. આદિવાસીમાં સ્ત્રીને સમાન હક મળે છે. કોઈ શોષણ નથી. સ્ત્રી બીજા લગ્ન કરી શકે છે. આ બધા મુલ્યોથી જણાય આવે છે કે આદિવાસી ઘણું જાણે છે. પરંતુ, એમની કોઠાસુઝ અને જ્ઞાન શોધવા હોય, સમજવા હોય, તો તે માટે શું કરવું તે જાણતા નથી.

આદિવાસીઓની કહેવતોમાં જે અર્થ-મર્મ છુપાયેલો છે, એને જાણવાનો પ્રયત્ન કરીએ. દક્ષિણ ગુજરાતમાં જે આદિવાસી જાતિ વસે છે એમાં ચૌધરી, ઢોડિયા, ગામીત, કુંકણા, વસાવા વગેરેનો સમાવેશ થાય છે, ચૌધરી એક પ્રમુખ જાતિ છે. ચૌધરી બોલીની જે કહેવતો છે એમાં એમના અનુભવજન્ય જીવનનો નિચોડ છે. એમની કહેવતોનું સ્વરૂપ અનેક સત્ય ઘટનાઓ, પ્રસંગો અને તેમના અનુભવોમાંથી ઘડાતું હોય છે. એમની મૌખિક પરંપરામાં સચવાયેલી કહેવતોમાં દેખાઈ આવે છે.

'ગડહા વગાર ગાલઅ્ની વલે'

વડીલોની સલાહ અને માર્ગદર્શન વગર ન ચાલે.

ચૌધરીઓમાં લગ્ન પ્રસંગ એક અનેરો ઉત્સવ બની રહે છે. ડોબરુંના તાલે મસ્તીથી નાચવાનું અને ગીતોના લયમા પોતાની ઈચ્છાઓને વણી લેવી એ એક સહજ વાત બની જતી હોય છે. માંડવાના દિવસે(જાનના દિવસે)જાનૈયાઓ ગાલીમાં અને વરરાજા માફામાં બેસી કન્યાના ગામ જવાની તૈયારી કરે છે. એમાં એક વૃદ્ધ જાનમાં આવવા તૈયાર થાય છે. પણ યુવાનો વૃદ્ધને લેવાની ના પાડે છે. કારણ કે એ વૃદ્ધની સંભાળ આપણે લેવી પડશે જેથી જાનમાં મઝા નહી આવે. પરંતુ પેલો વૃદ્ધ પાંજરામાં(ગાલ્લીના પાછળના ભાગમાં) બેસી જાય છે. જાન કન્યાના ગામમાં પહોંચે છે. ત્યા જાનને રોકવામાં આવે છે. અમારા સવાલનો જવાબ આપો તો જ જાનને જવા દઈએ. તમારે કન્યાને પરણવી હોય તો ગામને પાદરે આવેલ કૂવાને ઘી થી ભરવો પડશે. આ સાંભળીને યુવાનો તો વિચારમાં પડી ગયા. કૂવાને કેવી રીતે ભરવો? વડીલોને યાદ કરવા લાગ્યા. ત્યારે ગાલ્લીના પાંજરામા એટલે કે પાછળના ભાગમાંથી વડીલ બોલે છે. દિકરાઓ ચિંતા નહી કરતા ગામ લોકોને કહો કે પહેલા કૂવાને આસવાથી(માછલી પકડવાની જાળી)ગાળી આપો તો અમે કૂવાને ભરીએ. કન્યાના પક્ષના ગામ લોકો કહે છે એનાથી તો પાણી ગળાતું હશે? તો ઘી થી કૂવો કઈ રીતે ભરાય? ત્યારે જુવાન બોલી પડે છે 'ગડાહા વગાર ગાલઅ્ ની વલે' એટલે કે ઘરડા વગર ઉકેલ ન મળે. એ ઉપરથી બીજી એક કહેવત ઉતરી આવી છે.

'ધીંહા કરીન કૂવો ભરાયની ને આસવા કરીન કૂવો ગાલાયની.'

શબ્દાર્થ:

ગડાહ - વૃદ્ધ, વડીલ

ગાલ્લની વલે -ઉકેલ ન મળે

ધીહ - ઘી
આસવ - માછલી પકડવાનું એક સાધન
ગાલાયની - ગળાય નહીં
એવી કહેવતોના થોડા ઉદાહરણો :-
પાગળામાં ઓહાળને આતો મરી ગો - પાઘડીમાં દવાને બાપુ મરી ગયા
ઓજડા પાછાલ ઓહાડ ને આતો મરી ગો - ઘર પાછળ દવાને પિતા મરી ગયા.

શબ્દાર્થ :-
પાગળા :- પાઘડી
ઓહાળ :- દવા
આતો :- પિતાજી,બાપુ
ઓજડ :- ઘર

આદિવાસીઓ જંગલની જડી બુટ્ટીનો ઉપયોગ કરે છે. પરંતુ એ દવા કોઈને બતાવતા નથી. પોતાની પાસે જે જાણકારી છે એ બીજા પાસે પહોંચી ન જાય એ બીકે એ દવાથી પોતાનો ઈલાજ કરવાનો તો પણ કરતા નથી અને પોતે મૃત્યુ પામે છે ત્યારે દિકરી કહે છે દવા પાસે જ હોવા છતા પિતાજી મૃત્યુ પામે છે.

અફણામાં હૂવી ગો.
અફણા :- અફીણ
હૂવી :- ઊંઘવું
અફીણમાં ઊંઘી ગયો.

અફીણમાં પોતાનું જીવન વેડફી નાખે છે. વ્યસની- દારૂડીયો, અફીણના બંધાણીના મર્મને સ્ફૂટ કરે છે. એજ અર્થવાળી બીજી કહેવત
'છાકટાએ ઘર ખોલ્રયૃ.'
'છાકટોને નકટો બેહું હરખા.'
શબ્દાર્થ :-
છાકટો - દારૂડીયો
ખોલ્રયૃ - ઊજાડવું
નકટો - નફ્ફટ
ખાંદા પેહે જોહરઅ્ ન્જા કરે.ખભા પર ધુંસરીને ધુંસરી સોધ્યા કરે.

શબ્દાર્થ :-
ખાંદા પેહે - ખભા પર
જોહરઅ્ - ધુંસરી
હેદ્જા કરે - સોધા કરવું વસ્તુ પોતાની પાસે જ હોવા છતાં સોધા કરવું.
ઝંગો કાળતા આવળેની ને પન્નાણે હોવી.
ઝંગો -કાછડો
પન્નાણે -પરણવું

હોવી -થવું

લુગડું પહેરતા આવડે નહી ને પરણવાની થઈ.(નાની ઉંમરમા લગ્ન કરવા નહીં.)

ઠીકરો કાદો પોહતીનો

શબ્દાર્થ :-

ઠીકરો કાદો - જંગલી કંદ

પોહતીનો - પોષણ યુક્ત હોવું જંગલી કંદ પોષણ પુરૂ પાડતો હતો.

આદિવાસીના ઘરમાં અનાજનો દાણો ન હોય ત્યારે જંગલી કંદ ખાઈને જીવે છે. આદિવાસીની દારૂણ કથનીના દર્શન થાય છે.

દિવાલે નાચ્યો તો હોલે નાચ્યો દિવાળીએ નાચ્યો તે હોળીએ નાચ્યો.

જીવનનું કઈ કહેવાય નહીં છતાં જે દિવાળી પર જીવતો હોય એ હોળી સુધી જીવવાનો જ કારણ ભૂખ મરાના આકરા ભાદરવાના દિવસો પસાર થઈ ગયા છે એટલે હવે હોળી સુધી તો જીવી જઈસું એવો વિશ્વાસ જન્મે છે. કુકડા વાહ્યાને જગલો નાહાય-કુકડો બોલ્યાને જગલો ભાગ્યો.

દેવાના ભાર નીચે દબાયેલા જગલા પાસે સવાર થાય ને શેઠ ઉઘરાણી કરવા આવે તે પહેલા જ જગલો ઘરમાંથી બહાર નીકળી જતો.

ચૌધરીની આ કહેવતો જોતા એમની વાસ્તવિકતાનો ચિતાર ઉપસી આવતો દેખાય છે. એમના ઉખાણામાં પણ રમુજની સાથે બુદ્ધિ ચાતુર્યના.

નાનો બાબો દપન વીંદિ - પગમાં કાંટો વાગે તેને ઉખાણામાં જાણવાની વાત છે.

નાનો બાબો કુદીન વાહલી વાગાડે - મરઘો ઉંચી ડોક કરીન બોલે તે.

આમ કહેવતો એ પ્રજાની સહીયારી સંપતિ છે. કહેવતોમાં સમાજનું શાણપણ દેખાય આવે છે. એમાં અકબંધ રહેલું મર્મ જાણે અજાણ્યે સ્ફૂટ કરે છે. આવી કેટલીક ચૌધરી કહેવતોનું ગુજરાતી.

૧. આંધળું બેરું કુટાયું. ૨. આવ્યા મહેમાન ને બેસાડ્યા દળવા. ૩. કામળો ભીજાંશે ત્યારે ખબર પડશે. ૪. બગ ભગત સો વખત ઘૂણે. ૫. ઘર્યુ હાથે ને પડ્યું માથે. ૬. તૈયાર ખાનારો. ૭. જાળમાં પાણી હોય ત્યાં સુધીવજે. ૮. આદુ ખાયને લાગવું, ૯. અક્કલનો બુઠો, ૧૦. અવિધિસર કન્યા આવી, ૧૧. માનવું નહી, એક ના બે ન થવું, ૧૨. આગ લાગે તીયાર કૂવો ખોદે, ૧૩. આખી રાત દળ્યું ને કોડીયામાં આહાર્યું, ૧૪. આંતરડા નીચોવાય ગયા, ૧૫. અખાત્રી તીજની પૂંજ મૂકી, ૧૬. અવતાર બળ્યો, ૧૭. આખલો તોફાન કરે છે, ૧૮. માતા મળી તો બધા મળ્યા, ૧૯. રાબળી પાછી લાવી, ૨૦. એકલા માણસથી વેર ન વળે, ૨૧. કહ્યું શું ને લાવ્યો શું, ૨૨. કરકસર કરે તે બીજા, ૨૩. કાળા મેઘની પૂંજ મૂકી, ૨૪. કાન ફૂદી ફૂદીને સારો ર્ક્યો, ૨૫. કાગડો ચાંચ મારે ને બગલો ચાંચ મારે, ૨૬. કુકડો બોલ્યો ને જગલો નાઠો, ૨૭. ખાવાને રોટલો ને બેસવાને ઓટલો, ૨૮. કોદરાની રોદરી ધોવા ગઈ, ૨૯.પોલા થડમાં બગલો ભૂત, ૩૦. ઘરમાં ઉંદર ભૂખે મરે ને શોખ તો જહરો, ૩૧. ખેડે તેની જમીન ને રહે તેનું ઘર, ૩૨. ખીસામાં હો ય તો ખવાય, ૩૩. ગરીબની ભાભી ને ધનીકની વહુ, ૩૪. મકોડા વાળો આંબાન ઝાડવાળો છોકરો.

ભાષા : કુંકણા

માના દિલ્હના અનુભવ

દિલ્હી કીસીક આહા, કાય આહા તી ખબર ની હતી. આમાલા સાંગાં કા "દિલ્હીલા જાવલા." આમી ઘરહૂન કલાકાર ભાઈ-બહેન સાહલા લી હન આનાંવ. દિલ્હીલા આનાંવ ત આપલે જે ઈન્દિરાગાંધી કલાકેન્દ્ર વર ઉતરનાવ ત આખે ભારતદેશને આદિવાસી સાહલા મીળનાંવ. નવી નવી ભાષા, વાયલા-વાયલા પહેરવેશ હેરી આયકીહન આનંદિત હુયનાંવ.

દુસરા કા તેને પૂડ મિટીંગ આયકી ત જમીન જંગલ વિશે જાનુલા મીળનાં. તે કના અધિકારી હતાત અન કોન હતાત તી આપલે નીં વળખજન પન આપલે આદિવાસી ભાઈ સાહલા ચાંગલે રીતે તેંહી ગોઠ દાખવી. યી જાગા અન ઝાડ આપલાં આહાત, તેવર કોનાના અધિકાર ની આહા. યી ગોઠ આયકી ત માલા હોડા આનંદ હુયના કા ખરેખર ઈસાં આપલે દરેક ગાંવમાં એકતા કરી ને સંપ રાખીહન આપલે જાગા જમીન સાટીં કાહીં તરી કરું ઈસાં માને દિલમાં હુઈ ગેહેં.

અન માગુન મગ અલગ- અલગ ગાવના સાંસ્કૃતિક પોગ્રામ હેરીહન ખૂબ ખુશ હુયનાંય. આપલે આદિવાસી ભાઈસાહમાં સાંસ્કૃતિક કલા આહા તી આજુનહી જીવીત આહા તી આપલે જાળવી રાખુલા અન ચાલુ રાખુલા આહા.

અન દિલ્હી ત માલા હોડીક ગમની કા, ખોબ ચાંગલી ગમની. દિલ્હી સરકારની નીહીં પન આપલે આદિવાસીસી આહા ઈસાં માલા લાગના. દિલ્હી કિસીક આહા, કઠ આહા તી આમી કોની દેખેલ નીહીં, અન કોની દાખવેલ નીહી કા ઈ સરકાર આહા. ઈસા ખરેખર ત બાહેરને લોકસીં યીં કરેલ કા આપલે લોકસીં કરી થવેલ, યીં કાહા કરતાહાં? ઈસાં ની હુયુલા પડ. જીસાં કા યે પૃથ્વીવર આજ આપલે ઊભા આહાવ તી આપલી પદરની આઈસ આહા તીની ચાકરી કરુલા આપલા હક્ક અન અધિકાર આહા તીં સાઠી જાનપન દેવલા આમી તયેર આહાંવ. કાહા કા આજ આપલે જાન દેંવ ત આપઠલાં પોસાં મોહર મહેનત મજુરી કરી જગતીલ, જગત રહતીલ. માનાં જ નીહિ, તૂમની જ નીહિ પન અખે આદિવાસીસીં યેની જતન કરુલા પાહાય જ. અન કરતીલ ઈસી માલા આશા આહા. આજ આપલે જાગાવર મોઠ-મોઠલા દેવ-દેવી આહાત, જંગલ આહા, દગડ આહા, તેને હારી પશુ-પક્ષી, જીત-જનાવર આહાત તેના આપલે એક સેવક આહાવ અન સેવા કરતા રહું. ઈસાં કરી પૂડલીપીડી પન કરીલ ઈસી માલા આશા આહા અન કરતીલ જ.

ઉપરોક્ત લેખનું ગુજરાતી અનુવાદ

મારો દિલ્હીનો અનુભવ

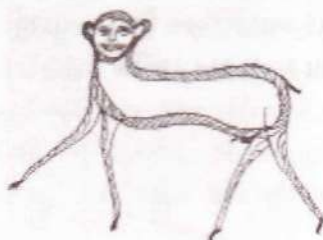
દિલ્હી કેવી છે. શું છે તે ખબર ન હતી. અમને કહ્યું કે, 'દિલ્હી જવાનું છે.' ઘરેથી કલાકાર ભાઈ બહેનોને લઈને અમે દિલ્હી આવ્યા. તો આપણે ઈન્દિરાગાંધી કલાકેન્દ્ર પર ઉતર્યા અને આખા ભારતદેશના આદિવાસીઓને મળ્યા. નવી ભાષા, અલગ અલગ પહેરવેશ જોઈ-સાંભળી આનંદિત થયો.

ત્યાર પછી મિટીંગ સાંભળી તેમાં જમીન જંગલ વિશે વાત થઈ. કયા અધિકારી હતા અને કોણ હતા તે હું ઓળખતો ન હતો પણ આપણા આદિવાસી ભાઈઓને સારી વાતો તેમણે કહી. આ જમીન, વૃક્ષો આપણાં છે. તેના પર બીજા કોઈનો અધિકાર નથી. આ વાત સાંભળી તો મને એટલો આનંદ થયો કે ખરેખર આવું આપણે દરેક ગામમાં એકઠા થઈ સંપ કરીને આપણી જગ્યા-જમીન માટે કંઈક કરીશું એવું મારા દિલમાં થયું.

ત્યારબાદ અલગ અલગ ગામોના સાંસ્કૃતિક પોગ્રામ જોઈ હું ખૂબ ખુશ થયો. આપણા આદિવાસીભાઈઓમાં જે સંસ્કૃતિ-કલા છે તે આજે પણ જીવંત છે તે આપણે જાળવી રાખી છે, અને જાળવી રાખવી પડશે.

અને દિલ્હી તો મને એટલી પસંદ પડી કે ઘણી સુંદર લાગી. દિલ્હી સરકારનીજ નહીં પણ આપણા જેવા આદિવાસી લોકોની પણ છે એવુ મને લાગ્યું. દિલ્હી કેવી છે, કયાં આવી છે તે અમે કોઈએ જોઈ નહતી, અને કોઈએ બતાવી પણ ન હતી કે આ આપણી સરકાર છે.

આજે જે આપણી સ્થિતિ છે તે બહારના લોકોએ આવીને કરી છે, કે આપણા લોકોએ કરી છે? આવું કેમ કરે છે? આવું થવું ન જોઈએ. કારણ કે જે પૃથ્વી પર આજે ધરતીમાતા છે. તેનું જતન કરવાની આપણી ફરજ અને અધિકાર છે. જો તે માટે જાન કુરબાન કરવી પડે તે માટે અમે તૈયાર છીએ. કેમકે આજે આપણે કુરબાની આપીશું તો આગળ આપણાં છોકરા મહેનત મજૂરી કરી જીવશે. અને જીવતા રહેશે. મારી જ નહિ. તમારી જ નહિ પણ સમગ્ર આદિવાસીઓની આ ફરજ છે કે તેનું જતન કરવું જોઈએ. અને બધા કરશે એવી મને આશા છે આજે આપણી જમીન પર મોટા-મોટા દેવ-દેવી છે, જંગલ છે, પહાડ છે તેની સાથે પશુ પક્ષી, જીવ-જનાવર છે તેના આપણે એક સેવક છીએ. તેની સેવા કરતા રહીએ એમ કરીશું તો આગળની પેઢી પણ કરશે એવી મને આશા છે અને કરશે જ.

ભાષા: પંચમહાલી ભિલી

ગોમડું અંધસરધા અન દેજપરથા વારુ ની જોયે.

પંસમાલ જિલ્લામાં તા. ૮-૦૪-૦૫ ના દને તાંણ ગ્રામ વિકાસ કેન્દ્રનું ઉદઘાટન ડૉ.ગણેશદેવી સાહેબના હાથે કરવામાં આયું ઈ પરસંગે કાનજીભાઈ પટેલ, એકતા પરીષદના કાર્યકર્તા શ્રી મનોજભાઈ, તાલુકા પરમુખ અને આહે પાહેની ગામ પંચાયતુના સરપંસ, ગ્રામ વિકાસ કેન્દ્રના કાર્યકર ભાઈ બેનુ,આહે પાહેનાં વીહ ગામમાંથી આવીલા આદિવાસી-વિચરતી-વિમુક્તિ જનજાતી તીમજ અન્ય ભાઈ બહેનુએ હાતી મળીને આ કાર્યને સફળતા પુરવક પાર પાડચું.

આ આખા કાર્યક્રમમાં વાસ્તુવમાં ગામ કેવું હોવું જુગ્યે, ગાંમનો વિકાસ કીવી રીતે કરીએ તો આપડા ગામના ભાઈ બેનો એકવીસમી હદીમાં કીવા આયુજનોથી ટકી રીહે ઈના ઈપેર જુર દિવામાં આયું.

આખા કાર્યક્રમમાં પેલાં ગ્રામ-વિકાસ કેન્દ્રનો અરથ હમજાવ્યો, જીમાં ગામડાંના આપડાજ માણસો પુત પુતેનો વિકાસ કઈ રીતે કરવો? આ પરસન આપણને ઘણો ભાર લાગે સે. પુણ ઉંડાણથી જુવા જગ્યે તો આપણા જ ગામના પરસનને જાતે હમજી અગેડ આવવેનો પ્રયત્ન કરહુ તો વિકાસ કરી શકાસે. આજ હુદી ઘણોવદો આદાર બીજા ઈપેર રાખવાથી તે સેખ ચલ્લીના (મશકરી જેવા) જેવા બણ્યા તેમાં આપડો વખત આન નાણાં વેડફાયાં સે. ઈતરે વિકાસનું માધ્યોમ પુતેના ગામથી કરીયે તો આવનારી પેડીને પ્રોત્સાહન મળહે. આપુ જાણયે સે કે આજાદીના પસાહ વરહ જાતાં રહ્યાં સે, સરકાર પરજા હારુ ઘણીયુ પુજના બણાવે સે, સતાં હમાજ અગેડ આવતો નથી પુણ પસાડી રીતો જાય સે. જી મળેસે ઈતે સમાજના અગેળ પડતા માણહુજ ઈનો લાભ લે સે. ને આપડા માણહુ ઈની પસેડ આંદળી દોટ મીલે સે. ચેકતે અભણ, ગરીબ સતાં સારી વહાલી વસ્તુ મીલી આ યુજના પસેડ આંદળી દોટ મીલે સે. સરકાર ઘણું તાજુ કામ કરે સે પુણ ઈ અડદે રસ્તેથું વળાંક લીલે સે.

ગામડાંનો વિકાસ કરવો વે તો આપડે હાતે મળીન કામ કરહું તો ઘણું બદુ થાહે. સરકારને રાહત થાહે, કામ ના કરીએ તો આપડી જમીન દની દની ટૂકી થાતી જય સે. પસી ઈવું બણે કે આપડી પાસલી પીડી હારુ મકાન બાંદવા જમીન હશે. એક બાજુ ખરસા વદે, બીજી પાહે મોંગવારી, આપડે હું કરી હકવાના? પુણ ગામ વિકાસ કેન્દ્ર દ્વારા એક નવો વસ્યાર આપડી હામે મિલવામાં આયો સે. તી ઈ કે આપણો વિકાસ આપડા હાથે કરવો. ગામડાંમાં એકતા ખુટારિવાજો, વહેમ, વગેરેને સુડવા પડહે. નહી તે આપડા ભાઈ ભાઈ નહી રહેને આપડા બાપ દાદાની મહામૂડીને વારસો સે તે પળમાં વેર વિખેર થાઈ જાહે. ઈતરે આપડે બદા એક રીહુ ને કામ કરહુ તો દનિયાની કુઈ તાકુત આપુણને નમાવી ના સકે.

બીજુ કે ગામડાંના આપડા ભાઈબંદુની આર્થિક પરિસ્થિતિ તાજી નથી, ઈ વદાર પડતા દીવામાં બુડીલા હોયતો આપડોજ ભાઈ વ્યસનમાં જાતો રે સે. ઈન બીજો કુઈ મારગ હુજતો નથી. આપડા કેન્દ્ર દ્વારા આનો ઉપાય સે. આપડી પાહે સે. આવોકમાંથી થુડોક ભાગ વ્યસન કરી ઈ બચત આવનારાં વરહુમાં મુડું રૂપ ધરે સે. ઈ બસત આપડા બાળકુના ભણવામાં ખીતીના કામ હારુ, કુઈ ઉદ્યોગ ધંધો કરવા કામ લાગહે. બસત ની ટેવ નથી તો હવે આપડે બસત કરવી પડહે. કર્યા વગર સુટકો નથી અને ના કરીએ તો આપણું સે ઈ પુણ ખુઈ નાખવેના ઈતરે ઉઠો જાગો અને ધ્યેય પ્રાપ્ત ના થાય તાં હુદી એકતા નામના રામબાણને પકડી અગેડ ચાલીએ.

ગ્રામ વિકાસ કેન્દ્રોમાં નીસે પરમાંણેની યુજનાઉ સે.

(૧) ભંડોળ ફળિયા (૨) અનાજ બેંક

(૩) અનૌપચારિક સ્કુલ (૪) પાણીની મંડળી

(૫) મધમાખી ઉછેર (૬) ઓર્ગેનિક ખેતી

(૭) નિવેડ.

આ બદી યુજનાઉ ગ્રામ-વિકાસ કેન્દ્રમાં આવે સે. ઈમાં એકતા,વહેમ અંધશ્રદ્ધા,ખુટારિવાજ, જુની નીયા પદતી વગેરેનું કામ સાલે સે ઈનું ખરું માર્ગદર્શન આ ગ્રામ વિકાસ કેન્દ્રપાહેથી મળે સે.

ઉપરોક્ત લેખનું ગુજરાતી અનુવાદ

ગામડું અંધશ્રદ્ધા અને દહેજપ્રથાથી મુક્ત હોવું જોઈએ

પંચમહાલ જીલ્લામાંથી તારીખઃ- ૮-૦૪- ૦૫ ના દિવસે ત્રણ ગ્રામ વિકાસ કેન્દ્રોનું ઉદઘાટન ડૉ. ગણેશ દેવી સાહેબના વરદ હસ્તે કરવામાં આવ્યું છે. આ પ્રસંગે પ્રો.કાનજીભાઈ પટેલ, એકતા પરિષદના કાર્યકર્તા શ્રી મનોજભાઈ, તાલુકા પ્રમુખ તથા આજુબાજુની ગ્રામ પંચાયતોના સરપંચશ્રીઓ, ગ્રામ-વિકાસ કેન્દ્રના કાર્યકર ભાઈ-બહેનો અને આજુબાજુનાં વીસ ગામોમાંથી આવેલ આદિવાસી-વિચરતી-વિમુક્તિ જનજાતિ તેમજ અન્ય ભાઈ-બહેનો મળી આ કાર્યને સફળતાપૂર્વક પાર પાડ્યું.

આ આખા કાર્યક્રમમાં વાસ્તવમાં ગામ કેવું હોવું જોઈએ. અને એનો વિકાસ કઈ રીતે કરીએ તો આપણા ગામના ભાઈ-બહેનો એકવીસમી સદીમાં કયા આયોજનથી ટકી શકશે એના ઉપર જોર દેવામાં આવ્યું.

આખા કાર્યક્રમમાં પ્રથમ ગ્રામ-વિકાસ કેન્દ્રનો અર્થ સમજાવ્યો, જેમાં ગામડાના આપણાજ માણસો દ્વારા પોતે પોતાનો વિકાસ કઈ રીતે કરવો? આ પ્રશ્ન આપણને ઘણોજ જટિલ લાગે છે. પરંતુ જરા ઊંડાણથી જોવા જઈએ તો આપણા જ ગામના પ્રશ્નોનો જો જાતે જ નિરાકરણ કરી એમાં આગળ આવવાનો પ્રયત્ન કરશું તો જ સાચા અર્થમાં આપણો વિકાસ કહી શકાશે. આજ સુધી ઘણોબધો આધાર બીજા ઉપર રાખવાથી તે શેખચલ્લીના વિચારો સમાન નિષ્ફળ નીવડ્યા છે. તેમાં આપણો સમય-અને નાણાંનો જ વ્યય થાય છે. માટે વિકાસનું માધ્યમ પોતાનાથી-પોતાના ગામથી જ કરીએ તો આપણી આવનારી પેઢીને પ્રોત્સાહન મળી રહેશે. આપણે જાણીએ છીએ કે આઝાદીનાં પચાસ-પચાસ વર્ષોનાં વહાણા વીતી ગયાં સરકાર પ્રજા માટે ઘણી યોજનાઓ પણ બનાવે છે. છંતા સમાજ આગળ આવવાને બદલે પાછળને પાછળ ધકેલાઈ રહ્યો છે. અથવા તો મળે છે તો જે તે સમાજના આગળ પડતા માણસો જ આનો ઉપયોગ કરતા હોય છે. અને આપણા માણસો આવી યોજના પાછળ આંધળી દોટ મુકે છે. એકતો શિક્ષણ ઓછું, આર્થિક સધ્ધરતા ઓછી છતાં આ માણસો પોતાની વહાલી વસ્તુ મુકીને આ યોજના પાછળ આંધળી દોટ મુકતા હોય છે. સરકાર ઘણું જ સારું કામ કરે છે. પરંતુ તે અડધા રસ્તેથી જ વળાંક લઈ લેતું હોય છે.

ગામડાનો વાસ્તવમાં વિકાસ કરવો હોય તો આપણા માટે આપણે સૌ સાથે મળીને કામ કરશું તો ઘણુ બધુ કામ કરી શકીશુ તથા આપણી સરકારને પણ રાહત થશે. આપણે આ કામ નહીં કરીએ તો એક તો આપણી જમીન દિવસે-દિવસે ટૂંકી થતી જાય છે. પછી એવુ બનશે કે આપણી પાછલી પેઢી માટે મકાન બાંધવા પૂરતી જમીન હશે. એક બાજુ આપણા ખર્ચાઓ, બીજી બાજુ મોંઘવારી આપણે શું કરી

શકવાના? પરંતુ ગ્રામ-વિકાસ કેન્દ્ર દ્વારા એક નવો જ વિચાર આપણી સમક્ષ મૂકવામાં આવ્યો છે. અને એ જ કે આપણો વિકાસ આપણા હાથે કરવો. ગામડામાં એકતા, કુરિવાજો, વહેમ, અંધશ્રધ્ધા વગેરેને તિલાંજલિ આપવી પડશે નહીં તો પોતાનો ભાઈ-ભાઈ નહી રહે અને જે આપણા બાપ દાદાની મહામૂડી જે વારસો એકતાનું ભાથું છે. તે પલભરમાં વેર-વિખેર થઈ જશે. એટલે આપણે બધા એક સાથે રહીને જો કામ કરીશું તો દુનિયાની કોઈ પણ તાકાત આપણને નમાવી નહી શકે.

બીજું કે ગામડામાં અપણા ભાઈબંધની આર્થિક પરીસ્થિતિ સારી ન હોય, તે વધારે પડતો દેવામાં ડૂબી ગયેલ હોય તો તે આપણો જ ભાઈ વ્યસનના માર્ગે જતો રહે છે. એને બીજો કોઈ આગળ આવવાનો માર્ગ જ દેખાતો નથી. પરંતુ આ કેન્દ્ર દ્વારા આનો પણ ઉપાય છે. અને એ પણ આપણી પાસે જ છે. એમાંથી અમુક ભાગ બચત કરવી અને એ બચત જ આવનારા વર્ષોમાં મોટું એવું સ્વરૂપ ધારણ કરશે. આજ બચત આપણા બાળકોના શિક્ષણ, ખેતીના કામ માટે, કોઈ હુન્નર, ઉદ્યોગ માટે કામ લાગશે. બચતની ટેવ નથી તો હવે આપણે બચત કરવી પડશે. અરે ! હવે તો કર્યા વગર છૂટકો જ નથી એને આવુ નહીં કરીએ તો આપણુ છે એને પણ આપણે ખોઈ નાખીશું માટે હવે તો ઉઠો જાગો અને ધ્યેય પ્રાપ્ત ના થાય ત્યાં સુધી એકતા નામના રામબાણને પકડી આગળ ચાલીએ.

ગ્રામ-વિકાસ કેન્દ્રોમાં નીચે મુજબની યોજનાઓ ચાલે છે.

(૧) ભંડોળ ફળીયા (૨) અનાજ બેંન્ક

(૩) અનૌપચારિક સ્કુલ(૪) પાણીની મંડળી

(૫) મધમાખી ઉછેર (૬) ઓર્ગોનિક ખેતી

(૭) નિવેડ

આ બધી જ યોજનાઓ ગ્રામ-વિકાસ સેવા કેન્દ્રમાં આવે છે. એમાં એકતા, વહેમ, અંધશ્રધ્ધા, કુરિવાજો, જુની ન્યાયપધ્ધતિ વગેરેનું કામ ચાલે છે. એનું સાચું માર્ગદર્શન આ ગ્રામ-વિકાસ કેન્દ્રમાંથી મળે છે.

ભાષા : ગરાસિયા

રામપુરા વડલા સાથે વાર્તાલાપ

પ્રશ્ન : આવોરા રૅામ રૅામ! કેઠા હા આવો હો? થેમરે નૉમ હું હીં?

ઉત્તર : આજજા રૅામ રૅામ સાયેબ. મુ તં રાંમપુરા હૉ આવાં હાં. માર નૉમ તં ધનાભાઈ ભવનાભાઈ ગમાર. માર આઈ રું નૉમ થાવરી બેન.

પ્રશ્ન : ધનાભાઈ, થૅમરે કેતરા ભાઈ નં કેતરી બેન હીં? ભૅણીયારાં કેતરાં હીં?

ઉત્તર : માર પાંસ ભાઈ નં પાંસ બેંને હીં. તીન ભાઈ ભૅણીયારા હેં. બેંનો ભણીયારી ને હીં.

પ્રશ્ન : ઓ..ઓ..વાહરું કટુમ હીં. થામાં કેતરે હુદી ભૅણીયારા હો?

ઉત્તર : મેં કોલેઝ હુદી ભણીયારો હું. માર કાકાએ હુજાયું ભૅણવારું. વો આગૅળ ભણીયારો હો તો એ તો મોઈન આગૅળ ભણવારી હીખામેણ આલ્લે. માર વાત માર બેંને ને મૉની, ભણીયારી ને હીં.

પ્રશ્ન : થેમાં આગૅળ હીઅ ન ભૅણીયા?

ઉત્તર : માર ઘર પૈહ્લે નૅબળું હોતું. ઉહ ભણીયા પૈંહ્યા ઘૅણા હૉવે. ઉહ મું ન ભણીયો પૅહણ હાવાં મુ પાસું વિસારું હં.

પ્રશ્ન : થેમાં આહ્ન હુ કૅાંમ કેરો હો?

ઉત્તર : હામાં આહ્ન સોહરીયાંર આસરણમાંય સેવારુ કૅાંમ કેરાં હાં.

પ્રશ્ન : થૅમરે ભાઈ નં બેંનો હુ કૅાંમ કેરાં હીં? કેતરી ઝમીં હં?

ઉત્તર : માર બે ભાઈ ભણી હીં, બે ભાઈ ખેતીમ મૅદદ કેરાવી હીં. પનર વીઘા ઝમીં હં. પૉણી નેં હેં.

પ્રશ્ન : થેમાંઈ ખેતે કેરતા આવરે હં?

ઉત્તર : હં માંઈ ખેતે કેરતા આવરે હં નં માંઈ હારું કૅાંમે આવરે હં. કૅાંમમાં શૅરમ નેહીં.

પ્રશ્ન : થેમાં પણીઝારો હો? થેમાં ભણીયારી બાયરે હીય ન મળઝી?

ઉત્તર : હં મું પણીઝાર હં માંઈ ભણીયારી બાયરે મૅળતી હૅાતી, પૅણ માંહી નોકરી નેં મેળી. માર ઘરે ખેતી કૅાંમ કરવારુ હોવે. ઍભણ બાયરે કૅાંમ કેરે નં ભૅણેલી ખેતી કૅાંમ ને કેરે. એથે માં ભણીયારી બાયરે ને કેરી હમરે ભૅણેલી સોરી ઓ ઓસી હં.

પ્રશ્ન : તેં સોરી ભણવારી થૅમરે હુ મતલોક હં?

ઉત્તર : સોરી ભૅણે, મોટી થાહે એતરે પેસ પણ્યાવો ઈણારે સોરાં સુદારે. બદાં સોરાં

નં ભેણાવે, આગેળ આવે. મું માંનું હીં કે સોરા ન ઠેઠ લગણ ભેંણાવો, પેસ પણ્યાવો. સોરીંઆં નં ભેંણે તેણ લગણ ગરાહીયા નં સુદરે.

પ્રશ્ન : થેમરે કેતરી ગાય, ડોબે, બાખરાં હીં? ઉણારું દૂધરું હું કેરો?

ઉત્તર : હમરે સાર ગાય, બે ડોબે, પનરે બાખરો હીં બાદારુ પાંસ લોટી દૂધ હોવે. ખાતા વેંદે ઉણારી હામાં સાહ કેરા ડોલા નં હોવે ઉણારે ઘેર લોટી લોટી સાહ આલાં.

પ્રશ્ન : થેમરે ગાંમે ડેરી હં? ડેરી હુ થેમરે ગાંમરાં ન માંણહોને કેયા કેયા ફાયદા હોઝયા?

ઉત્તર : હમરે ગાંમોમાંય ડેરી હં નં ડેરી હુ હમરે ગાંમેવાળાંઈ ખૂબ લાભ હોઝયો. ખાંણે મેળે, ઠાવો ભાવ મેળે, પનરા દે ને પૈહયાં મેળે, ગાય, ડોબે, કાટી, બાખરાં હાર દવા મેળે ઉણહો ઘેણો ફાયદો હોઝયો હં.

પ્રશ્ન : ખેતે કરેહં ઉણાંર લોઠાં હોવા ઝોઈઝે. થામરે હુ મતલોક હં?

ઉત્તર : ખેતે કરે હં ઉણાર લોઠાં હોવણાં ઝોઈઝે લોઠાં હુ ખાતૅર મેળે એ ખાતર ખેતરે મ ખાતરે ખેતી હારી હોવે. ઓતરે ખર પેણ મેળે ગાય, ડોબાનં મોટો હોવે કેલ્યાંપાડાં વેસે, પૈહયા મેળે.

પ્રશ્ન : આહ્ય હેમરી સરકાર હં. થમરે ગાંમેમાય સરકારી કૅાંમ હીડી હી નં લાભ હોઝયો હે?

ઉત્તર : હમરે ગાંમમાંય સરકારી કૅાંમ હોઝયાં હં સરકારી કૅાંમે હી ઝેણાર ઘરે ન હોતાં ઉણાર ઘરે કીદાં, પાકા રોર કીદા, તેળાવ, સેકડેમ કીદા, ઉહો ઘેણો ફાયદો હોઝયો હં.

પ્રશ્ન : થેમરેં ગાંમેમાંય કેઈ કેઈ રોગ વદારે થાય હીં? થામાં ઊણા રોગોંઈ મટારવા હુ હુ કેરો હો?

ઉત્તર : હમરે ગાંમેમાય તાવ, પેટ હુઈયા, હુલકવા, મોતીસરો, ટીબી, ઘાંહ, ખેંણવા હરખા રોગ વદારે થાય હં. દેસી દવા કેરવા મ આવી હીં, પેહલા ન મેટે તેં મોટે દેવાખાણે ઝાય. પૈહયા ન હોને, ઘેણા માંણહો એરાંન થાય. ગામમાય દેવાખાણુ નં હીં.

પ્રશ્ન : થેમરે ગામેમાંય કેઈ કેઈ ખેરાબી હં? તં ઉણાઈ દૂરે કેરવા થામાં હુ કહોં હો?

ઉત્તર : હમરે ગામેમાય દારૂ પરેહે, માંણહો પીએ હે, માંહમાંહ કૂટાય હં, વેરે વદે હં, માદે પરે હે, ગુટકા તેમાખુ વદારે ખાય, સોરીઓ નં બૈઈરિ ખાય, દારૂ, ગુટકા-ભાંગ વપરાઝી હં માર તે ઈહ કેહેવુ હેં કે એભણ-અગનાંન માંણહ ઈ વાયરે ઈણારા નુકસાન ઝાણતો નં હીં, એણાંન હમઝણરી ઝેરૂર હં, ઝે ઝે ગાંમેમાય વસણવાળે વસતુ વપરાઝી હી. ઉણારે ગામેમાય હમઝણ આલે. માર ઘરે નુકસાન કેરવાવાળી વસતુ વપરાઝી નં હી.

પ્રશ્ન : થેમરે સમાઝમાં બે-સાર બૈરાઓ રાખનારા હં? ઊણામાય થાંમાં હું માંનો હો?

ઉત્તર : આગલી બૈરીન સોરા ન હોવે, સોરું એકસ હોવે, ઝેણાર ઝમીં નં માલ વદારે હોવેં નં ઘરકાંમ કરવા વાળાં ઓસાં હોવે, ઊણારા બીઝી બૈરે આંણે વો ને બે-તેણ બૈરે હોવે ઊણારે દસે-બારે સૈયા હોવેં. ઈ ભેગા મેળે ન ઘરે કૅાંમ કૅરે ઝગરા વેળે ઘરના સૈયા કૅાંમે લાગે આગૅળ વાહરુ હૅાંતુ, એવે ઓસુ હં મું ઈ હું માંનું હુ કે ઘરે વેવસથા હોવે, સૈયો-સોરી નૅ હોવે, નં ઝરૂર હોવે, તો બીઝી બૈરે લાવણામ વાંદો નૅઈ.

પ્રશ્ન : થેમરે ગામેમાય ભૅણવા ઓસા કે હં?

ઉત્તર : આગૅળ ગામેમાય કે આઝુબાઝુનેહાળ નૅ હોતી લોખ બીતા કે ભણવારે નૉમે લડવા મેલે. ઝગળમાં હતાતા રેંતા, કોઈન નૅ મેળતા ભૅણવારા ફાયદા નૅ ઝાંણતા ઝગળમાં ખાવા-પીવાન મૅળતું, શિકાર, રૂખના, ફળાં ખૂબ હોતે ગાંધીરાઝ હોવે હમરે માંણહો નં લાભ નૅ લીતો. ગમીતો ભૅણવા લાગા, આગૅળ વદા ન પૈહયાવાળા હોવે આહ્ન મોટા સાયેબ હં, હમરે લોખ હમઝીન ભૅણવા મોકલે એવી હમઝીણ આલે હોઈએ.

પ્રશ્ન : થેમરે લોખ સંસકરતી રું કે ઝાંણો હો?

ઉત્તર : હમરે લોખ સંસકરતી ભીલોરા ઝેવી હં. હૅમોન હૅમરી વાતેરુ ઘૅણું માંન હં. હૅમરી પાંહે પૉણ મુટેરુ વરહાંરુ ઘૅન હં. હૅમરે સાધ ન ભોયાઓનં પાંહે ઘૅણી ઘૅણી કેમતી વાતે હં. પૉણ ઘૅણી દખેરી વાતે એ હે કે હૅમારી એ વાતુ નં ભેળી કૅરીનં ઊણા ઝગને વેતાળવાવાળો કોઈ કૅસલી ઓણી તૅરતી પૅર નં આવો હૅમાં ઘૅણા ધોખેરાવાળા ગામોમાંય રહો હાં. ઝગળળાં હૅઝાન મૅઝો આવે હં. એવો તો ઝગ બદલો હે. કોઈ સેતારવારુ નૅ મૅળુ, એથે ગરાહિયા ભણિયારા નૅહી. બારા નૅ પૅરા. હૅમાં હમઝણ કે આવે, થેમાં ઝાંણો હો કે હૅમરી વૅસતી ઓસી હં, ભીલોરી વૅસતી ઘૅણી હં. હમરે-ગરાહિયા અબાઝી- આબુરોર વીરળપર મૅઝીકરાં ગાંમેમાં રૅહાં હાં. હૅમો ઍસલ રાઝભૂત ગરાહિયા હાં. એહાં બારા નેહી ઝાતા. ઍવે હમરી હમઝણ આવે હં. હૅમારે ઓઠે ટીબી નેહી, પૉણ રેરિયા હં. રેરિયામ વાતે હાંમળાં હાં. ભીલોરી વાતુ આવે હે, પૉણ હૅમરે ગરાહિયારી વાતે રેરિયામ આવતે નૅહી. હૅવા હૅમો ગીતો ગાઈતો, વાતે-કોણીઓ કેહાં, ભઝન ગાઈતો. હૅમાં હુ હુ કેરા, ઉણેરી વાતે કે હાં. હૅમારુ નાસવારુ ભીલોહી ફેર પૅરેહે, હૅમો નાસાં, વૅગારસાં, લાખરા ન ભારારી મુરતે બણાવે, સિતરાં સિતરે, હારૂ આવરે હે. થેમાં હેદા હેદા આવો, હૅમા ઘૅણી હારી કેળા કરહાં.

ઉપરોક્ત લેખનું ગુજરાતી અનુવાદ

રામપુરા વડલા સાથે વાર્તાલાપ

પ્રશ્ન : આવો, રામ રામ ક્યાંથી આવો છો? તમારું શું નામ છે?

ઉત્તર : રામ, રામ, હું રામપુરાથી આવું છું, મારું નામ છે ધનાભાઈ ભવનાભાઈ ગમાર મારી બાનું નામ છે થાવરીબેન.

પ્રશ્ન : ધનાભાઈ, તમારા કેટલા ભાઈ અને કેટલી બેન છે? કેટલાં ભણેલાં છે?

ઉત્તર : મારે પાંચ ભાઈ અને પાંચ બેન છે. ત્રણ ભાઈ ભણેલા છે, બહેનો ભણેલી નથી.

પ્રશ્ન : અહો, તમારે મોટું કુટુંબ છે. તમે કેટલા સુધી ભણ્યા છો?

ઉત્તર : હું કોલેજ સુધી ભણ્યો છું મારા કાકા ભણેલા હતા તેમણે મને આગળ ભણવાની શિખામણ આપી મારી બહેનોએ મારી વાત ન માની, તે ભણી નહી.

પ્રશ્ન : પછી તમે આગળ કેમ ન ભણ્યા?

ઉત્તર : મારું ઘર આર્થિક રીતે નબળું છે. આગળ ભણવા ઘણી રકમ જોઈએ એટલે ન ભણી શક્યો હવે ભણવાનું વિચારું છું.

પ્રશ્ન : તમે હાલમાં શું કામ કરો છો?

ઉત્તર : હું હાલમાં છોકરીઓની આશ્રમ શાળામાં સેવાનું કામ કરું છુ.

પ્રશ્ન : તમારા ભાઈ-બહેન શું કામ કરે છે? ખેતીની જમીન કેટલી છે?

ઉત્તર : મારા બે ભાઈ ભણે છે. બે ભાઈ ખેતી કરે છે ત્રણ બહેનો પરણાવી છે. બે બહેનો ખેતીમાં મદદ કરે છે. પંદર વીઘા જમીન છે. કૂવામાં પાણી નથી.

પ્રશ્ન : તમને ખેતી કરતાં આવડે છે?

ઉત્તર : હા, મને ખેતી કરતાં આવડે છે. હું બધુ જ કામ કરી શકું છું. કોઈ કામ કરવામાં મને શરમ નથી.

પ્રશ્ન : તમે પરણેલા છો? તમને ભણેલી બૈરી કેમ ન મળી?

ઉત્તર : હા, હું પરણેલો છું. મને ભણેલી બૈરી મળતી હતી, પરંતુ મને નોકરી ન મળી, મારા ઘરે ખેતી કામ કરવાનુ છે. અભણ નારી ખેતી કામ કરે અને ભણેલી સ્ત્રી ખેતીકામ ન કરે એટલે મેં ભણેલી સ્ત્રી પસંદ ન કરી અને અમારા સમાજમાં ભણેલી છોકરીઓ પણ ઓછી છે.

પ્રશ્ન : છોકરીઓને ભણાવવા અંગે તમારો મત જણાવો.

ઉત્તર : છોકરી ભણે, મોટી થાય પછી જ તેને પરણાવી જોઈએ તો જ તેનાં બાળકો સુધરે તે તેના બાળકો આગળ આવે હું માનું છું કે છોકરીને ખૂબ ભણાવો, પછી જ પરણાવો જ્યાં સુધી છોકરીઓ નહી ભણે ત્યાં સુધી ગરાસિયા સમાજ સુધરશે નહી.

પ્રશ્ન : તમારે કેટલી ગાય, ભેંસ, બકરા છે? તેનું દૂધ શું કરો છો?

ઉત્તર : અમારે ચાર ગાય, બે ભેંસ, પંદર બકરા છે. બધાનું મળીને પાંચ લીટર દૂધ થાય છે. ખાતા વધે તે દૂધને મેળવી છાશ કરીએ છીએ અને આજુ બાજુ જેને દૂઝણું ન હોય તેને લોટો લોટો છાશ આપીએ છીએ.

પ્રશ્ન : તમારા ગામમાં ડેરી છે? ડેરીથી તમારા ગામના લોકોને ક્યા ક્યા ફાયદા થયા છે?

ઉત્તર : અમારા ગામમાં ડેરી છે અને ડેરીથી ગામવાળાઓ ને ઘણા ફાયદા થયા છે. ડેરીમાંથી ખાણ- દાણ મળે, દૂધનો સારો ભાવ મળે, પંદર દિવસે ડેરીના પૈસા મળે, ગાય, ભેંસ, બકરા, બળદ બિમાર પડે તો દવા મળે. આમ ઘણા ફાયદા થયા છે.

પ્રશ્ન : ખેતી કરનારને ઢોર હોવા જોઈએ એમાં તમે શું માનો છો?

ઉત્તર : ખેતી કરવાવાળાને ત્યાં ઢોર હોવાં જોઈએ ઢોરનું ખાતર થાય એ ખાતર ખેતરમાં નંખાય, સારો પાક પાકે સારું ઘાસ મળે. ગાય, ભેંસનાં વાછરડાં પાડાં મોટાં થતાં વેચવામાં આવે તો પૈસા મળે.

પ્રશ્ન : અત્યારે લોકશાહી છે. તમારા ગામમાં સરકારી કામથી શું લાભ થયો છે?

ઉત્તર : અમારા ગામમાં ઘણાં સરકારી કામ થાય છે. જેમને ઘર ન હતા તેમના ઘર થયા છે, ગામમાં પાકા રસ્તા થયા છે, કૂવા, તળાવ, ચેકડેમ કર્યા છે. તેનાથી ઘણો લાભ થયો છે.

પ્રશ્ન : તમારા ગામમાં ક્યા ક્યા રોગ વધારે થાય છે? તે રોગ મટાડવા શું શું કરો છો?

ઉત્તર : અમારા ગામમાં તાવ, પેટના રોગ(ઝાડા), ઊલટી, ટાઈફોઈડ(મોતીજરો),ક્ષય, ઉધરસ,ચામડીના રોગ વધારે થાય છે. દેશી દવા કરવામાં આવે છે જો તેનાથી ન મટે તો મોટા દવાખાને જાય છે. નાણાંની વ્યવસ્થા ન હોવાથી ઘણા માણસો હેરાન થાય છે. ગામમાં દવાખાનું નથી.

પ્રશ્ન : તમારા ગામમાં ક્યાં ક્યાં દૂષણ છે? તેને દૂર કરવા તમે શું કરો છો?

ઉત્તર : અમારા ગામમાં દારૂ પડે છે, માણસો પીએ છે, અંદરો અંદર ઝગડે છે, વેર વધે છે. માંદા પડે છે. ગુટકા- તમાકુ પણ વધારે ખવાય છે. છોકરીઓ અને સ્ત્રીઓ પણ ખાય છે. દારૂ,ગુટખા,ભાંગ વપરાય છે. મારે એ કહેવું છે કે અભણ અજ્ઞાન માણસોને આ વાપરવાથી શું નુકશાન થાય છે તે જાણતા નથી. તેમને સમજણ આપવાની જરૂર છે. જે જે ગામમાં વ્યસનવાળી વસ્તુઓ વપરાય છે, તે ગામમાં સમજણ આપવી મારા ઘરે આવું કોઈ દૂષણ નથી.

પ્રશ્ન : તમારા ગામમાં ચઢેતરુ થાય છે? તેમાં તમે શું માનો છો?

ઉત્તર : હા, અમારા ગામમાં ચઢેતરું થાય છે. કોઈ સમજતા નથી. ચઢેતરાથી ભારે નુકશાન થાય છે. એક મરે છે અને સમાજ તેની સામે સમાજનો આગળ

પડતો માણસને મારે છે અને વેર વધે છે. ચઢોતરું બંધ થવું જોઈએ જો બંધ નહી થાય તો અમારા લોકોને મોટુ નુકશાન થતુ રહેશે.

પ્રશ્ન : તમારા સમાજમાં બે-ચાર પત્નીઓ રાખવાવાળા છે? તેમાં તમારું શું મંતવ્ય છે?

ઉત્તર : આગળની પત્નીને બાળકો ન થાય, એક જ છોકરી કે છોકરો હોય, જેને જમીન વધારે હોય, અને ઘરકામ કરવાવાળાં ઓછાં હોય તે બીજી પત્ની લાવે છે. તેને-બે ત્રણ પત્નીઓ હોય દસ-બાર બાળકો થાય તે ભેગા મળીને ઘરકામ કરે. ગામમાં ઝગડો થાય તેવા સમયે આ છોકરા સહાયરૂપ બને. પહેલાં આવું ખૂબ થતું હતું હવે ઘણું ઓછું બને છે. હું એ માનું છું કે જો ઘર સુખી હોય, એક પણ બાળક ન હોય અને ખૂબ જરૂર જણાય તો જ બીજી પત્ની લાવવી જોઈએ.

પ્રશ્ન : તમારા ગામમાં ભણેલા સંખ્યાની ઓછી કેમ છે?

ઉત્તર : પહેલા અમારા ગામમાં કે આજુ બાજુના ગામમાં શાળાની વ્યવસ્થા ન હતી. લોકો ને ડર લાગતો કે ભણવાને બહાને લઈ જઈને લડાઈમાં મોકલશે. લોકો જંગલમાં જ રહેતા, સુધરેલા લોકોને મળતા નહી શિક્ષણના ફાયદા જાણતા નહી જંગલમાં ખાવા-પીવાનું ઘણું મળતુ, શિકાર, ઝાડના પાન, ફળ પણ જોઈએ તેટલાં મળતાં સ્વરાજ્ય આવ્યું પણ તેનો લાભ અમારા લોકોએ લીધો નહી ડુંગરીભીલો ભણવા લાગ્યા. આગળ વધીને સુખી સમૃદ્ધ બન્યા, મોટા અધિકારી બન્યા, હવે અમારા લોકો સમજે અને બાળકોને ભણાવે તેવી સમજણ આપીએ છીએ.

પ્રશ્ન : તમારી લોક સંસ્કૃતિનું કઈ જાણો છો?

ઉત્તર : અમારી લોક સંસ્કૃતિ ભીલોના જેવી છે. અમને અમારી સંસ્કૃતિનું ઘણું ગૌરવ છે. અમારી પાસે પણ કંઠસ્થ સાહિત્યનું ધન છે. અમારા સાધુ અને ભોયાઓની પાસે ઘણી ઘણી અમૂલ્ય કથાઓ(વાતો)છે, પરંતુ ઘણા દુઃખની વાત એ છે કે અમારી એ વાતો(કથાઓ)ને એકઠી કરીને વિશ્વની આગળ મૂકવાવાળો કોઈ કલાકાર(સાહિત્યકાર)આ ધરતી પર આવ્યો નથી. અમે ખૂબ જ ઊંડાણવાળા ગામોમાં રહીએ છીએ. અમને જંગલમાં આનંદ આવે છે. હવે જગત બદલાયું છે.(સમય પરિવર્તન થયો છે)પહેલાં કોઈ જગાડવાવાળું ન મળ્યું એટલે ગરાસિયા ભણ્યા નહી. પછી અમને સાચી સમજણ ક્યાંથી આવે? તમે જાણો છો કે અમારી વસતી ઓછી છે. ભીલોની વસતી ઘણી છે. અમારા ગરાસિયા અંબાજી, આબુરોડ અને વીરમપૂરના નજીકના ગામડાઓમાં રહે છે. અમો અસલ રાજપૂત ગરાસિયા છીએ એટલે વતન છોડીને બહાર જતા નથી. હવે અમને અમારી ભૂલો સમજાય છે. અમારી પાસે ટી.વી. નથી, પણ રેડિયો છે. રેડિયાની વાતો સાંભળીએ છીએ. ભીલોની

વાતો આવે છે, પરંતુ અમારા ગરાસિયાની વાતો રેડિયામાં આવતી નથી. હવે અમે ગીતો ગાઈશું, વાતો-કથાઓ કહીશું, ભજનો ગાઈશું. અમે જે જે કામ કરીએ છીએ તેની વાતો કહીશું. અમારા લોકનૃત્યો ભીલોથી જુદાં પડે છે. અમે નાચીશું, વગાડીશું, લાકડા તથા પથ્થરની મૂર્તિઓ બનાવીશું, ચિત્રો દોરીશું, તમામ કામ આવડે છે. તતમો રોજે રોજ આવજો, અમો ઘણી સારી પ્રવૃત્તિ કરીશું.

ભાષા : ડુંગરી ભિલી

સાપેલી સૉપરી

આવા કાઠા મારગે ઝાઈન ભીલાંનાં ગીતાં-વારતા હોધવા અનં મેળવવાહી મનં હું મળુ? આવો સવાલ હેંલમા થાય. ઍંણી વેળાએ એક મોટા મનનાગાનારાની ઈયામા સેત આવે હેં. ૧૯૮૭ના ટાઢ(જાન્યુઆરી)ના મઈનાના આણંદ આલતા ભર બપોરે 'ડુંગરી ભીલોના દેવિયાવાળાના અરેલા: નવલાખ દેવીઓ અને કરમીરો' સૉપરી બારી પર્યા પેસ માર અરેલાનો દાંની કાકા રાઝા ન ઑણી સૉપરી આલવા અનં (માથાહી) દેવાનો ભાર ઉતારવા પૉસ મઉરા ગૉમ ઝાઈ રો અતો. હરદો સોવની વેળામા સાલવાહી ખુસ્સી હો ખલ્લાટા મારતો અતો. મગરાવાળી વાટે 'બિલ્યાવાળુ વેળુ' અડોળી અગળ ઍંડો ત્યેંર એક પૉંગે લગરાતો કાળા ખોરિયાનો ભોટો ભીલ હૉંમો મળો. માર અરેલાનો ગાનારો કેંર હેં કે નહીં, ઍંણ ઝોંણવા સવાલ કરો, "કાકો રાઝો કેંર હેં? પેસ ઍંણાની હૉંમુ ઝોવુ. અમાં એક બીઝાહી સેતરાયા ઍં, એમ એક બીઝાન ઝોતા ઠગ મગ ઊપા રઈ ગા! થોરી વારતો હું બોલાવું ઍંણી પૉંણ હુઝ નેં પરી. પેસ કાકો રાઝો બોલો, "પાઈ પગા થું?" પેસ વાટ વીસમાસ બેહી ગા. બે વરહ પેસ આઝ ખેર(ખેડબ્રહ્મા) હી પનર ગાઉ દૂરા બિલ્યાવાળા વેળાના ઢોકે અમાર વણઝૉંણો ભેટો થઈ ગો'તો. કૉંણા આણંદ હી બેયાંની ઑંખો વેંહરી. કેંણા એનહી મારા ખપે આથ પપાળીન પૂસુ, "કેં ઝાતો?" "તનં મિળવા!" મેં કઉ. "અવણ ઉં તો અરેલા નહીં ગાઈ હકતો!" ઍંણા પેસ સિયાર મઈના મટોડા ગૉંમના ડાગતરની હપાળહી એઝા હાઝા થા'તા. પૉંણ એક પૉંગે ખોર રેઈ ગેઈ'તી. મેં ઍંણાન ગાયેલા અરેલાની સાપેલી સૉંપરી થેલામાહી કાટીન આથમા આલી. ઍંણાના મખમાહી સબ્દા નેંકળી પરા, " આઈ ! હા ! હા ! સૉંપરી પર તો નખ્યા ઉંસ હું ને?" કાકા રાઝા સૉંપરી ઉપેંરનું મખપૉંનુ નવલાઈ અનં આણંદહી ફેરવી ફેરવીન ઝોવા લાગા અનં કેંવા લાગા, " મારરા ખોલરું હેં ને ! ઉંસ હું ને ! પેલો બેઠો હેં ઍંણો લખો હેં ને !" ઍંણી સૉપરી ઉપેંરનાં સિતરાંનાં નૉંમ પારવા લાગા અનં માર ઑંખો ઍંણાના મખ પર ફેલાયેલા સોવના આણંદન પીવા લાગી. કાકા રાઝા સૉંપરી ખોલીન અક્ષરો ઝોવા લાગા પૉંણ અણભણતા નરી. થેલામાહી બીઝી સૉપરી બારી કાટીન ઍંણાએ ગાયેલી લીટીઓ વૉંસી હપળાવી:

નવી નવરાતનો દન આવો...
બાઈઓ...
નવી નવરાતનો દન એ...ન આયો હેં...

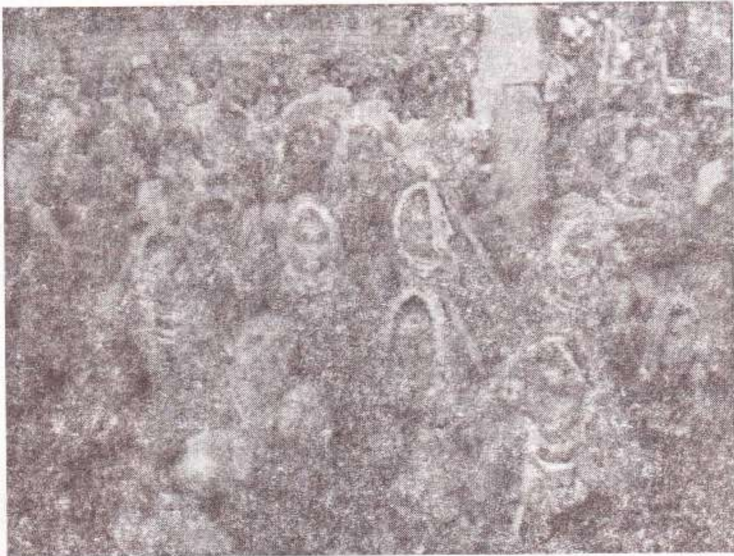
એણાની ગાયેલી સ લીટીઓ સૉંપરીમાહી હૉપળીન, ગહ્ના મખ ઉપર સેતન ઝનમુ ! કાકારાઝા ખુસ્સીહા ખલ્લાટા મારતા અગળની લીટીઓ ગાવા લાગા:

સૂંડન સરાવટી વાત સોળ હેં...બાઈઓ...
હોનાના પારણે રમણા એ..ન લાગી હેં...
હોનાન... કાંબીએ રમત મૉડે હેં... બાઈઓ...
હોનાના પારણે રમણા એ...ન લાગી હેં...
ઝુગ તો ઝાહેં ન નેંસોણી... બોલ હેં...બાઈઓ...
ઝુગ ઝાહેં... નેંસોણીઓ.. રે બોલ હેં...

ઉં એંણાન મખ ઉપેંર આવેલી ખુસ્સીન પોમતો અતો નં મારો હરદો સંતોકહી કિલોલ કરતો'તો. મનં લાગુ કે અવણ માર કિયા સોદરની ઝરૂર અતી! કેંણી પીઢીઓની હગરી રાખેલી માંઘી મૂરી, એંણાન સ વિયાઝ હાથે પાસી મિળી અતી, અનં માર મેંમત ફળી અતી.

થોરી વેળના વિસરોમા પેસ અમાં બેય ધેંમેં ધેંમે એંડતા, વાતો કરતા મટોડા ગૉમ આવા. ડાગતર કનહી એંણા વાસ્તે દવા લીતી. ઝાવાની વેળાએ બીઝા અરેલામા રાગ પુરાવવાવાળા વાસ્તે હાત સૉપરીઓ આલી.

થોરા દન પેસે એણાન ફરી વાર લખવાની (લકવાની) વેળ ઉપરી અનં એણા વેંકુટપરીના વાસી થા. લોકાઈ વેળાએ ઉં પૉસ મહુડા ગૉમ ગો. કળહા કુટુંમે એંણાની ઝંગીની મેંઠી વાતો કરી, અનં અમાં દઃખી થાં. સેલે કાકા રાઝાના એક દીકરે અનં દઉં, "પાઈ પગા, થારી સોપરી તો બા હોરીએ રાખી હહા હૂતો. માર સૈયો આણી સોપરી વૉસતો ત્યેંર તો બા, મૉંદમાહી પૉણ ઊપો ઘાતો નં કેંતો, સૉપરી હોંઝીન આહુય આવેં નં નાસુય આવેં ! એંણી વેળા મનં લાગુ કે વનનાં ઑણાં ગીતાં-વારતા ભેળી કરવામા ગમાવેલાં ઝંગીના થોરાં વરહાં કોમમા આવાં હેં.

ઉપરોક્ત લેખનું ગુજરાતી અનુવાદ

છાપેલી ચોપડી

આવા દોહ્યલા આદિવાસી લોકસાહિત્યના સંશોધન અને સંપાદનથી મને શું લાધ્યું? આવો પ્રશ્ન સહેજે ઉદ્‌ભવે. આવા સમયે એક મહામના માહિતીદાતાનું સ્મરણ ચિત્તમાં ઊભરાય છે. સન ૧૯૮૭ના જાન્યુઆરી માસની આહ્‌લાદક બપોરે "ડુંગરી ભીલોના દેવિયાળાના અરેલાઃ નવલાખ દેવીઓ અને કરમીરો" પુસ્તક પ્રસિદ્ધ થયા પછી મારા માહિતીદાતા રાજાકાકાને આપવા અને ઋણ સ્વીકાર કરવા પાંચ મહુડા ગામ જઈ રહ્યો હતો. ચિત્ત શિશિરના રમ્ય વાતાવરણમાં ચાલવાના આનંદથી ઊભરાતું હતું. પહાડી પગદંડી વચ્ચે પડતું 'બિલ્યાવાળુ' વહેળું ઓળંગીને આગળ ચાલ્યો ત્યારે એક પગે લંગળાતો શ્યામ વર્ણનો વૃદ્ધ ભીલ આદિવાસી સામે આવી રહ્યો હતો. મારા માહિતીદાતા ઘેર હોવાની ખાતરી કરવા પ્રશ્ન કર્યો, "કાકો રાઝો કેંર હેં?" (રાજાકાકા ઘેર છે?) પછી તેની સામે જોયું. અમે એક બીજાથી ઠગાયા હોઈએ એમ એક બીજાને નીરખતા અવાક્ બની ઊભા રહી ગયા ! થોડીક ક્ષણો માટે તો શું બોલવું તેની પણ સૂઝ પડી નહીં. અંતે રાજા કાકા બોલ્યા, "પાઈ પગા થું?" (ભગાભાઈ તું ?) બંને પગદંડી વચ્ચે જ બેસી પડ્યા. બે વર્ષ પછી આજે ખેડબ્રહ્માથી ૧૫ કિ.મી. દૂર બિલ્યાવાળા વહેળાના કિનારે અમારો અણધાર્યો ભેટો થઈ ગયો હતો. આનંદના અતિરેકથી બંનેની આંખો ઊભરાઈ. અદકેરા વાત્સલ્યથી મારા વાંસે હાથ પસવારી પૂછ્યું, "કેં ઝાતો ?" (ક્યાં જતો હતો?) "તનં મિળવા !" (તમને મળવા !) મેં કહ્યું. " અવણ ઉં તો અરેલા નહીં ગાઈ હકતો!" (હવે હું તો અરેલા ગાઈ શકતો નથી!) આ પછી ચાર માસ પહેલાં તેમને આવેલા લકવાના હુમલાની વાત કરી. મટોડા ગામના ડૉક્ટરની સારવારથી તેઓ સાજા થયા હતા પણ એક પગે ખોડ રહી ગઈ હતી. મેં તેઓએ ગાયેલા અરેલાનું પ્રસિદ્ધ થયેલું પુસ્તક થેલામાંથી કાઢીને હાથમાં આપ્યું. તેઓના મુખમાંથી ઉદ્‌ગારો સરી પડ્યા, "આઈ આ ! હા ! હા ! સૉપરી પર તો નખ્યા ઉંસ હું ને ! (ઓઈ મા...! ચોપડી પર તો અદ્દલ હું જ છું ને !) રાજાકાકા પુસ્તકના મુખપૃષ્ઠને આશ્ચર્ય અને આનંદથી ફેરવી ફેરવીને જોવા લાગ્યા અને કહેવા લાગ્યા, "મારસ ખોલરું હેં ને ! ઉંસ હું ને ! પેલો બેઠો હેં એંણો લખો હેં ને !" (મારું જ ઘર છેને ! હું જ છું ને ! પેલો બેઠો છે તે લખો (સહાયક રાગિયો) છેને!) તેઓ પુસ્તકના આવરણ પરની આકૃતિઓનાં નામ પાડવા લાગ્યા અને મારી આંખો તેઓના મુખ પર વ્યાપેલા અદકેરા આનંદને પીવા લાગી. રાજાકાકા પુસ્તક ખોલીને અક્ષરો જોવા લાગ્યા પણ નિરક્ષરતા નડી. થેલામાંથી બીજું પુસ્તક બહાર કાઢીને તેઓએ ગાયેલી પંક્તિઓ વાંચી સંભળાવીઃ

નવી નવરાતનો દન આવો.....
બાઈઓ.....
નવી નવરાતનો દન એ...ન આયો હેં.

તેઓની ગાયેલી જ પંક્તિઓ પુસ્તકમાંથી સાંભળીને વૃદ્ધ ચહેરા પર ચૈતન્ય

પ્રગટ્યું ! રાજાભાઈ ઉત્સાહિત થઈને આગળની પંક્તિઓ ગાવા લાગ્યા :

સૂંડ ન સરાવટી વાત સોળ હેં...
બાઈઓ...
હોનાના પારણે રમણાએ...ન લાગી હેં.
હોનાની... કાંબીએ રમત મોંડે હેં...
બાઈઓ...
હોનાના પારણે રમણા એ...ન લાગી હેં...
ઝુગ ઝાહેં..નેંસાંણીઓ...રે બોલે હેં...
બાઈઓ...
ઝુગ ઝાહેં.. નેંસાણીઓ.. રે બોલ હેં..

હું તેઓના મુખ ઉપર વ્યાપેલા આનંદને માણતો હતો અને મારું ચિત્ત સંતોષથી ભર્યું ભર્યું બનતું હતું. મને લાગ્યું કે હવે મારે ક્યા ચંદ્રકની અપેક્ષા રહી હતી ! અનેક પેઢીઓની સંચિત કરી રાખેલી જેની મોંઘી મૂડી હતી તેને જ વ્યાજ સાથે પાછી મળી હતી અને મારી મહેનત આજે ફળદાયી બની હતી.

થોડા સમયના વિરામ પછી અમે બંને ધીમે ધીમે ચાલતા વાતો કરતા મટોડા ગામ આવ્યા. ડૉક્ટર પાસેથી તેઓ માટે દવા લીધી. વિદાયવેળાએ બીજા મહત્વના રાગિયા માટે સાત નકલો આપી.

થોડા દિવસો પછી તેમને ફરીથી લકવાનો હુમલો આવ્યો હતો અને 'વેંકટપરી'ના વાસી થયા હતા. લૌકિક ક્રિયાઓ વખતે હું પાંચ મહુડા ગામ ગયો. કુટુંબીજનોએ તેમના જીવનનાં મીઠાં સંભારણાં કહ્યાં અમે શોકમગ્ન બન્યા. છેલ્લે રાજાભાઈના એક દીકરે મને કહ્યું, '' પાઈ પગા, ઘારી સૉપરી તો બા હોરીએ રાખી હદા હૂતો. મારા સૈયો ઓંણી સૉપરી વૉંસતો ત્યેંર તો બા મોંદમાહી પૉણ ઊભો થાતો નં કેંતો, સૉપરી હૉપાળીન આહુય આવેં નં નાસુય આવેં!'' (ભગાભાઈ, તારી ચોપડી તો બાપો ઓશીકે રાખીને સદાય સૂતો મારો દીકરો આ ચોપડી વાંચતો ત્યારે તો બાપો માંદગીમાંથી પણ ઊભો થતો અને કહેતો કે ચોપડી સાંભળીને તો હસવુંયે આવે છે, અને નાચવાનું મન પણ થાય છે!) આ પ્રસંગે મને લાગ્યું કે વનના આ સમૃદ્ધ સાહિત્યનું સંકલન કરવામાં ખર્ચેલાં જીવનનાં જીવનનાં થોડાંક વર્ષો સાર્થક થયાં છે.

ભાષા : ભાંતુ

દબાણ ખસેડો ઝૂંબેશા કોર્પોરેશનાન મ્હારકુ ભીખ માંગતે કહી દીએ.

૨૦૦૪ મ કોંગ્રેસ સરકાર કા પહેલા બજેટ પડ્યા. ઉસ-મ ગુજરાત્તા ખાતર તો કાંઈ ખાસ કડ થીયા અમદાવાદા કુ ઈસ બજેટામ મેગાસીટી જાહેર કરી. ઈસ જાહેરાતા કે કારણ અમદાવાદા કીયા ઝૂપડીયાઁ હટાઈકર રસ્તે બડે કર-ણ અન બડીયાઁ બીલ્ડીંગા બનાવ-ણ કા કામ યુધ્ધા કે ધોરણગા વ શરૂ હોઈ ગયા. ઈસ કામ્મા કે શરૂઆત્તામ જ ગુજરાત્તા કે મુખ્યમંત્રીઆ કે મતવિસ્તાર યાની ક મણિનગરામ છેલ્લે ૪૦ બરસ સ ન્હાનીયા ઝૂપડીયમ રહણેવાલે સાઁસી લોગ્ગ કુ સબ-સ વધા-ર તકલીફ પડી.

ઈદદા તો સન ૧૯૯૮ સ ઈનકીયા ઝૂપડપટ્ટીયાઁ ૬ ફેર-ર ટૂટ્ટી ગયા. પણ ઈસ જાહેરા-તા કે બાદ ઈનકીયા ઝૂપડીયાઁ જરા વધા-ર ફેરર ટૂટ-ણ લાગ્યા. ઈસ બાતા કૂ લેઈ કર મેં ઈસ બસ્તીયામ રહતે એક આશાવાદી જવાન મુકેશ સાઁસીયાસ બાત કરી. મુકેશાન અપણે ટૂટ્ટોડીયાઁ ઝૂપડીયાઁ સામ્મ બેસી કર બાત કરી.

"હમ કુલ સાત ભાઈ હ મ્હારે સાત ભાઈ-અ કે પરિવાર કુલ ૪૨ માણસ હ. જો ભાસસ્તા કે અલગ-અલગ ભગ્ગમ રહતે હ.

મમ્હારે બાપ-દાદેદ એક જગ્યા સ દૂસરે જગ્યા ફીર્રી કર ધંધા કરતે થીએ . હમ ભી ઉસી ધંધેમ લાગ્ગી ગયે. આજકાલ હમ નકશે બેસ્સી કર મ્હારા ગુજરાન ચલાવતે હ. મ્હારે ટાબર. નીશાળી મ કડ જાત્તે હ, પણ હમ દુનિયા કે ટાબ-ર કુ એ બી સી-કક્કે- જાનવરે્ કે નામ વગેરે જૈસે ચાર્ટ બેચી કર ઉનકા જ્ઞાન વધારતે હ. હૂ ઈસ કામ્માામ છેલ્લે ૧૪ બરસસ હ. હૂ સવા-ર ૧૦ બજ-સ લેઈકર સાંઝ કે સાત બ-જ સુધી અમદાવાદ શહેર્મ ફીરી કર રોજ્ા કે ૫૦ સ ૧૦૦ રપીએ સુધી કી કમાણી કરી લેતા થીઆ. હમ જડ રહતે હ ઉસ જગ્યા કુ પેંડા કહતે હ. હુ ઈસ વેડેમ જન્માસ -જ રહેતા હ. મ્હારે બુઝુર્ગ જબ ઐઠ આઈકર બસ્સે તબ-સ લેઈ કર ૧૯૯૮ કે બારમે મહિને કી ૨૩ તારીફ્યા સુધી હમ ઘણે-જ શાંતીયાસ મ્હારા જીવન બીતાઈ રહે થીએ. ઈસ દિન પહેલી બાર કોર્પોરેશનાન મ્હારીયા ઝૂપડીયાઁ તોડી દીયા અન મ્હારન કૂ શહેર છોર્ડી દ-ણ કી ધમકી દી. તબસ-સ લેઈકર આજ સુધી લગભગ ૧૫ સ ૨૦ ફેરર મ્હારીયા ઝૂપડીયાઁ તોડી દણમ આયા. પહે-લ તો ઝૂપડીયાઁ તૂટી જાણણ કે બાદ લગભગ હજાર રપીએમ નવી ઝૂપડી ઉભી હોઈ જાતી થી.ક્યોકી થોડા ઘણા ટૂટ્ટોડા સામાન ભી હમ ઉપયોગ્ગામ લેઈ લેત્તે થીએ. પણ ૨૦૦૪ કે બાદ તો ઝૂપડી ફેરસુન બનાવ-ણ લગભગ અસંભવ હોઈ ગવડા હ. ૨૦૦૪ સ લેઈકર આજ સુધી મ્હારીયા ઝૂપડીયાઁ લગભગ પાંચ ફે-ર તોડી દીયા. એક પે-ર નવી ઝૂપડી

બનાવ-ણમ અંદાજીત ખર્ચા ૧૦૦૦ સ ૧૫૦૦ રૂપિયે કા હોતા હ. જો ઘડી-ઘડી કર-ણા અસંભવ હ. મેરી આખી બચત તો ઈધાઈ ઝૂપડી બનાવ-ણમ જ ખલાસ હોઈ ગઈ . આજ ભી મકુ મેરે છે ટાબ-ર કુ, અને મેરીયોં બૈરી કુ રહ-ણ ખાતર ઘર કડ હ. અન મેરે સાથ્થી લગભગ ૬૦૦-૭૦૦ માણસ ઈસી તરહ સ રોહા પર આપણા જીવન કાઢી રહે હ.

મ્હારે બુઝૂર્ગ વિચરતા-ભટકતા જીવન જીવ-ણ કુ મજબુર થીએ. બે કડી એક જગ્યા આપણ ઘર તો બનાવતે થીએ જ નાહી. આજ સ લગભગ ૪૫-૫૦ બર-સ પહેલે જબ બે કડી-સ ઘૂમતે-ઘૂમતે ગૂજરાતા કે સબસે બડે શહર અમદાવાદમ આયે તો ઉનકુ લાગ્યા કે ઈસ શહેરામ મ્હારન કુ રોજી -રોટી અચ્છી તરહ સ મીલતી રહંગડી. જીદ પે અમદાવાદા કે મણીનગરાકે ઝગ્ગડીયા પુળાકે નીચે રહ-ણ લાગ્યે. જોડીમ જ રેલ્વે સ્ટેશન હો-ણ કે કારણ ઉનકુ કડી જાણકા રહતા થીઆ તો આસાની હોતી થી.

હમ મૂળ રાજસ્થાનના કે રહેવાસી હ, હમ રાજસ્થાનના કે 'ચીડાવાડી' જીહ્લે કે 'ઝૂંઝણ' ગામડે કે રહ-ણ વાળે હ-મ્હારે બુઝુર્ગ રાજસ્થાન -સ કબ નીકળે ઉસકી તો મકુ ખબર કડ હ, પણ આજ ભી ઉસ ગોંવ્વામ મ્હારે ઘણે સંબંધી રહતે હ. પણ મ્હા-ર તો અબ અપણા જીવન ઈસી શહેરા-મ જ કાઢન-કા. આજકાલ મેરા ઘણા ટાઈમ તો કોર્પોરેશના કે ચક્કર લગાવણમ અન દૂસરે લોગ્ગો કુ કોર્પોરેશનના કે સાહેબા કી બાત સમજાવણ મ જ ચલ્યા જાત્તા હ.

ઘર ભી કડ હ અન ધંધા ભી કડ હ. ધંધે કે કામ્મા ક લીએ મકુ ધણીફેરે ૧૦-૧૫ દિને બહાર ભી રહણ પડતા હ. પણ જબ-સ ઝૂપડીયા ટૂટ-ણ શરૂ હુઆ તબ-સ મેં બહાર જાણણ બંધ કરી દીઆ. ક્યોંકી ઝૂપડીયાઁ તોડ-ત ટાઈમ કોં. અપણે સાથ્થી પોલીસ ભી લ્યાવતી હ, જો ટાબ-ર અને બૈરી સાથ્થીઘણા જ ખરાબ બર્તાવ કરતી હ. હુ બહાર ગવડા હોઈ અન કો.

બોલીઆ સાથી આઈ જાવ તો મેરી બેર ઘરા કા સામાન સંભા-ળ, ટાબ-ર કુ સંભા-ળ કુ ખૂદ સંભ-ળ કાઁ. ના કે ઈસ 'દબાણ ખસેડો' ઝૂંબેશા-ન તો હુમકુ ભીખ માંગતે કરી દીએ હ.

હા....વ.......આજકાલ મેરી બેરી આસપાસ્સા કે વિસ્તારામ ભીખ માંગી કર કાંઈ ૨૦-૩૦ રપિએ લ્યાવતી હ, જીસ કસ ટાબ-ર કુ એક ટાઈમા કા ખાણા નસીબ હોતા હ.

હુ છે ટાબ-ર કુ લેઈ કર ટૂટોડીયાઁ ઝુપડીયાઁ કે સામે બૈઠા રહતા હુ ...... અન ધ્યાન રાખતા હ......ક....કડી પોલીસ્સાકી ગાડી તો નાહી આઈ રહી હન....."

ઉપરોક્ત લેખનું ગુજરાતી અનુવાદ

દબાણ ખસેડો ઝૂંબેશ કોર્પોરેશને અમને ભીખ માંગતા કરી દીધા છે

વર્ષ ૨૦૦૪માં કોંગ્રેસ સરકારનું પ્રથમ વાર્ષિક બજેટ બહાર પડ્યું. તેમાં ગુજરાત માટે કાંઈ ખાસ નહોતુ પણ અમદાવાદને આ બજેટમાં મેગાસીટી જાહેર કરવામાં આવી. આ જાહેરાતને કારણે અમદાવાદની ઝૂંપડીઓને હટાવીને કોર્પોરેશને નવા રસ્તા બનવવા અને નવી ઈમારતોનું નિર્માણ કરવાનું કામ યુધ્ધના ધોરણે શરૂ કર્યુ.આ કાર્યની શરૂઆતમાજ ગુજરાતના મુખ્યમંત્રીનાં મતવિસ્તાર મણિનગરમાં છેલ્લા ૪૦ વર્ષોથી નાનકડી ઝૂંપડીઓમાં રહેતા સાઁસી સમાજના લોકોની ઝૂંપડીઓ તોડી પાડવામાં આવી. એમ તો ૧૯૯૮થી ૨૦૦૪ સુધીમાં તેમની ઝૂંપડીઓ લગભગ છ વખત તોડવામાં આવી, પણ આ જાહેરાત બાદ આ જરાક વધારે વાર તોડવામાં આવી. આ વાતને લઈને મેં આ વસ્તીમાં રહેતા એક આશાવાદી યુવાન મુકેશ સાઁસી સાથે વાત કરી મુકેશે પોતાની તૂટી ગયેલી ઝૂંપડી સામે બેસી મારી સાથે વાતો કરી.

''અમે કુલ સાત ભાઈઓ છીએ. અમારા આ કુટુંબમાં ૪૨ માણસો છે. જે ભારતના અલગ અલગ ભાગોમાં રહે છે. અમારા પૂર્વજો એક સ્થળેથી બીજા સ્થળે ફરીને ધંધો કરતા હતા અમે પણ તેજ ધંધામાં લાગી ગયા. આજકાલ અમે નકશા વેચવાનું કામ કરી પોતાનું ગુજરાન ચલાવીએ છીએ. અમારા બાળકો તો ક્યારેય સ્કૂલમાં નથી ગયા, પણ અમે દુનિયાના બાળકોને એ.બી.સી......ક.ખ.ગ.......જાનવરોના નામ ...... વગેરે જેવા ચાર્ટ વેચીને તેમના જ્ઞાનમાં વધારો કરીએ છીએ. હું આ કામમાં છેલ્લા ૧૪ વર્ષથી લાગી ગયો છું. હુ સવારે ૧૦ વાગ્યાથી માંડી સાંજે ૭ વાગ્યા સુધી અમદાવાદમાં ફરીને રોજના લગભગ ૫૦થી ૧૦૦ રૂપિયા જેટલી કમાણી કરી લેતો હતો. અમે જે વસ્તીમાં રહીએ છીએ તેને 'પેડા' કહેવામાં આવે છે. હુ આ 'પેડા' માં જન્મથી જ રહુ છુ.

અમારા વડીલો અહી આવીને વસ્યા ત્યારથી માંડી ૧૯૯૮નાં ડીસેમ્બર માસની ૨૩ તારીખ સુધી અમે અહીં શાંતિથી રહેતા હતા. પણ આ દિવસે પ્રથમ વખત અમદાવાદ મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશને અમારી ઝૂંપડીઓ તોડી નાંખી અને અમને શહેર છોડી જતા રહેવાની ધમકી આપી, ત્યારથી માંડી આજ સુધી લગભગ ૧૫ થી ૨૦ વખત અમારી ઝૂંપડીઓ તોડી નાંખવામાં આવી છે. પહેલા તો ઝૂંપડીઓ તૂટ્યા બાદ લગભગ હજારેક રૂપિયામાં નવો સામાન લાવી અમે ફરીથી ઝૂંપડી બનાવી લેતા હતા, પણ ૨૦૦૪ પછી તો ઝૂંપડી ફરીથી બનાવવી લગભગ અશક્ય થઈ ગઈ છે. ૨૦૦૪થી આજ સુધી અમારી ઝૂંપડીઓ લગભગ પાંચ વખત તોડવામાં આવી છે. એક વખત બનાવવામાં અમને ૧૦૦૦ થી ૧૫૦૦ રૂપિયાનો ખર્ચ થાય છે, જે વારેઘડીએ કરવો અશક્ય છે.અમારી તમામ બચત તો આ રીતે ઝૂંપડી બનાવવામાં જ જતી રહે છે.આજે પણ મારી પાસે, મારા છ બાળકો પાસે કે મારા પત્ની પાસે રહેવા માટે ઘર નથી. અમે

અને અમારા જેવા લગભગ ૬૦૦થી ૭૦૦ માણસો આવી જ રીતે રોડ ઉપર પોતાનું જીવન વ્યતીત કરી રહ્યા છીએ.

અમારા વડીલો વિચરતુ-ભટકતુ જીવન જીવવા માટે મજબુર હતા. તેઓ કોઈ એક જગ્યાએ પોતાનું મકાન બનાવીને નહોતા રહ્યા. ભટકતા-ભટકતા તેઓ જ્યારે ગુજરાતનાં સૌથી મોટા શહેર એવા અમદાવાદમાં આવ્યા ત્યારે તેમને લાગ્યું કે અહી તો રોજી-રોટી સહેલાઈથી મળી રહેશે માટે તેઓ અમદાવાદનાં મણિનગર વિસ્તારમાં આવેલા ઝગડીયાપુલની નીચે રહેવા લાગ્યા. પાસે જ રેલ્વે સ્ટેશન હોવાને કારણે તેમને ક્યાંક જવું હોય તો સહેલાઈ રહેતી હતી.

અમે મૂળ રાજસ્થાનના રહેવાસી છીએ. રાજસ્થાનનાં 'ચીડાવાડી' જીલ્લાનુ ઝુંઝણુ ગામએ અમારુ મૂળ વતન છે. અમારા વડીલો રાજસ્થાનથી ક્યારે નીકળ્યા તેની તો મને જાણ નથી પણ હજી સુધી તે ગામડામાં અમારા સંબંધી રહે છે.

પરંતુ અમારે તો પાતાનું જીવન હવે અહીંયા, આ જ શહેરમાં વીતાવવું છે. આજકાલ મારો માટાભાગનો સમય કોર્પોરેશનના ધક્કા ખાવામાં અને ત્યાના સાહેબોની વાતો મારા લોકોને સમજાવવામાં જ જાય છે. આજે મારી પાસે ઘર નથી કે ધંધો પણ નથી, ધંધા માટે ઘણી વખત ૧૦-૧૫ દિવસ શહેરથી બહાર જવું પડે તેમ બનતું પણ જ્યારથી ઝૂંપડીઓ તૂટવાની શરૂઆત થઈ ત્યારથી મેં બહાર જવું બિલકુલ બંધ કરી દીધુ છે. કારણ કે ઝૂંપડીઓ તોડતી વખતે કોર્પોરેશન પોતાની સાથે પોલીસ પણ લાવે છે, જે બાળકો અને બૈરાઓ સાથે બહુ જ ખરાબ વ્યવહાર કરે છે. હું બહાર ગયો હોઉ અને જો આવું થાય તો મારા પત્ની કોને-કોને સંભાળે ઘરના બાળકોને કે પોતાને !

આ દબાણ ' ખસેડો ઝૂંબેશ' તો અમને ભીખ માંગતા કરી દીધા છે.

હા.......આજકાલ મારા પત્ની આસપાસના વિસ્તારોમાં ભીખ માંગીને ૨૦-૩૦ રૂપિયા લઈ આવે છે. જેને કારણે બાળકોને એક સમયનું ભોજન નસીબ થાય છે.

હું મારા છ બાળકોને લઈને મારી તુટેલી ઝૂંપડી સામે બેઠો-બેઠો ધ્યાન રાખુ છું.....ક્યાંક પોલીસની ગાડી તો નથી આવી રહીને......!!!!

ભાષા : દેહવાલી

રાની હમ્બ્રાવતી

એક આથો રાજા, તિયાં એક પોયરો આન્ રાની. તિયાં રાજ્યમ્ તેં ખૂબ સુખી જીવતેલા ફેલી રાની આખે કા. આરેક રાજા! આપૂ ખૂબ મિલ્કત હા. બારાગાડેં આહી, બાંસ ગાડે અનાજ હાય. એકા એક તિયાં રાજ્યમ્ દૂકાળ પોડયોં. માલદાર રાજાલ બારા ગાડેં અનાજ ૧૨ ગાંવુમ ચાર માહાંન આદલો બેન માંહાન હેર વાચ્યોં. હાતીં તોં અનાજ આજ કાઈ, હાકાલ કાઈ ગાડેં ચાલાન લામ્યેં. આખોં અનાજ રાજાહી લોકુહૂન વાટી દેદોં. રાજાલ એકહીં કા લોક ખૂબ ખૂશીમ્ જીવિ રીયાહ.

તિયાબાદ તિયાં રાજ્યમ્ દૂકાળ પોડયોં. ફેલી રાણી આખે કા જાત ધર્મ કે અયોં તામિભ્યોં દુ:ખ બોદલામ. એકકાંઈ બીજા દિહ દુ:ખ વાદયોં. તાહ્રાં ગાઁવૂમને કેડાં કૂચ્યોં નાઁય. કલી રાણી આખે કા રાજા દુ:ખ પડચો તા કેડો હેરા નાહ આવતો. રાજાઁહ આખ્યો કા આરેક રાની એક દુ:ખીલ બીજો દુ:ખી કેહકીં હેરાં આવે. કેતાં-કેતાં રાજાલ ખુબૂજ હારોં નાઁય લાગાં લામ્યો. તિયા તબિયત બિગડી, આય હાંતી રાજા મોઈ ગિયો. રાજા પોયરો આન રાણી ખૂબ રોડાં લાગ્યેં. રાજા મોયાતૂમ ગાઁવૂ લોક કેડા આલા નાઁય. રાણી ફોકદીન રોડાં લાગી, પોયરો બી મુતકોં ઠોકીન રોડાં લોગ્યો. તાઁવ લૂગ કેડાં નાંય કૂચ્યોં. ફેલી રાણી આખે કા! આરેક બેટા! આવુહ એહકી કોતેંક રોડેતેં રીહુ ચાલ કાઈ તેબી ઈલાજ કેઅજી. યાહકી આન્ પોંયરાંઈ બેનીહ રાજાઅ્ મૂર્દાલ વોગે કેરુલા કોશિશ કેઅયી. માઁહાવ્યા ખાટલાવે તિયાલ થોવ્યો આન ણતીં યાહકીન પોયરો ઉખલૂતેહેં. પોયરો મૂનકા વેલે તાહાઁ યાહકી પાગુ વેલે યાહકી મૂનકો વેલે તાહાઁ પોયરો પાગુ વેલે, પેન તોં રાજા મુદાઁ કાય ઉખલાતોં નાંહાઁ. બેની બાદુલ સાદુલ કેઅતેંહ પેન તિયાં. કોશિશ એડે જાહે. તો ઉખલાતો નાહાઁ આખરી પે માંહુજ મોડોં તા ઉખલાય કેહકીં. રાણીલ વિચાર આલો કા આમી ઉખલાતોં નાહાઁ તા કાઈ કેઅજી. ફેલી રાણીહ પોયરાલ આખ્યોં કા આરેક બેટા તૂમાં આમાં જિન્દી ઉરૂ રુમ જહકી આલો વેરી તેહકીજ જાજે....મોર્યોં માંહાવ્યાપે સાટાકારીન દૂલૂલ આગ લાગવી દેદી. તિહીંજ તે બારા કાહુઅ ટપૂપ જાઈનબોહી ગીયે તિહીનેજ તીન રાતીયાન તીન દિહ લૂગ મિલકા! બોલી તે હેઅતે રીયે આન રોડતે પેન ગાઁવુ મેને ડાંહ કૂચ્યોં નાંયં. બારાપાડે આથે તિહમને કેડાંહ કાય નાઁય દેદોં. ફેલી રાણી આખે કા! માઁ પોયરા આપનેહ ઈહીં કાઈ આસરો મિલે એકહી હોમ જાતોં નાહાઁ, આમી કાઈ કે અજી. કેલો પોયરો આખેકા આરેક યાહકી! તોઅ્ કાય હોગવાડીયે હાપ કા નાહાં. યાહકી આખે કા આરેક! પોયરા તોઅ દૂર નાટક્યો માંમોહ હાય પેન તો ઇયા વનવાયૂ તિયુ વેલે રેહે. આપુહં તિહીં જાજી. બાસતાહાઁ બેની યાહડિકેંહ ચાલતેંહ-ચાલતેંહ વોહતી ટાકતેહં, ઉજાડી લતેહં ફાયે ટાકતેહં આન ઉજાડતેંહ. આખો જંગલૂ બી હાઉ નાઁહ કેઅતો, વોલ્યા પાંય

બી તિયાંહાન(બેની યાહડીકાંન)હેરાં ઓટકી જાહે.

બાસતાહાં કેલો પોયરો આખકા! આરેક યાહકી કેતેક સેટે હાય તિયા મામાં પાગોં બી માન તા ખૂબ ઓત્ર લાગીહ. ફેલી યાહકી આખે કા આરેક પોયરા! ઇયા ડોગૂમ તૂ કાહીં જાહો ઓતે સેટે સાપાટીમને આલે તાહાઁ નાઁય આન્ ઇહીં આવીન લાગીહ કા. ફેલેં વાઘ કહે ગાઁગેહ તાઁહા, આછાલી કહેં બેબાહ તાહાઁ વાંદરે એહે-તેહે ગુઅખૂતે ફિરતેંહ. ફેલો હાય તા નાઁયજ માન્યો, આખરીય ગિયા તા ગિયોજ.

બાસતાહાઁ હાંતી ફેલો પોયરો ગિયો તોજ ગિયો તા વનૂમ જાદન લીલ માંખી (મદ માખી) વેહ લીઅન એકા ચાડવા ઢીબરાંમ બોહી ગીયો. ફાચે ફિરી આલોચ નાઁય. ફેલી યાહકી હાયતા તિયાલ વાટ હેરાં ટેકી. આમી આવે તાહાં આવે વાટ જોવી જોવી ન થાકી ગિયી. એહેં-તેહેં બોંબલૂતી ફિરે પેન કાય કેડા વારો નાઁય ના ગુસે નાઁય. તે એહલીં વિચારીન રાડાં લાગી કા મા નવ નવસ્યો એકૂજ પોયરો હાય આન્ કાદાસ તિયાલ એગાહ જાનાવરુહ તીખ્ લદો કા કાયકા હાતી એગાહ આછાલાંહ ઓરપી લેદો ક કાય વિયોં. ઓતી મોડી વનવાયૂમ તો માન કાંહી મિલી યા વિચારુમ ખૂંબ રોડાં લાગી. એકહી હાતકેઅતી, હોદતી-હોદતી આખ્ખા રાનૂમ ફીરી વોલેહ આન સેવટીપે એક ચાડવા તોલે ઉબી રીઅન તીહીંજ રોડતી જાહે, હાતકૂઅતી જાહે. હાતકેઅતાં, રોડતાં ફેલી જિહીં ઉબી રેહે તિહીંજ તિયુલ કાઈક વોરેહવી જાતેંહ. તિહીંજ તિયું ચુટલીહીં લૂગ ઓઘહ લાગી જાહે પેન ફેલો ઉકારો(આવાજ)નિંગહ, તો આવાજ માં ઢાહકી રોડેહ તિજ હાય.

બાસતાહાઁ ફેલો પોયરો જુગૂ ટોપુવને ધરતીપે માહાઁ(મોનવી)વેહ લીન આવેહ તાઁઉ હાયતા ફેલી યાહકી વાય-વાય બોંબલા આવાજ ઉનાઁય દેહે. પોયરો દોવળી જાઈન હાતીં ફેલા રાફુલ હાયતા નાતૂ કીં ઠોકી દેહે આન યાહકી ચૂટલી તિઅન ઉબી કી લેહે. ફેલો આખેહ કા આરેક યાહકી! તું ઓડી કાહા રોડતલી? ફેલી આખેકા મા ચિળા તુ માં એકુજ નવ નસ્યો પોયરો હાય કાહીં જાતો રેહલો, માન તું ખૂબ ઈત આવતલો તિયાલ આંય કાંટી જનાઁય જાઉ. પેન તો પાવૂહૂ ગાઁવ આખી ઈહનિ કોતેક છોટે હાય. ફેલી યાહકી આખેકા! આમી એ કાલી વનવાહ ટાકીન આગલા નિંગી જાતેહ ફેલો પાયરો આખેહ કોતેક સેટે હાય, તાઉજ ફેલી યાહકી આખેહ આહેક બેટા! ફેલો ડોગીવે ગાંવ દેખાહી તોંજ તો મામાં કોઅ હાય આન ઈહૂબર્યાજ મેહેલ તો મામાં હાય.

વાસતાહાઁ ફેલો પોયરો આખેકા કા આરેક યાહકી! તૂ આમીં તો પાવૂ કોઅ્ જો આન આંય ફેલી ગાઁવૂ બારે હોનાંઅ વે હાય તિહી પાઁય પિઅન્ આવૂંહ. ફેલી યાહકી આખે કા એવલોં ચૂટલા વાલોં પોંગો હાય એપુંજ આવજે. વાસતાહાઁ કેલો પોયરો હાનાંઅ વેઅયુ ગોટુપે જાઈન બોઠો "અખોત વોલે બોખતવોલે ડોહલા પૂતુ જોહવાલે પોરો આસડો આન્ ડેગકોં લીઅન્ વાહવા મામાં પોયરી આવાં જોજવે" બાસ હાઁતી ફેલી પોયરી પોરો આસડોન ડેગળો લીઅન પાંચ લાન્આલી. આવતાંજ વેયૂમ પોશે યક્યો. તીયાલ કાય હેઅયોં નાઁયા ડેંગકોં પોઈન ફેલી હાતીં મૂનકાપે થોવીન જા ટેકી તોતા મૂંર્જ પોયરો આખાઁ ટેકયો કા માન પાઁય પાજતી તા કાય વેઅતો! ફેલી આખે કા

કા આય મા બાહકાલ કોલ્યોહે પાંય નાઁહા દેતી તા તૂલકાહીંનો દૂયુ. તૂલ વાગ ખાય જાય મોરખી લાગે તૂલ દૂશમનૂલ કાહીંને આલોહ સીસકાલોહ નિડાંમ નિબવાં ઓડા ગૂંબા લીન બોહી રેયોહના મોવે પાંય માંગોહ કા? ફેલો પોયરો આખાં ટેક્યો કા માન પાંય પાજતી જો નેતા વેઅથૂમ્ કૂદી પોડીન પી લેહેં. ફેલીહં વિચાર કેયોં કા વેયૂમ કૂદી પોડી તા આખ્ખોં પાંચ બિગાડી દિઅ્. હાંતીતિયા વિચારૂમ તિયૂર પાંય પાજી દેદોં. ફેલી પાંય કાડીન જાં ટેકી તાઉજ ફેલો પોયરો આખેહ કા માન ઉગાવી બી દે. ફેલી આખે કા તૂલ મોરખી લાગે તો આથુમ બી ચાંદે હાય, પાગુમ બી ચાંદે ડિલૂમને પૂ નિગીહ આન્ બિણી-બિણીમાંખે લીન બોડોહ આન ઉગાવી માંગોહ કા. ફેલો આખેકા ઉંગાવી દે નેતા વેયૂમ કૂદી પોડેંહ આન ઉંગીન નિગેંહ. ફેલી ણાતી ગાય દેતી જાહે આન ઉંગાવતી જાહે, ફાચે પોતેંડે બી તોવી માંગેહ. બાસતાહઁ ફેલી હાંતી ડેંગળો મૂતકાપે થોવીન કોઅ ચાલુ પોડી. ફેલો આખેહ કા આમીં માન કોડીપે બોહાવી લે.

તિયાલ આખેહ કા માફૂલજે કાંહીને આલોહો આન્ ફાચો કોળીયે(કેડ)પે બોંહા હોયેપોયરી આખેકા બોહાવી લે નેતા વેઅથૂમ કૂદી પોડેંહ. બાસતાઁહ ફેલી મૂનકાપે ડેંગકો થોવીન આથૂમ પોરો લીન પોયરાલ કોળીપે બોહાવી લેહે. ફેલો આખેકા "ઓખતવોલે બોખતવોલે પોહલા પોયરા જેણવોલે ડોહલાપુતુ જોહ વોલે આગાલી ડોંગે ટાકેતા ફાસાલી વોલી આવાં જોજવે. આન હાંતી ફેલી આગલાં ડોગેં ટાકે તા ફાસાલી આવાં ટેકી. ફેલી આખે કા મોરખી લાગે ચાલ આગલાં જાહું તાહઁ ફાસલા વોલી આવા હે, આંય હોકી હોકી જાહૂ તેબી આગંલા જાવાતાંહ નાંહ. ફેલ્ રોગ આવી ગિયી. તા તિયાલ(પોયરાલ)એકૂજ ફેકાય્યો તા ખૂબ સેટે ચાણા ખેતૂમ ટેખાંહ પે પોડચો.

તિહીંજ બોહીન રોળાં લાગ્યો. બાસતાહઁ પોયરા રોગ ચોળી તા તિયાં રોગીમ ઉલટી ભંગ ચીરી ટાંકી આન્ બાગલ્યો વેહરો કાલો કોડો તિયાર કેઅયો. જાંબો ડોગ લો પોવી લેહો, જેહરોં ફેટો બાદયો આન્ પાગૂમ મોજ્યેં પોવીન ગૂગરીયા બાદયા. વાસતાહઁ હાંતી કોડાપે કૂદી બોઠો આન્ કાલા પૂતૂજ રોવો દેતો નીંગી ગીયો. તા ઉદલો ઓતોજ દેખાયાં લાગ્યો, પાન બી નાંય પોડચોં તાંઉ પોયરી આગાલાં કોડો ઓળી ગિયો. ફેલી આખે કા તૂલ મોરખી લાગે, ઓ કાંહીને આતો હારો બીલાંજે ગૂઅબો લીન આવી ગીયો, તૂલ મોરખી લાગે તૂલ દૂશ્મતૂલ કા તો અહડો માઁહૂ વે તા જીવતોં-જાગતોં રાજ બી સોબે આન્ ગાંવ બી સોબે આન્ ગાદીબી સોબે. ફેલી પોયરીલ વિચાર આલો કા આરેક દાદા તૂ આમાં કોઅ કેહકીબી આવજે. કેડોબી રાહદારીયો મૂસાફિર જા હે તો આમાં કો પાંઈ પિયા વગુર જાતો નહિં. તૂં એક ઘેડી તેબી ટોલતો તા હારો. ફેલો પોયરો આખેકા માંય કૈડા કો જાતો નાંહઁ આન કેટાંણી પાંઈ પિતો નાહાં. કેડા કો બોહતો નાહઁ આન્ જાતો નાહઁ. ફેલી આખે એક ઘેડી ટોલતો કા કાય વેખતો દુશ્મન.

બાસતાહઁ ફેલો હાંતી હોના વેયુપ પાદરો નિર્ગી ગીયો આન્ બોગલ્યો વેહર્યો કોડો બી દોબાવી દેંદો, ડોગલો, ગૂગરીયા, ફેટોબી દોબાવી દેતો, આન આખેકા

''અખતવોલે બખતવોલે પોહલા પોયરા જોહ વોલે આજીબી વાહવા માંમાં પોયરી આસળોપોરો લીઅન્ આજી વેયુ આવાં જોજવે.'' હાક ટાકી દેતાજે ફેલી હાતીં દેગણોન પોરો- આસળો લીન આલી આન વેયૂ ગોટૂપે પોરો આસળો થોવીન આખેકા ચાલ મદ હોદી ખાં દે. ફેલી એહે તેહે મદ હોદેહ પેન કાય મિલતો નાહઁ. ફાસે વોલી આવા ટેકી તાઁઉજ હોંબૂર ફેલા ચાડવાંપે હુણ આડચો મદ પિપલયા કેહે તિહપે તિયૂ નોજૂર પોડી. ચાડવોં ઉચોં આથો હાંતી એક લાંબો વાંહટો હોદીન એઠાને ટૂઅચી દેહે. દેતાંજ ફેલોં પોયરો મદુ માખી વેહે લીન બોહેણે હાતીં, ટૂચૂતાંજ મૂતી રહે. એક હૂકાલા પાના પે તો મૂત પોડેહ હાતી તે પોયરી મદ જાંઈન ચાટી ખાહે. ફાચે તે ટુચેહ તા ફાચેબી તેહકીંજ મૂતરાલો લાગેહ. ફેલી બાસતાહઁ ફેલી હાંતી ડેગળામ્ પાંઈ લીન ચાલતી પોળી. આન હાતી તો પોયરો બી તિયૂ ફાચાલઁ ચાલતો ટેકીયો(મામોહ આપેકો આવ પાણીજે જવાઈ...... આપકી જય) ફેલી આખેકા તૂલ મોરખી લાગે બાહકાલ બી દેખલો નાઁય ન દાવલોં આન તિયાલ બાહકોબી જોવાંઈ આખેહ. પોયરાલ કોઅ્ હાદીન બોહાવ્યો. ફેલો પોયરો આખે કા આરેક મામાં કામ-કાજ કાંય વે તા માં ડેડીઅ વરતાયુ કેઅતાં કાય બી કામ માન આપા. મામાંહ આખ્યો કા આરેક જવાંઈ કાજે-કામે તા બાઠેજ હોપાલે હાય પેંન ઈફૂકડેં-બોકડે તેબી ચારજે. પેન ઈયાનબી કાંહી જાઈન ચારોહ, ગાઁવુ હિવુમ લી જાઈન તેબી ચારજે. આન વાંઅતી વેલે એપલા ઓખડાંમ ફૂકડેં ઉંબકી દીન તિયા ગાલામ હૂવિ રેજે. ફેલો હાંતી વેગર્યો ફૂક્કે ચારી લાલો આન વેલી પે માંડા વાટ હેઅતો બોહી રીયો. આખદીહ હુદી રખડીન શેવડી ખૂબ પુરાવો વેહે હાતી કેડ તીઅન ઈતવૂતો બોતી રેહે. તોતામુંજ ફેલી પોયરી માંડો લીન આવેહે. તો એહકી વિચારે, કાગોવારી ચાકરીમ કાંવી હારોંજ રાદયો વેરીઅ એક્કા હેહે તાઉં તા ફોલી માંડો યાન ફૂકડાં ખેચકાં ભાજી, તિયા તો મોત્યેંજ મોય પાડતેંહ, આગ્લી રાત-ફાસલાં-ચાલાં ટેકી આન ફાસલી રાત આગલાઁ ચાલાંન ટેકી. તિયા એઠાને જમીન બી હોરકાં લાગી રાતીઅ બી દીહ દેખાયાં ટેક્યો આન દિહુ બી ચાઁદ, આજ કાય કાલ કાય એહકીં દિહ કાડાં ટેક્યો. ફેલો આગલી રાત આગલીં ચાલે ન ફાચલી રાત ચાલે ફાંસલાં મધ્યમ રાતીઅ ઉનો ઉનો બાફ ઠોકતી હોના ઢાલીમ માંડો આવેહ જુગુપને આને હાંતી તો ખાયનેહૂવી જાહે. ફેલો ફોલી માંડા આન ફૂકડાં ખેચકાં ભાજીલ આકાશ માર્ગુમ ઉડાવી દેહે. રોદદીણ ફૂકડોં ખયકાં લાજી આન ફોળીમાંડો હીઅન તિયાલ રોગ ચોળી જાહે. બાસતાહાં હાંતી તો સાતી મોલ કાડીન બીલાક્યો વાઘ બનાવેહે, વાસાતાહઁ બીલાડચો વાંગ બોનાવ્યો ણાતી ફેલો ફૂંણબી આખેહે કા માન કાહા ગુંથી ટાક્યો(માન કાહા બનાવ્યાં) પોયરો આખે કા તો સારકા ગરજ કામ હાય, આંય આખુ તેહડીતો કેરુલા. બાસાતાહઁ હાતી ફેલો પોયરો હીવારામ્ ગીયો વાગ ખેતો. તિયાલ ઉડલાવીઉડલાવીન મારો ચાલૂ કીઅ દેદો મામો કુચે કા કોહે રા જવાઁહે કરે લી ગીયોહ. ફલે આખે કા એહેજ બીલકામ લી વિઠોહ. આન કુકુડો હોદી કાડચો. તિયાલ ટાંગી કેરાવે આન મામો આખેકાતૂમૂહ આય બેની પોયરાંહ મિલીન ઉખલી લેદો વાસતાહાં બેન ખેતૂ પૂરાવાપે જાઈન પોયરીહં ટાકી દેદો ન જાતી ટીયી.

ફેલો પોપરાલ હાય તા રોગ ચોળી તિયાંહ બેની ટેંગળા તીઅન કૌઅ થોવી આલો. વોલીયે તો ઈતવુતો બાહે કા કુયુહ કૂક્ડા લાજી કેયઅી વેટી આખીન સોબક્યા ચાટતો બોહી રેહે તાઉંજ ફેલી પોયરી આવેહ ફોલી માંડો હાદાવે જુગુપ તે. આન હાંતી તો મામાહલ એહકી આખેહે કા જવાંઈ તેહરા તુમુહ બોકડે ચારજા. પેન કાહીં ચારાહા ઈયાહાન હિવારા મિવારામ ચારી લાવજા.

બાંસતાહાં હાંતી તો સાતી મોલ કાડયો આન્ બિલાડયો વાઘ બનાવી દેદો. બિલાડયો વાગ કાલા કૂણબી કૂયા લાગ્યો કા માન કાહાઝૂથી ટાક્યો. ફેલો પાયરો આખે કા તો સારખા ગોરજ કામ હાય. માઁય આખુ તેહકી કરુલા. આહ ન હાતી તિયા બિલાડયા વાગુલ બિળકાંમ દોબાવી આલો. આન હાંતી વેગરીઓ ઉઠીન બોબડે ચ.રાં જંગલમ લી ગિયો બિલકામ લી ન ગીયો જિહી વાગ બોહાવી થોવલો. બાકૂડ બી હૂકરાયુ ચોરા નાંય દે બોકળીહીન આને ફાસલાં -ફાસલાં બેબાતા જ ફિરે. બોકલી ફાસલાં બોબૂક દોવળા ટેક્યો, બોક્લી નિગીગીયી પેત બોકૂડ તિ પાડયો વાગૂહ .ફેલો પોયરો બોંબલાન ટેક્યો કા બાયુ બિચારા બોકુલ વાગુહ તેઅયો આવજાહે... કૂયૂ ડેંગારો લીન દોવલી તિયૂ ફાસલાં મામો આન મામાં ફાયલી તિયા પોયરી ડેંગારો લીન દોવળી. જાય જાયન તિયૂહ પોયરાલ ડેંગારા મારો દા ચાલૂ કી દેદો. તિયાલ ઉંડલાવી-ઉડલાવીન મારો દાં ચાલુ કઅયો. માઁમો આંખે કે કેહેરા કહેરા લી ગિયોહ.. એહેરા એહે લી બિઠો આખરી પે બાકૂળ હોદી કાડયો બિળકામને. આય હાંતી માંમોહ તિયાલ ટાંગી કેરાવ્યો આન બેની પોયરાંન ઉખલાવ્યોં. ચાલતે-ચાલતે બેન ખેતૂ પૂરાવાપે જાઈન પોયરીહં. તિયીલ (ટાંગી) ટાકી દેદી ન કોંઅ જાતી રીયી. ફેલા પોયરાંહ તિયાલ બેની ચારી પાગુમ બાંદીન ગાતી બાંદીન કૌઅ થોવી આલો.

બાસતાંહાઁ ફેલો ઈતવુતો બોઠો કા કૂકકાં ભાજી તા નાઁહા ખાવાયી પેન આજતા બોકડાં ભાજી ખા મિલીજ. સોબબ્યા ચાટતો તો બોહી રીયો. ઓતામૂંજતિ પોયરી માંડો લીન આવેહે. એકુજ તો હેએ તાઉતા ફોલી માંડોન ખેચકાં ભાજી. ફોલી માંડોન ખચકે આકાશ માર્ગૂમ ઉડાવી દેહે આન હાંતી જુગુપને મધ્યમ રાત્રીલ હોનાઅ્ થાલીમ બાફ ઠોકતો માંડો આવેહ. ફેલી પોયરી ખુબ દીહને વિચારે કા ઓ ફોલી માંડો ન ખેચકાં ખાવાતેં હ તેબી ઓડો કાહા પોહાહે. ઓ કાય ખાહે. તે ઢાકીજ દોબીન હે હે. તાઉતા હોના થાલીમ બાફ ઠોકતો માંડો આવેહ. તે તિદરીજ એહકી નક્કી કેહે કા આજને જોં ચુલીમ ચુકે, જો આમુહ ખાતેહ વેરી તોંજ આમુહ યાલ બી ખાવાવુહ.

બાસતાહાઁ ફેલો હાંતી ઈમ્બ્રાવતી(પોયરી) આને તિયા પોહલ્યા પોયરા સબંધ મામાંહ બી તિયાંહાન હાંતી રાજી ખુશીકી વોરાળ કી દદોં, એકદીહ પોયરો આખાં ટેક્યો કા આરીક રાની માઁ બી ઓતો મોડોં રાજ પાઠ આથો મિલકત આથી આઁય માં તુનૂમ જા હાઁય આન હાંતી વતુનૂમ જા રાજી વિયા.

બાસતાહં ફેલો હાંતી કોડા વાળગાંમ ગિયો આન હારો હીન કોડો હોદયો આન કોળાપે બોહીન તિયાં વતુનૂમ નિગીં પોડયો. ચાલતાં-ચાલતાં બાસતાહાઁ વીજળી

બંધ તોળતે નીગીં જાતેહં. બાસતાહૉં તિયા દિદુ મદયા રાતીલ તિયા વતુનૂમ પોચતેર.

બાસતાહૉં બાર પરૂ ડેંગારો તોરતીય ઠોકી દેદો તા બાર મોજલા મેહલ (ઓવાલી) બોની ગીયી. બાસતાહૉં આખાય ગીયો કા તિયાં ઢોર-વાસલી-બાઠી મિલકત જેહકીં આથી તેહકીંજ આવી ગીયી. આન હાર્તી કૂકઅ આરી બાઠે માહે ઝાળેબોહાં જાગો હોદતે ફિરાં લાગ્યે. પેન તિયાંહાંન તા તે ઓવાલીજ નજુર પોડે બાઠે વિચાર કઅતેં વી ગિયે. આન હાંતી તે વેગરીપે. બારાપાડા ગાવુ લોક હેરાં વોલ્યા, બાઠા આર્મી રાજાલ માનાં લાગ્યાત ગાવુ વાલા આપે આન રાજા તિયાહાંત આપે. કેતાં કેતાં રાજપાઠ હારકીં ચાલાંન લાગ્યોં આન પોયરો આખે કા આરેક રાની માં બી યાહકી હાય તિયુલ બી ઈહીંજ હાદી લેજી. આન હાર્તી યાહકીલ હાદાવાં કાગલો ટાક્યો. કાકલો મિલતાંજ યાહકી ખોકલો વોલતી આવી ગીયી. આન્ હાંતી બાદે એકાતર વીઅન ખાહલે પિહલે ન મોજ્યા કેઅતલે.

ઉપરોક્ત લેખનું ગુજરાતી અનુવાદ

રાણી ઈમ્બ્રાવતી

એક હતો રાજા તે તેની રાણી અને છોકરા સાથે સુખેથી રહેતો હતો. સાંજના સમયે ખાવાનું ખાઈ રહ્યા હતા, ત્યારે રાણીએ સવાલ કર્યો કે મહારાજ આપણી પાસે ખૂબ જમીન અને મિલકત છે. આપણી પાસે બાર બળદગાડા ભરાઈ જાય એટલું અનાજ છે. તેમજ સારા સારા જાનવર અને સાધન સંપત્તિ છે. કોઈ વસ્તુની કમી હોય એવુ લાગતુ નથી.

રાજાએ ફેસલો કર્યો કે આટલુ બધુ અનાજ મારા ઘરમાં છે. લોક ભૂખે મરે છે. તો હું આ અનાજ લોકોને વહેચી દઉં. તો એમણે આ અનાજ માટે ૧૨ ગામમાંથી એક-એક કરીને ચાર માણસો વચ્ચે ૨૦ કિલો અને બે માણસ વચ્ચે ૧૦ કિલો એમ કરીને વહેંચી દિધુ. આમ બાર ગામમાંથી એક એક બળદ ગાડું આવવા લાગ્યું. અને એક-એક કરીને બધાજ ગામમાં અનાજ લઈ ગયા. રાજાને લાગ્યુ કે હમણા લોકો સુખેથી જીવી રહ્યા છે.

ત્યાર પછીના સમયમાં તે રાજ્યમાં દુષ્કાળ પડ્યો. અનાજની તંગી પડી. હવે રાજા માટે કંઈ ખાવાનું રહ્યું નહિ. જેના લીધે રાજાનુ શરીર તૂટવા લાગ્યું. રાણી પણ ખૂબ ચિંતિત થવા લાગી. તે વિચારવા લાગી કે અમારી પાસે જે કંઈ હતું તે લોકોને આપી દીધુ. તમારી તબિયત ખરાબ છે ત્યારે કોઈ તમારો હાલ-ચાલ પૂછવા નથી આવ્યા. આ સમયે રાજાનું મૃત્યુ થયું. રાણી રાજાનાં મોતથી ચોધાર આસુંએ રડવા લાગી. એમનો દીકરો પણ રડવા લાગ્યો. રાણી અને એમના છોકરા પર આફત આવી પડી, એટલું જ નહીં ગામમાંથી કોઈ વ્યક્તિ આવ્યું નહીં. રાજાના મોતની યાદ રાણીને

ખૂબ સતાવવા લાગી. આખરે કોઈએ સાથ આપ્યો નહીં તો રાણીએ છોકરાને કહ્યું કે બેટા લે કુહાડી જંગલમાં જઈને લાકડા કાપી લાવ. બંને માં-દીકરાએ રાજાનાં શબને ઉઠાવવાની કોશિશ કરી પણ એ સફળ થયા નહીં. કેવી રીતે ઉઠાવી શકે? રાજાનું શરીર ભારે વજનદાર હતું! ઉપરથી રાજાની જવાબદારી માં-બેટા પર આવી રાણીએ વિચાર્યું કે માલ-મિલકત લઈને અમે શું કરીએ જ્યાં રાજા હયાત ન હોય તો તે રાજ્ય શું કામનું અને મહેલની ચારે તરફ લાકડા મૂકી દીધા. અને બળદ-બકરા-જાનવરોને બાંધેલા હતા તેમને છોડી દીધા. ''જંગલમા ઓખતવાલે બોખતવાલે ડોહલાપૂતૂ જોહ વોલે, આમા જીન્દગી ઉરૂબુરૂમ જોહકી આલ્લો ખાખે આન મોયો સાટકારીન હુલુલ આગ લાગવી દેદી'' અને દુર બેસીને ત્રણ રાત અને ત્રણ દિવસ સુધી રડતા મુખે મુડદાને સળગતા જોયું પણ કોઈએ પૂછ્યું નહીં.

એમનો આધાર ના રહ્યો અને રાજપાઠ પણ ન રહ્યું તેથી માં-દીકરાએ જીવવા માટે ગીચ જંગલો તરફ ચાલવાં માડ્યું. છોકરાએ કીધુ કે માં જીવવાનો સહારો આ જંગલમાં ક્યા નસીબમાં હશે. તમારા કોઈ સંબંધી હોય તો ત્યાં લઈ ચાલો. માં એ જવાબ આપ્યો કે બેટા તમારા મામા છે. પણ આ જંગલની પેલે પાર છે. અને ત્યાં પહોંચવું ખૂબ મુશ્કેલ છે. બંને માં-દિકરો એ તરફ આગળ ચાલ્યા. જંગલમાં સિંહનો ગર્જવાનો અવાજ આવવા લાગ્યો. પક્ષીઓનો અવાજ આવવા લાગ્યો. જંગલી જાનવરનો વિચિત્ર અવાજ સંભળાવા લાગ્યો. જંગલના વૃક્ષો એમને આગળ વધવા માટે હિંમત આપી રહ્યા હતા. એવા સમયે છોકરાએ પાણી પેશાબ જવા માટે જીદ કરી. માઁ બોલી જંગલી જાનવરનો વિચિત્ર અવાજ સાંભળીને મારીતો તરસજ મટી ગઈ છે અને તુજીદ કરે છે? જવાની મનાઈ કરી તોપણ છોકરો એકલો ચાલી નીકળ્યો. માં ત્યાજ રાહ જોતી બેસી રહી. ખૂબ સમય વીતિ ચુક્યો હતો. દીકરો પાછો ન ફરતા માતા પાગલ બની ગઈ. ઘણી રાહજોઈ પણ છોકરો પાછો આવતો નથી. હવે માતા રડવા લાગે છે. છોકરાને શોધવા બૂમ પાડતી આમ તેમ ફરે છે. દિવસ રાત બૂમો પાડવા છતાં છોકરો સાંભળતો નથી. માં વિચારે છે કે કોઈ જંગલી જાનવર એને ખાઈ તો નહીં ગયુ હોય? એ વિચારથી તે દુઃખી થઈ કેમકે તેનો તે એકમાત્ર છોકરો હતો. કેટલા દિવસથી થાકેલી અને દુઃખી એક ઝાડની નીચે ઊભી ઊભી રડતી હતી. કોઈનો સહારો ન મળ્યો. લાકડાની જેમ ઊભી રહી ગઈ. એમના શરીરે ઉધઈ લાગી ગઈ. છોકરાને માંનો અવાજ સાંભળાતો હતો. છોકરો મધમાખી બનીને એક ઝાડની બખોલમાં સંકોચાઈને બેઠો હતો. છોકરાએ વિચાર્યું કે મારી માંને કોઈ જંગલી જાનવરે પકડી છે, તેથી મારે જલદી જવુ પડશે. તે આકાશમાંથી ઉતરીને જમીન પર આવ્યો, દર્દભર્યા અવાજ માં પોતાનાં છોકરાને બોલાવી રહી હતી. તે માનવી રૂપ લઈને જાય છે ત્યાં એમની માંના માથા સુધી ઉધય લાગી ગઈ હતી કાદવને પગ મારીને ખંખેરી નાખે છે. માંની ચોટલી પકડીને ઊભી રાખી દીધી, માં બોલી કે તુ મારો એકનો એક છોકરો છે. તુ ક્યાં ચાલ્યો ગયો હતો. તુ ખૂબ યાદ આવ્યો એટલે હું રડતી હતી. છોકરાએ કીધું કે

જે થયું તે બધુ સારુ થયું છે હવે બતાવો કે મામાનું ઘર કેટલે દૂર છે. બંને તે તરફ ચાલવા માંડ્યા.

ચાલતા-ચાલતા ગીચ જંગલમાંથી પસાર થવા લાગ્યા કેટલી મુશ્કેલી સહન કરવી પડી. છોકરાએ કીધું માં હવે એટલે દૂર આપણે ક્યાં સુધી જઈશુ? માં એ કિધુ કે ત્યાં સામે પેલેપાર જે ગામ દેખાય છે ત્યાં જે સામેનુ ઘર છે, તે તારા મામાનું છે. છોકરાએ કીધું કે હવે તમે અહીંથી એકલા જાવ હું પાણી પીને આવું.

ગામનાં પાદરે સોનાનો કુવો હતો. એજ કુવા પર બેસતા હતા. ઘણા દિવસથી ચાલવાથી થાકી ગયા હતા. એમના પુત્રનુ શરીર શડી ગયું હતું એમના શરીરમાંથી લોહી અને પરું નીકળતુ હતું. કુવા પર બેસીને જ તે બોલવા લાગ્યો કે ઓખવોલે બોખનવલે ડોલા જોહુ વલે, પોરો આને તાંબા ડેગડો લીને વાહ વાહ મામા પોયરી આવી જા જોજે એ સમયે એના મામાની છોકરી ઈમ્બ્રાવતી સામેથી હાથમાં દોરડુ અને ડોલ લઈને આવી એમણે કુવામાંથી પાણી કાઢ્યું અને બેડામાં નાખી દીધું પછી લઈને ચાલવા લાગી. ત્યા છોકરાએ પ્રશ્નો કર્યો કે તે મને થોડુ પાણી પીવડાવ્યું હોતુ તો કેવું સારું? ત્યાં એમણે જવાબ આપ્યો કે હું મારા ભાઈને પણ કોટ ભરી પાણી નથી આપતી તો તને કેવી રીતે આપું. જો તુ મને પાણી ન પીવડાવે તો હું કુવામાં કુદી પડીશ. છોકરી ગભરાઈ આતો પુરા કુવાનું પાણી ગંદુ કરી દેશે. એવુ વિચારી કહેવા લાગી લે પાણી પણ કુવામાં ન કુદીશ. છોકરાને છોકરીએ પાણી પાયું. અને ચાલવા લાગી ત્યાં જ અચાનક છોકરાએ કીધુ કે મારે નાહવુ છે. એ પણ તમે કરી દો. નહીં તો કુવામાં કુદી પડીશ છોકરી ગાળ આપવા લાગી છેવટે છોકરાએ જેવું કીધુ તેવુ છોકરીને કરવું પડ્યુ. પછી છોકરી ઘર તરફ ચાલવા લાગી ત્યારે છોકરાએ છોકરીને કીધુ કે તારા ખભા પર મને બેસાડ નહીં તો કુવામાં કુદી પડીશ છોકરાએ જેવુ કીધુ તેવી રીતે ખભા પર બેસાડીને ચાલવા લાગી.પર બેસાડીને ચાલવા લાગી.

છોકરો બોલવા લાગ્યો ઓખતવોલે બોખતવોલે ડોહલાપૂતુ જોહવોલે, આગાળી ડોંગે ટાકેતા ફાસાલી વોલી આવાં જોજો. અને તે આગળ જવા ને લીધે પાછળ આવવા લાગી અને છોકરી ફરીથી છોકરાને ગાળો આપવા લાગી છોકરાને નીચે અફાડી દઈ ઘર તરફ ચાલવા લાગી છોકરાને નીચે અફાડવાને લીધે તેને ઘણો ગુસ્સો આવ્યો અને છોકરાને દૂર એક ચણાના ખેતરમાં ફેંકી દીધો. છોકરો ત્યાંજ બેસી ને રડવા લાગ્યો છોકરાને ઘણો ગુસ્સો આવ્યો અને જમણી બાજુની જાંગ ફાડી નાંખી અને એક કાળો ઘોડો તૈયાર કર્યો અને વાદળી કલરનો પાયજામો પેહરી લીધો ઉપરથી પાઘડી બાંધી લીધી અને પગમાં ઘુઘરીઓ બાંધી લીધી અને ઘોડા પર બેસી ઘોડાને વીજળી વેગે ભગાડ્યો કે કેવળ ધૂળની ડમરી જ દેખાય. ઘોડો સીધો મામાને ઘરે જઈને જ રોક્યો અને મામાએ કહ્યુ આવો જમાઈ આવો. છોકરીને વિચાર આવ્યો કે પપ્પા આ છોકરાને કેમ જમાઈ કહે છે. ઘોડા પર બેઠેલા જોઈને છોકરી કહેતી હતી કે તમે મારા ઘેર પાણી પીવા જરૂર જજો. છોકરાએ તરત જવાબ આપ્યો કે હું કોઈના ઘરે જઈને પાણી પીતો

નથી અને બેસતો નથી. ઈમ્બ્રાવતીએ કહ્યું કે થોડુ બેસશો તો સારુ રહેશે, ત્યાં અચાનક છોકરો કુવા પર ચાલ્યો ગયો અને પોતાનો ઘોડો અને બીજો સામાન તરત છુપાવી દીધુ. છોકરો મધમાખી બનીને એક કેળના ઝાડ પર લટકી ગયો ત્યાં ફરી ઈમ્બ્રાવતી પાણી લેવા આવી એમણે બેડાને કુવા પર મુકી અને મધપુડો શોધવા લાગી, થોડી વારમાં કેળ પર લટકતા એક મધપુડા પર નજર પડી તરત જ એણે એક લાકડી ઉઠાવી અને મધપુડાની વચોવચ લાકડી ખોસી દીધી ત્યાં તો મધપુડામાંથી રસ ટપક્યો રસ પાન પર ઝીલીને એણે મધ ખાધું. ખારાશ ધરાવતો રસ લાગવાથી ફરી એક લાકડી ખોસી રસ ઝીલી ફરી ચાંટી લીધો મધનો રસ તો ખારાશ ધરાવતો પેશાબવાળો લાગ્યો અને ફરી ગાળો આપતી ચાલી ગઈ અને વિચારતી ગઈ કે મારા માતા-પિતા મધ કાઢે છે ત્યારે મીઠુ લાગે છે અને હું કાઢુ છુ ત્યારે .....અને ઘર તરફ પાણી લઈને ચાલતી થઈ ત્યાં માટલામાં પાણી ઘરે લઈ જઈને નાંખ્યુ તો સામે છોકરો નજર આવ્યો અને છોકરીના પિતાએ એમણે ઢોર ઢાખર ચારવા માટે પોતાના ઘરે ગોવાળ તરીકે રાખી લીધો. તે ગામના સિમાડે મરઘીઓ ચારવા લઈ જતો હતો. રોજ મરઘીઓ ચારી સાંજે ટોપલામાં ભરીને બંધ કરી દેતો. છોકરાને ઊંઘવા માટે એક ઓરડો આપવામાં આવ્યો હતો ત્યાં જઈને આરામ કરવા લાગ્યો આખા દિવસના થાકથી એને ખૂબ જ ભુખ લાગી હતી ખાવાની રાહ જોતો હતો ત્યાંજ ઈમ્બ્રાવતી ફોભી માંડો ઔર કૂકડા ખેલકે લેકે આઈ જોત જોતામાં છોકરાની ભૂખ મટી ગઈ. દરરોજનો આ નિત્યક્રમ થઈ ગયો.

એક દિવસે સીમમાં મરઘીઓ ચારવા ચાલ્યો ગયો ત્યાં મરઘીની પાછળ મરઘો ભાગવા લાગ્યો તેજ સમયે બિલાડીને મરઘી પકડવાનો આદેશ આપ્યો અને મરઘીએ મરઘાને પકડી લીધો. એમ કહી છોકરો ખૂબજ જોરથી બુમ મારી એનો અવાજ સાંભળી મામો ડંડો લઈને પાછળ ભાગ્યો એમની પાછળ માસી અને માસીની પાછળ છોકરી ઈમ્બ્રાવતી. છોકરાને ખૂબ માર માર્યો તે રડવા લાગ્યો પછી મરઘીનુ ડોબી બનાવીને છોકરી-છોકરો ઉઠાવીને બે માઈલની દૂર સુધી ગયા ને ઈમ્બ્રાવતી થાકી ગઈ એમણે ડોલી નીચે નાખી દીધી છોકરો ગુસ્સે થઈને એણે બંને પગ પકડીને ઘેર લઈ ગયો. ચુલી માંડો આને કુકડા ખેચકે પછી તે બકરી ચારવા જવા લાગ્યો. બકરીને ફરી તે રીતે વાઘથી પકડાવી દીધા. અને નિયમાનુસાર બકરાના મટનનો ઈંતેજાર કરવા લાગ્યો. ત્યાં ઈમ્બ્રાવતી પહેલાની ભોજન લઈને આગમન થયુ તે જોઈતીતી એમનુ લાગતુ હતુ કે આગલી રાત આગે જઈ રહી હતી. જોલી મોડો આન કુકડા ખેચકેં આકાશમાં ઉડાવી દિધા. અને ઉપરથી મધ્યમ રાત્રીમાં સોના રૂપા જેવી થાળીમાં એ જમણ આપ્યું તે ખાધુ અને ખાઈને ઉંઘી ગયો આ બધી ક્રિયા ઈમ્બ્રાવતીએ જોઈ એમણે ફેસલો કર્યો કે હવે જે ખાવાનુ તૈયાર હશે. જે અમે લોકો ખાઈએ છીએ તે ખાવાનુ અમે તેને ખવડાવીશું.

આ દિવસથી છોકરો અને ઈમ્બ્રાવતીનો પ્રેમ સંબંધ થયો ધીરે ધીરે તે એકબીજાનાં નજીક આવ્યા મામાએ એમનુ લગન કરી દીધુ એમના પછી છોકરીએ વિચાર્યુ કે

અમારુ પણ રાજપાઠ હતુ. ઘર હતુ અમને અમારુ વતન(રાજ) ફરી જોઈએ. ઈમ્બ્રાવતી તેમના વતનમાં ફરી પાછા જવા માટે કહે છે. ઈમ્બ્રાવતી તેમના વિચારથી સહમત થાય છે. પછી છોકરો ઘોડાના તબેલામાં જઈને એક સારો ઘોડાની ખોળ કરીને એમના વતનમાં ફરી આવે છે.

તેમના વતનમાં જઈને બાર પેરૂ ડેંગોરો તોરતીપે ઠોકી દેવાંજબારા મજલો મોટા બંગલો તૈયાર થઈ જાય છે. એમની મિલકત અને જાનવર તેમને ફરી મળી જાય છે. સવારે જ્યાં ઉકરડાની જગ્યા હતી એ જગ્યા પર બંગલો દેખાય છે. એ કેવી રીતે શક્ય બને બધા લોક વિચારે છે હવે ગામના લોકો એની સાથે સારો વ્યવહાર કરે છે. એમની માને પણ પોતાના વતનમાં ફરી પાછા આવવા માટે પત્ર લખે છે. હવે રાજપાઠ સારી રીતે ચાલવા માડે છે. આ રીતે ઈમ્બ્રાવતી અને રાજા સુખેથી પોતાની જીંદગી વિતાવે છે.

ભાષા : પાવરી

આદિવાસી માણહન જીવન

ભારતો માય ઓલગ ઓલગ જાતિ-જમાતીન માણહે સેતાહા. ભારતોમાય ખુબ ઓહલા પસરી રોઈલા આદિવાસીન માણહન બાતી બાતીન રોયેણેન સ્થાનક સેહે. તિંદરી આખા આદિવાસી સમાજન સ્વતંત્ર સમાજન રચના દેખાયતલો. ભારતો માયલા આદિવાસીન વિચાર કોરતા તિંદરો ઓલગ ઓલગ સમુહ ગટ દેખાયતલા, આખા આદિવાસીન સમુહ ગટોન સામાજિક એને રુઠી પરંપરા રીતિ રિવાજ પોયહા કમાવણેન પદ્ધતિ ઈનામ ઓલગ દેખાયતલો. ભાગો ભાગોમાય તિંદરો જાતેન સમુહ ઓલગ નાવન ઉલખતલા.

આદિવાસીન જીવન યં જાસ્તીકરીન જંગલ પર્યાવરણહાતે ખુપ આહનો નાતો રોયતલો. જમીન, જંગલ પાણી યા આદિવાસીન જીવણેન ગરજા સેહે. ચ્યાચેન ડુંગર, જંગલ પર્યાવરણમાયલે ભાંગાડલા. તિંદરો પેલીજ રુઢીહાતે ચ્યા રોયતલા. તેની રુઢી હાતેજ તિંદરુ ઠસુ ઉંમટલુ દેખાયતલુ ઓતરોજ ની કે ડુંગર જંગલોમાય પર્યાવરણ હાતે તિંદરો સ્વતંત્ર આદિવાસી સંસ્કૃતી જપીન મેલો સે ડુંગર બારીમાય રોયતલા તોહ તિંદરો દુહરા સપાટી ભાગોમાયલાહાતે કમી સંબંધ આવતલો. તોહં તિંદરો જીવન ઓલગુજ દેખાયતલો.

આદિવાસીન સંસ્કૃતિન ઢેવ આજબી હોજકરીન સે પુણ એક વિસાવ્યા વોરહોખેર વાટચાલ કંનખેર ચી કાણી હારકી લાગહે. થુડાક વોરહોન ભી આરતાયહે. યો કોયતા ની આવતલો.

ભાષા

કાંહ્નાબી સમાજમ જી બોલીભાષા, આપણા દાડીન જીવનમ ભાષા હાતેજ આપણ હકમેકાન હાતે બુલતલા. આપૂ જણાયતાજ એકેક માણુહ અલગ ભાષેમ બુલતા આવલા. આપના આઈ બાબાનજે જી ભાષા જણાયતાજ આવલી. પુયા જેહે મોટા ઓયતા જાતલા. તેહે અનુકરણ કરીન બુલતા આવતલા. ભાષા હાતેજ એકેમેકાન સંબંધ કોરતલા. એને ઓલગ ઓલગ વિચાર કોરતલા. જી ભાષા આપુ બુલતલા ચીજ ભાષાહાજ આપણી માતૃભાષા સેહે. જી દુહરાન ભાષા હિકતલા, ચીજ વ્યવહારોન ભાષા રોયતલી, ભાષા યી દર દહા મૈલપર ભાષા બદલતી રોયતલી. તોહલીજ યી આદિવાસીભાષા માય દોહ પંધરા મૈલપર ભિક્ષઓને પાવરા સમાજન ભાષામ શબ્દની બદલતા ચ્યજ શબ્દ એને ચ્યજ વાક્ય એક અલગુજ તાલ એને ચાલમાય કોઈતલા એને બુલતલા. પાવરા જાતીન પાવરી ભાષા તેહે દેખણેજ હારકીજ રોયતલી. પુણ જેહે જેહે હાતપુડામાય જાતલા તેહે ઈનીભાષાન લય બદલતલુ દેખયતલુ.

એને બુનેવેલે મુખોપર હાવભાવોમાય ફરેક દેખાયતલુ. ચી દોહ તે પંધરા મૈલ અંતરોપર થુડાક શબ્દોન ફરક દેખાયતલુ. એને ઓલગ તો તરાજ અંતરોપર વાક્યન ઉચ્ચારન ફરક દેખાયતલુ. એને ઓલગ જાતાજ નવીનચ ભિલોરી ભાષાણ ઉગમ આયતલું દેખાયતલુ. તિના ભાગોમાયલી ભાષાહાન ઓલગ નાવન ઉલખતલા.

આર્થિક જીવન

માણહન પોયહાન દુંધુ ચ્યા રોયતલા તિના ભાગોમાય પર્યાવરણન અનુસરુન ઓહલો દેખાયતલો કે ઓન, લુગડા એને રોયણેન યા જીવણેન ગરજા તિંદરા પર્યાવરણોમાય ચ્ય જુડતલો તિની સંપતીમાય ચ્યા ભાગતલા તિંદરો પરિસ્થિતિ પર ચ્યા વોયહાન કામચ્યા કોરતલા. જંગલોમાયલા ઝાડે, ફોલે, ફોલવો હુદોણુ એને વેચણુ જનવેર પાંલનુ, ખેતેકંનુ, કાંલીબી મજુરી કંનુ ઓહલો દેખાયતલોં. તિનામાયજે આજેન તિંદરો પોયહાન કામન વિકાસ ઓયલુ સે.

ખેડાયલ્લા માણહેન આપ આપણા ગરજા એકમેકાન મદતોમ ભાગાડતા રોયતલા. તિનામ શેતકરી યુ પોયહામાય મુખી સે. ખેતે એને ખેતન સંબધામ શેતકયાન ગરજા હોવકાર ભાગાડતલુ એને હોવકારન ગરજા શેતકરી પુરો કોરતલૂ. યં પેલદે ખોજ રુઢીનુસાર ખેડાપલ્લા પોયહાન વ્યવહાર ઓયતો આવલો. તોહં અવી ખેડાપલ્લુ બદલ બાંજારોમ લેણદેણન ઓયતલોં. યં આદિવાસીમાય પોયહાન વ્યવહારોમ સ્વરુપ ઓલગ ઓલગ ઓતુ એને સેહે.

આદિવાસી જીવન ડુંગર જંગલોન સંપત્તિ પર માધારોમ રોયતલા. તિંદરી પોયહાન કામોમાય પર્યાવરણ ઠસુ દેખાયતલુ. જીવન ગરજા ભાગાવણેન કરો તિનાહ ખુબ મહેનત કંનૂ ઓયતલો, આપણા મુડકા તુડકા ગરજા ભાગાવણેન કરી તિંદરો આયુષ ખર્ચ ઓયતલો. તેવી તિંદરો જીવન ભાગતલો, આજબી આદિવાસી પોયહાન વ્યવહારોમ આદિમ રુપમાય દેખાયતલો.

આદિવાસી અર્થવ્યવસ્થાન ખાચ અલગ બાતીનં સેહેકે તિંદરા સંસારોમ લાગાકારો દિહાદેહન સમાન ચ્યા સ્વોતાહા કોરતલા. ખેતન કામહ લાગણારો સમાન તિયાર કંનુ, હુપડી, ઘરન કરી નવલ્યા તિયાર કનું ઘરહ લાગણારા લાકડા તાસણૂ વાહવ્યાન ઓલગ ઓલગ સમાન તિયાર કનું. કાદવન ભાસને તિયાર કનું ઓહલા ઓલગ ઓલગ કામમાય ચ્યા તરબેજ રોયતલા. તોહલાજ તેલ ગરજ ભાગાવણેન કરી ચ્યા ડુલ્યાન તેલ પાવણુ, ધરોહ લાગીન મુકલી જાગે રિંગણા, વાલ, લોહણ, ડુંગલ્યા, મિરચા લાગાવણુ. ઓહલા દાડીને ખણોમાય લાગણારો ફલબાજી ખોતાહા કોરતલા સ્વોતાહા મુંડીપલ્લા જુટા કાંતુનૂ, હુતાર, કુંભારણ, મિસ્તરીણ, તેલી નાવયન ઓહલા કામોમાય ચ્યા તરબેજ રોયતલા. તોહલાજ સાલદારન કામેબી ચ્યા કોરતલા. દુર્ગમ ડુંગરોમ બારી દરીમ અહો ચેટા અંતરોપર તિંદરા ખુપડ્યા રોમતલા. લુડાન આથ્યારે લુગડા લતા ઓલા સમાનકરી તિનુહુ બારથે બાજરોમાં જાણુ ઓયતલો. ઓહલા સમાન બીચ્યા વરહન એકવારી લાવતલા સ્વોતાહા પૂરા કોરતલા. દુર્ગમ

ડુંગર પટ્ટીમ ચ્યા અંજુબી ટિકીન સેહે.

આદિવાસી માણહન આર્થિક કામન આઢાવું લેદલે તિંદરુ સ્વોતાન માલમતુ એને જંગલોન માલમતુ એહે દુય બતીન પોડતલા. સ્વોતાન માલમત્તામાય જમીન ઈ મહત્વાન સે. જંગલન માલમત્તુ ઈનામ ગાવન બારથ પડીત જમીનીપર ફોલવો ઝાડ રોયતલો. યા ગાવન ગોવાંદી માના રોયતલુ. ઓહલી જમાનીપર નાચડા ચાનું, કાદમુલે, ફોલ, હુદણુ ઓહલો આર્થિક પોયહાન કામ ચાલતલો પુણ એવી ડુંગર પટ્ટીમાય જમીન વનખાતે તાબામાય લેદલો. તિનાપર ગોવાધી માલકી કમી ઓયતો જાતલો. તોહ સ્વોતાન માલમચાપર ઈના ભાગોમાય થુડીજ જાગા દેખાયતલી. સ્વોતાન માલમતાપર ઘર ખેત જમીન, પાલ્લા જનાવરે, દાગદાગીનો ઓહલો મુડાયતલો, આહલી માલમત્તા કુંટુંબાન મહેનતન મિલવતલા તિંદરો જીવન ખુબ કષ્ટાન રોયતલો.

આદિવાસીન જાત પંચાયત

ભારતોમાય ઓલગ ઓલગ જાતી જમાતીન સમાજન ઠેવ અવલોકન કોરતલા ઓહલો દેખાયતલો કે ઓલગ ઓલગ જાતી જમાતીન સમાજ પંચાયત જાતપંચાયત રોયતલી ઓહલી સમાજ પંચાયત માય તિના તિના જમાતીમાય ખુબ મહત્વાન સ્થાન રોયતલો. ઓતરો નિમદે કે યા પંચાયત તિના સમાજન બાંધની એને રસનાન મુખ્યકણ સમજાયતલો. ઈની પંચાયતી પર ઓલગ ઓલગ જાતિ જમાતીન અસ્તીત્વ તોહલોજ ઓલગુજપણામય તિંદરુ બરોસું રોયતલું. ઓહલા પંચાયતીમ આર્થિક તોહલાજ સાંસ્કૃતિક કામણ વિભાગણી કલ્લી દેખાયતલી. તિનામ આખા સમાજન સામજિક કિંમત ખુબ મહત્વાન રોયતલી. તોહં સમાજન એક જુટન ભાવના દેખાયતલી.

આદિવાસી સમાજન રચના એને સમાજ પદ્ધતિમાય ઓહલો દેખાયતલો કે યા આદિવાસી જાતીન ખુપ ઓલગ ઓલગ ગટન વિભાગલા સેહે. તિના તિના ગટન દિહદિહન સમાજન વ્યવહાર તોહલાજ સમાજન પ્રથા હોજકુરીન પાર પાડતલા આવહે ઈનાંકરી તિંદરો થુડક સમાજન નીતી નિયમન હોજકરીન અમલબજાવણી તિના તિના સમાજ ગટન રોયતલા. તિનાંકરી સમાજન માણહદ વાગતા ની આવતલો. આખા આદિવાસી સમુદમાય ધ્યેય ધોરણે નીતી નિયમ ધાર્મિક તોહલાજ રુઢીન કામોમાય ફરક દેખાયતલો. ઈનાજ કારણોમાય આખા આદિવાસીન ગટમ સ્વતંત્ર ઓહલો ખાસ મુખ દેખાયતાલો. દુહરા ગટોદેખા સ્વોતાન ઓહલો તિંદરી સામાજિક ગુણ રોયતલો. તિનાકરી આખા આદિવાસી ગટન એક ઓલગજ સ્વતંત્ર ઓહલો સમાજન રચના દેખણેમ આવતલો. આદિવાસી પાડામાય સ્વોતાન શાસન પદ્ધતિમાંય આખાં ગટન સમાજન કામ એને રીતિ રિવાજન સ્વરુપમાય પ્રતિબિંબીત ઓયતૂ રોયતલૂ. ઓહલા પાડામ, ગાવોમાય સ્વોતાન શાસન થૂડૂક ફરક ગાવગાવોમાય દેખાયતલૂ. તોહલોજ પાવરા માણહન સમાજન સંઘટન બી ઉપલ્લી બાતીન ગાવગાવોમ દેખાયતલો. તિંદરો સમાજન સંઘટન એક સંઘ એને મંજબુત ઓહલો દેખાયતલો.

ઉપરોક્ત લેખનું ગુજરાતી અનુવાદ

આદિવાસીઓનું જીવન

ભારત દેશમાં વિવિધ જ્ઞાતિઓ તેમજ એમનામાં ઘણા બધા વિવિધ પ્રકારો દેખવા મળે છે.ભારતમાં આદિવાસી જનજાતિઓનું નિવાસસ્થાન આવેલું છે. દરેક જનજાતિઓને એમના સ્વતંત્ર સમાજની રચના કરેલ હોય છે. ભારતમાં એક આદિવાસી સમૂહમાં જોવા જઈએ તો એમાં પણ વિવિધ સમૂહો જોવામા આવે છે.દરેક આદિવાસી સમૂહની સામાજિક આર્થિક સંસ્કૃતિઓની રચના તેમની ધાર્મિક વિધિ રીત રિવાજમાં પણ આપણને વિવિધતા જોવા મળે છે. જાતિ-સમૂહ પોતાના પ્રદેશ અનુસાર પોત-પોતાની રીતે અલગ અલગ નામથી ઓળખવામાં આવે છે.

આદિવાસીઓમાં વન તેમજ પર્યાવરણ સાથે અતૂટ સંબંધ જોવા મળે છે. પાણી, જંગલ તેમજ જમીન આદિવાસીઓની મૂળભૂત જરૂરિયાત છે,આ જરૂરિયાતો એમના તાલુકાના પહાડો તેમજ જંગલો પુરી પાડે છે.એમની જૂની સંસ્કૃતિ તેમજ રહેઠાણમાં પણ પર્યાવરણ સૃષ્ટિનો પ્રભાવ જોવા મળે છે. એટલું પણ નહીં એથી વધારે પર્યાવરણની સાથે-સાથે તેમની જોવાની નજર પણ એના સમાન જોવા મળી છે. ડુંગરાળ પ્રદેશોમાં રહેવાનું કારણ એમના તાલુકાની સરહદ અને તેમની જીવનપ્રણાલી રહન-સહનમાં આપણને અલગતા જોવા મળે છે. આદિવાસી સંસ્કૃતિની ઓળખ આજે પણ સુરક્ષિત જોવા મળે છે.

એકવીસમી સદીમાં જઇએ તો પણ એમની સાંસ્કૃતિક કથાઓ એમને એમ જોવા મળે છે. અને જેમ જેમ આગળ જઇએ તેમ તેમ થોડી થોડી તેમની સંસ્કૃતિ છિન્ન ભિન્ન થતી જોઇ રહ્યા છીએ. એવા આપણને હાલમાં સંકેતો જોવા મળે છે.

ભાષા

કોઈપણ સમાજમાં એમની જિંદગીમાં ભાષા દ્વારા એકબીજા જોડે વાતચીત કરી શકાય છે. જન્મથીજ દરેક વ્યક્તિ પોતાના માતા-પિતા પાસેથી ભાષા બોલતા શીખે છે. પરંતુ જેમ જેમ બાળક મોટુ થાય તેમ તેમ ઉંમર પ્રમાણે તેમાં સુધારા વધારા જોવા મળે છે. ત્યારે આત્મસાક્ષર થયું એવું માનવામાં આવે છે. ભાષાથી એકબીજા સાથે વાતચીત પ્રસ્થાપિત કરીએ છીએ. અને પોત-પોતાના વિચારોની આપલે બોલી (ભાષા) દ્વારા થાય છે .તેમજ જે ભાષા ગામડાની અંદર બોલાય છે, તે બોલીના માધ્યમ તરીકે ઓળખાય છે.બીજી બાજુ ભાષા એકબીજાના ઉપયોગ માટે શિખવામાં આવે છે. અને જે વ્યાવહારિક ભાષા આપણે કહીએ છીએ. ૧૦ માઇલે બોલી બદલાય છે. પરંતુ આદિવાસી સમાજમાં ૧૦ થી ૧૫ માઇલે બોલી બદલાય છે. પરંતુ પાવરા સમાજમાં કોઇપણ શબ્દનો બદલાવ જોવા મળતો નથી. પરંતુ એજ શબ્દ લય અને તાલથી બોલાય છે. પાવરા સમાજમાં પાવરી ભાષા એક જેવી છે. પરંતુ જેમ જેમ સાતપુડાના પહાડોમાં આગળને આગળ જઇએ છીએ, તો આજ ભાષા થોડી થોડી અલગ-અલગ જોવા મળે છે.બોલતી વખતે તેમના ચહેરાના ભાવમાં અલગતા જોવા મળે છે. ભીલ જાતિમાં પણ તેમની ભીલી ભાષામાં બદલાવ જોવા મળે છે. ૧૦ થી ૧૫ માઇલના અંતરે અમુક અમુક શબ્દના ફરક જોવા મળે છે. આગળ એટલા જ અંતરે ઉચ્ચારણનું પણ અલગ અસ્તિત્વ જોવા મળે છે. એજ પ્રદેશમાં ભીલી ભાષા અલગ નામથી ઓળખાય છે. દા.ત. કેટલી, દેહવાલી, મથવાળી,ભીલી વગેરે ભાષાઓ પ્રદેશ અનુસાર નામ આપેલ હોય છે.

આર્થિક જીવન

માનવ વ્યવસાય તેમજ આર્થિક જીવન તેજ પ્રદેશના પર્યાવરણ અનુસાર નિશ્ચિત હોય છે. તેમના પોતાના રહેઠાણ અને મૂળભૂત જરૂરિયાતો, સાધન સંપતિ એજ પર્યાવરણમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે અને એજ વ્યવસાય તેમની આર્થિક પરિસ્થિતિમાં સુધારો લાવે છે. જગલમાંથી કદંમૂળ, ફળ, મધ ભેગું કરે છે. પશુપાલન અને ખેત મજૂરો આ વ્યવસાયના કારણે એમના આર્થિક વિકાસમાં સુધારો લાવે છે. ગામના માણસો એમની જરૂરિયાત એક બીજાની મદદથી પૂરી કરેછે. ખેડૂત એ ગામના અર્થવ્યવસ્થાના મૂળભૂત આધાર સ્તંભ છે.ખેતીની સાથે સાથે તેજ સમાજની જરૂરિયાતો અન્ય સમાજ પુરી કરે છે. સુથાર, લુહાર, કુંભાર, સોની આવા દરેક સમાજોમાં અલગતા જોવા મળે છે. અને એમની જરૂરિયાતો ખેડૂત પૂરી પાડે છે. વંશપરંપરાગત ગામડાના માણસોનો આર્થિક વ્યવહાર જોવા મળે છે.વર્તમાન સમયમાં ગ્રામીણ અર્થવ્યવસ્થામાં ઘણો બદલાવ જોવા મળે છે. અને એમની જરૂરિયાત ખેડૂત પૂરી પાડે છે. ગ્રામીણ અર્થવ્યવસ્થાનું સ્વરૂપ નગરો અને શહેરોની અર્થવ્યવસ્થા એવું છે તેવુ લાગી રહ્યું છે,

આ ગ્રામીણ અર્થવ્યવસ્થાની તુલનામાં અને આદિવાસી સમાજની અર્થવ્યવસ્થા જુદી હતી અને આજે પણ જુદી પ્રકારે જોવા મળે છે.

ભારતીય જૂની જનજાતિઓનું જીવન પૂર્ણપણે પહાડો અને જંગલોની સંપત્તિ

ઉપર નિર્ભર છે.એમનું આર્થિક જીવન તેના પર્યાવરણ ઉપર પ્રભાવ પાડે છે. પોતાની જીવન જરૂરિયાતો માટે ઘણું કષ્ટ વેઠવુ પડે છે અને સમય સમય ઉપર સંઘર્ષ કરવો પડે છે. એમની મૂળભૂત જરૂરિયાતો પૂરી કરવા માટે જિંદગીનો ઘણો બધો સમય પસાર કરવો પડે છે, છતાંય તેમની જરૂરિયાતો પૂરી કરવામા કઠિનાઇ જોવામાં આવે છે. આજેપણ આદિવાસી અર્થવ્યવસ્થાનું સ્વરૂપ જૂનું જ જોવા મળે છે.

એમની પોતાની જિંદગીની શરૂઆત આદિવાસી સમાજ પોતે જ પોતાના બળ ઉપર વંશપરંપરાગત જરૂરિયાત ઉપલ્બધ કરે છે. અને એજ એમની વિશિષ્ટતા છે. ખેતીના સાધનો તેમના મકાનો બનાવવાની આવડ્ત માટીના વાસણો બનાવવા, ચુલા બનાવવાના કામોમાં તે નિષ્ણાત હોય છે. ખાવા માટે તેલ મહુડાના ફૂલ (ડોળા) માંથી પૂરું કરે છે. તેમના ઘરો અને મકાનોની આસપાસ એમનીજ થોડી જમીન ઉપર બટાકા, ડુંગળી, લસણ, મરચું તેમજ અન્ય શાકભાજીની જરૂરિયાત પૂરી કરે છે. તેમના માથાના વાળ પણ જાતે કાપે છે. સુથાર, લુહાર, કુંભારી કામ જેવા બધા કામની આવડત હોય છે. અને વેઠ પણ કરે છે. દૂર દૂર સુધી તેમના છૂટા છવાયા મકાનો આપણને જોવા મળે છે. લોખંડનો સામાન લેવા તે વર્ષમાં એક બે વાર બહાર આવે છે. તેનો અર્થ એ થાય છે કે તેમની અર્થવ્યવસ્થા સારી છે તેના કારણે જ આદિવાસી સમાજ આજે પણ પોતાનું અસ્તિત્વટકાવી શક્યો છે.

આદિવાસી સમાજની આર્થિક સ્થિતિનો વિચાર કરીએ તો તેમની માલ મિલક્ત અને સ્થાવર મિલક્ત તેમજ જંગલની માલમતાનું વિભાજન કરેલું જોવા મળે છે. સ્થાવર મિલક્તમાં જમીનનેજ મહત્વ આપવામાં આવે છે. બીજી બાજુ જોવા જઇએ તો પાળેલા જાનવરોને પણ સ્થાવર મિલક્તમાં સમાવેશ કરેલો જોવા મળે છે. ડુંગરોવાળી જમીન વર્ષોથી ખેડતા હતા પરંતુ થોડા સમય પહેલાં ફોરેસ્ટ ડિપાર્ટમેન્ટે પોતાનો કબજો જમાવી દીધેલ છે. એટલા માટે આદિવાસીઓની જમીનના હકો તૂટી રહ્યા છે.

આદિવાસી સમાજપંચ

ભારતમાં અલગ અલગ આદિવાસી જનજાતિઓનો અભ્યાસ કરવામાં આવે છે. તેમાં આ માણસોમાં સમાનતા જોવા મળે છે. દરેક જાતિમાં અલગ અલગ જ્ઞાતિપંચ હોય છે. એ પંચ એમની સામાજિક જિંદગીમાં ઘણું મોટું સ્થાન ધરાવે છે. એટલું જ નહીં પણ સામાજિક અસ્તિત્વ તેમજ પ્રતિષ્ઠા એમના માટે મહત્વપૂર્ણ હોય છે. અને જ્ઞાતિપંચ એમના સામાજિક-આર્થિક સાંસ્કૃતિક કામોનું વિભાજન પણ કરે છે. આ સમાજ સામાજિક મુલ્યો ઉપર વધારેમાં વધારે મહત્વ આપે છે. એના માટે સમાજમાં એક્તા અને અખંડતા જોવા મળે છે.

આદિવાસી સમાજ રચના

આદિવાસીની સામાજિક રચનાનો અભ્યાસ કરતા સમાજ અલગ અલગ હિસ્સામાં વહેંચાઇ ગયેલો છે, એવું આપણને જોવા મળે છે. સામાજિક રીત રિવાજ તેમજ તેમનો જીવન વ્યવહાર અને તેમના નિયમો સમાજની અંદર બનાવેલ હોય છે. અને એજ નિયમોનું પાલન કરવાની જવાબદારી દરેક વ્યક્તિની હોય છે.

પ્રત્યેક આદિવાસી સમાજના નીતિ નિયમો ધાર્મિક અને સાંસ્કૃતિક કાર્યમાં એક ફરક જોવા મળે છે. આદિવાસી સમૂહની એક અલગ વિશિષ્ટતાઓ જોવા મળે છે અને જંગલોમાં અલગ અલગ વસેલા આદિવાસીઓનું પ્રશાસન ગામની પદ્ધતિઅનુસાર ચાલે છે. એટલા માટે સામાજિક સંગઠન તાકાતવાર તેમજ મજબૂત જોવા મળે છે.

ભાષા : અહિરાણી

ઉસતોડયા

તેરા માર્ચની સંપાદક મંડળની બેઠક કરીસન ચૌદા માર્ચલે મી બડોદાથીન સટનાલે પરત યી-હાયન વ્હતુ. નવાપુરથીન સટના ગાડીના તપાસ કરત ઈકડે તિકડે ભવડી-હાયનુ વ્હતુ. પિંપળનેરપાવત યેક ગાડી વ્હતી, પન તી ઊસતોડયાસ્ની નાંદગાવકરતા રાખી ધરેલે વ્હતી. કંડાક્ટરલે ઈચારં, ત્યે તો પિંપળનેર પાવત યેવાલે 'હા'મ્હનના.

ગાડીમા ચઢનૂ ત્યે ઊસ તોડનારા મજૂર માનસં-બાયા સગળા શિટસ્વર મોકળા ચોકળા બશેલ વ્હતાત. યષ્ટીમા બસનારા લોકંસ્ની સંખ્યા કમી(પંચાવનતીન)વ્હતી મ્હનીસન ત્યાસ્ની સમદા શિટં આડાયી ધરેલ વ્હતાત. મન્હાસારખા ચાર પાચ ઉપરા લોકં ત્યાસ્ની ગાડીમા ચઢનાત. પન ત્યા લોકં કાયી કોનલે બસાલે જાગા દિયે ન્હાત. સગળીકડથાયીન ત્યાસ્લે હિટ-ફિટ વ્હઈ-હાયંતી. પન આતા હાયી ગાડી ત્યાસ્નાકરતા ઊસબાગાઈતદારની બુક કરેલ વ્હતી. મ્હનીસન ત્યા આતા આપલા શીટવર કોનલે જાગા કરી દેવાલે તયાર નવ્હતાત. દર યેળે કોનતીબી ગાડીમા ત્યાસ્લે હિટફિટ આયકી ઘેવાની સવય વ્હતી. પન આતા થોડા યેળ કરતા કા વ્હયેના, ગાડીની સત્તા ત્યાસ્ના હાતમા વ્હતી. ઊસતોડાના કામસ્મુળે ત્યાસ્ના આંગં કાળામટક પડેલ વ્હતાત. આંગવળા આથાતથા મળેલ કપડા, ડોકા કૈન્હના ધુયેલ વ્હતીન આનિ કૈન્હના નશેત. કોંબડા, કુત્રા અશા જિત્રાબસ્ની બી યષ્ટીના શિટસ્વર બૈઠક મારેલ વ્હતી.

કશી તરી મી માંગલા શિટવર યેક જાગા કરી ઘિદી. મંગ બાગેચકશી શેજાર બશેલ માનોસલે બોલતં કયં:

કુઠે જાયી-હાયનાત?

તો : નાંદગાવલે.

મી : કસાકરતા?

તો : ઊસતોડાકરતા.

મી : તુમ્હી -હાનારા કુઠલા?

તો : જળગાવ જિલ્હામા ઉલ્હસં જળગાવ મ્હનતંસ તઠલા.

મી : આઠયે કૈન્હપશી વંથાત?

તો : જયા વ્હતીન તીન-ચાર હમા.

મી : ત્યાના અગોદર કુઠે વ્હતાત?

તો : નંદુરબાર કડે.

મી : આતા નાંદગાવલે કિતી દિવસ?

તો : દોનેક હમા.

મી : મંગ ઘર જાશાત કા?

તો : નહી વો, આમ્હી ફલસ્ત પાવસાળામાચ ઘર જાતંસ. તૈન્હપાવત આઠૂન તઠે નિ તઠૂન આઠે. સારખં ઊસતોડ કરત ફિરવા.

મી : હાયી ચટ્ટી તુમ્હી કયી કા ઊસ બાગાઈતદારની?

તો : કારખાના નહી ત્યે શેતકરીચ આમ્હલે માલટ્રકમા ભરી તોડવર ઘી જાતંસ. પન આતે ઈતલા ઊનના માલટ્રકવર નાંદગાવપાવત જાવાનં મ્હંજે કહર વ્હઈ બાગાઈતદારલે. આમ્હી સાંગં, આમ્હલે ચટ્ટીમા ઘી ચાલ. ત્યાલે ઊસતોડચાચ મિળેતના મ્હનીસન ત્યાન્હં આયકં આનિ પેશલ ગાડી કયી.

મી : તુમ્હી ઈતલા દિવસ બાહેર -હાતંસ, મંગ તુમ્હના હયા ઉલંસા ઉલંસા પો-યા શાળાત કશ્યાકાચ જાતંસ?

તો : કસાની સાળા વો, આમ્હી ફકસ્ત પાવસાળામા ઘર-હાતંસ, ત્યે પો-યા સાળા કશ્યાકાચ શિકતીન?

મી : ગાવકડે શેતીવાડી વ્હયી ના?

તો : નહી નહી! ફકસ્ત મજુરી. વાવર શિવર નહી.

મી : ઘરદાર?

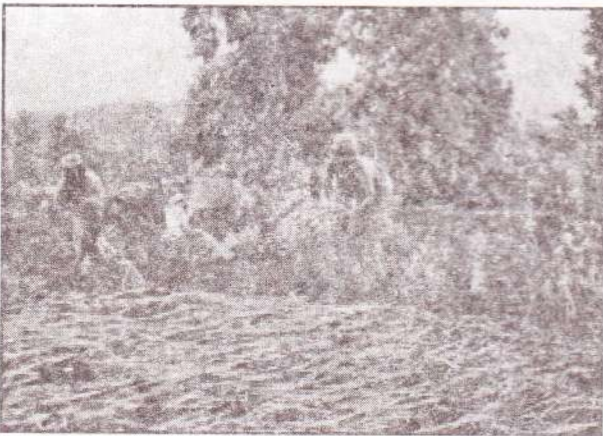
તો : ઝોપડયા ના? ત્યાસ્લે કોન ખાસ?

મી : તુમ્હી કોન?

તો : મ્હંજે જાત કા?

મી : હં.

પન તો ગપ્પ-હાયના. મી બી મંગ આખો ઈચાર નહી. આદિવાસીસ્મઝારલા કોનતી જમાતના હયા ઊસતોડચા શેતંસ આવઢંચ માલે ઈચારનં વ્હતં. જાત ઈચારનારા બાકીના માનસંસ્નાગત મી બી ત્યાલે વાટનૂ વ્હતૂ. પિંપળનેર વનં આનિ મી ચટ્ટીમાથીન ઉતરનૂ. શેવટલા પ્રશ્ન ઈચારતૂ ના ત્યે બરં વ્હતં આશે માલે-હાયી-હાયીસન વાટી-હાયનં.

ઉપરોક્ત લેખનું ગુજરાતી અનુવાદ

શેરડી કાપનાર મજૂર

તેરમી માર્ચના રોજ 'ઢોલ' સંપાદક મંડળની બેઠક પૂરી થતાં જ હું ચૌદમી માર્ચના રોજ વડોદરાથી સટાણા જઈ રહ્યો હતો. સટાણા જવા સીધી બસ ન હોવાને કારણે નવાપૂર બસની પ્રતીક્ષા કરતો હતો. પિંપલનેર સુધી એક બસ હતી. પરંતુ આ બસ નંદગામના શેરડી કાપનાર મજૂરો માટે જ હતી. કંડક્ટરને પૂછ્યું તો તેમણે પિંપલનેર સુધી આવવાની મને 'હા' કહી.

ગાડીની અંદર દાખલ થયો તો મજૂર મહિલા અને પુરૂષ દરેક બેઠક પર છૂટા છવાયા બેઠાં હતા. એસ.ટી બસની બેઠકો કરતાં તેમની સંખ્યા ઓછી હોવાને કારણે તમામ બેઠક પર પગ લંબાવીને બેઠક ખાલી ન છોડવાની કોશિશમાં હોય તેમ લાગતું હતું. મારા જેવા ચાર-પાંચ મુસાફરોએ બસમાં પ્રવેશ કર્યો. પરંતુ તે મજૂરોએ કોઈને પણ બેસવા જગ્યા આપી નહીં. તમામ જગ્યાએ આ મજૂરલોકો વંચિત રહે છે, પરંતુ અહીં આ બસ તેમને માટે જ બુક થયેલી હતી. એટલે તે અત્યારે પોતાની બેઠક પર કોઈને પણ જગ્યા આપવા તૈયાર ન હતા. બીજી કોઈ પણ બસમાં 'હિટ-ફિટ' સાંભળવાની તેમને આદત પડી ગઈ હતી, પરંતુ આજ થોડા સમય માટે તેમના હાથમાં પૂરી ગાડીની સત્તા હતી તેમ માનતા હતા.

શેરડી કાપવાના કામને કારણે તેમનું પૂરેપૂરું શરીર કાળું પડી ગયું હતું. શરીર પર ફાટેલાં-મેલા કપડાં હતાં, માથાના વાળ પણ ઓળાવ્યા વગરના હતા. તેમની સાથે તેમનાં પાળેલાં કૂકડાં, કૂતરાં જેવા જાનવર પણ એસ.ટી.ની બેઠક(સીટ)પર બેઠા હતાં.

સૌથી છેલ્લી સીટ પર મેં જગ્યા કરીને બેઠક લીધી. પછી ધીરેથી મારી નજીક બેઠેલા પુરૂષ સાથે વાતચીતની કોશીશ કરી.

હું : તમે ક્યાં જઈ રહ્યા છો?

તે : નંદગામ.

હું : કેમ?

તે : શેરડી કાપવા માટે.

હું : તમે ક્યાં રહો છો?

તે : જલગાંવની નજીક જલગાંવ ખુર્દ(ખેડા) માં રહુ છું.

હું : અહીં ક્યારથી આવ્યા છો?

તે : ત્રણ-ચાર અઠવાડિયાં થયાં હશે.

હું : તે પહેલાં ક્યાં રહેતા હતા?

તે : નંદુરબારની પાસે.

હું : હવે તમે નંદગામમાં કેટલા દિવસ રોકાશો?

તે : બે અઠવાડિયાનું કામ હશે.

હું : તેના પછી ઘેર જશો?

તે : નહીં. અમે ફક્ત વરસાદની ઋતુમાં જ ઘેર જઈએ છીએ. ત્યાં સુધી

અહીંથી તહીં કામ શોધીએ છીએ.

હું : આ બસ તમે બુક કરાવી છે કે ખેડૂતે?

તે : કારખાનાવાળા અથવા ખેડૂત અમને ટ્રકમાં બેસાડીને કામ પર લઈ જાય છે. પરંતુ હમણાં તો ગરમીના દિવસો છે. તે માટે અમે ખેડૂતને કહ્યું કે અમને એસ.ટી. બસમાં જ લઈ જાઓ. તેને મજૂરો મળતા ન હતા. આથી તેમણે અમારી રજૂઆત સાંભળી.

હું : તમે લોકો આટલા લાંબા દિવસો સુધી બહાર રહો છો તો બાળકોના શિક્ષણનું શું થાય છે?

તે : બાળકો ભણતાં નથી.

હું : ગામમાં ખેતી હશે?

તે : ના, ફક્ત મજૂરી.

હું : મકાન છે?

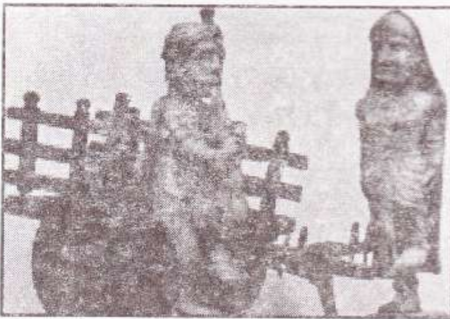
તે : ના, ઝૂંપડીઓ છે. તેને કોણ ખાય છે?

હું : તમે કોણ લોકો છો?

તે : જાતિ, ના?

હું : હા.

તે ચૂપચાપ બેઠો. તે કશું જ બોલ્યો નહીં. મેં પણ તેને કંઈ પૂછ્યું નહીં. કઈ જાતિના આદિવાસી ભાઈ હશે એટલું જ મારે જાણવું હતું. પરંતુ જાત પૂછવાવાળા લોકોની જેમ જ મને સમજ્યો. તેની ભૂલ ન હતી. ભૂલ મારી જ હતી. પિંપલનેર ગામ આવતાં જ હું બસમાંથી નીચે ઉતર્યો. મારે જાતિ અંગેનો સવાલ પૂછવો ન જોઈએ તેવું મને સમજાયું.

આદિવાસીઓનું અક્ષર આંદોલન

વાહને બે-તીન દાયકામે, જહા જહા આદિવાસી વહતી સે એવ્યા રાજ્યોમે એક નવલું આંદોલન તીને "અક્ષર આંદોલન" કહી હકહુ, એવુ નિર્માણ હોતુ ભારવા જળ હે. આપળે તા પશ્ચિમ ઘમીના આદિવાસી રાજ્યોમે વધારે કરીને રાજેસ્થાનમે, ઉદયપુર, અન મધ્યપ્રદેશના ભોપાલમે આદિવાસી સંસ્કૃતિના સંદર્ભમાં જેવ્યુ સાહિત્ય ભેગુ કરવામાં આવલું, બહાર પાડવામાં આવલું તેવ્યા અખતરાની વાત આપણુન સે, ને દિલ્હીમે રમણીયા ફૅડેશન, જેવ્યુ ઝારખંડના આદિવાસી સંસ્કૃતિને લીધે સક્રિય સે અથવા છત્તીસગઢમાં ચાલતુ 'છત્તીસગઢી લોકાક્ષર' બધા વિશે પુણ આપળુને ઈમનાથી થયલી ઓળખાણથી ખબર સે, મધ્યપ્રદેશમેથી આવત્લુ 'ચોમાસા', રાજસ્થાનમેથી આવત્લુ 'અરવલી ઉદઘોષ', ઝારખંડનું 'આમ આદમી', છત્તીસગઢનું 'છત્તીસગઢી લોકાક્ષર' જેહલા આગોળ પડતા સામાયિકો બીજા સામાયિકોની કરતે ઘણા પ્રભાવશાળીને વધારે ઘેરાવો ઘાલીને ફેલાયેલા હોયજલા સે, ને તીમના જેવલા બીજા ઘણા બધા બીજા સામાયિકો પુણ ભારતના આદિવાસી વિહતારમે આગલા બે-તીન દાયકાથી સાલવામે આવત્લા સે. હમણા દ મે ઝારખંડ જેલો, ત્તા આદિવાસી બોલીઓ હગાથ ચિપ્ટીને જોતરાયેલા એવા હોંથી વધારે અક્ષર કર્મીઓને ભેગાવવાની તક મલી એકલા ઝાડી બોલીમે દ સાલતા પાસ થી છ નવલા સામાયિકોની વાતો તા મે મેળવી હક્યો.

ઓરિસ્સા, બિહાર, છત્તીસગઢ, આંધ, મહારાષ્ટ્ર, રાજ્યોમે અલેગ-અલેગ, સામાયિકોની ભેગી ગણતરી કરહુ. તા આદિવાસીના પુતાનાથી સલવાતા એહલા પાસ વીહથી પુણ વધારે સામાયિકો રહલાસે તે ઉપરાંત આદિવાસી ભાષામાં છપાતા નાન્લા-મોટલા સમાચાર પુણ હોવે સે. ઉચવાહની પાહના અરૂણાચલ અન નાગાલેન્ડ જેહલા રાજ્યોમે કર્કબારી અંગામી, આઓ નાગા જેહલા આગળ પડતી બોલીઓમે સાહિત્ય નીપજાવી તો હકાય દ સે, પણ હગાથ-હગાથ તે રાજ્યોમે નીપજીત સાહિત્યને શાસકીય અન આર્થિક ટેકો પુરો આલે સે, અન એ સાહિત્ય વિદ્યાપીઠ લગી ભણવા લીધે સ્વીકાર્ય સે. આપળે જાણતલા દ સે કે જેહલી રીતે અરૂણાચલમે તાની બોલી-લીપીની બાબતમે લોકુ આંદોલન કરત્તલા હવત્તલા. હેહલી રીતમે આખા સંતાલ વિહતારમે આ વરહે જેવ્યો સંતાલ ભાષાના લિપી-નિર્મીતને જીત આલવામાં આવલી સે, એવ્યા પંડીત મૂર્મૂના યાદગીરીમાં એની જનમ શતાબ્દીની ઉજ્જેણી કરવામે આવ રહલી સે. ૧૯૯૬ મે કેન્દ્રીય સાહિત્ય અકાદમી લીધે ભારતીય આદિવાસીભાષા સાહિત્યના ગૃપોની એક શ્રેણી સંપાદિત કરવાનું કૉમ મે જેર હાતુમે લીધુ તેરુ મને એક નવલો અનુભવ હોતલો. તે અગોળ મને કેરુ પણ ખબરની હુતી. એતરા બધા ઢેર

આદિવાસી સાહિંત્યમે રસ રાખનારા માનહુની સંખ્યા આપળા દેહમે સે. જેમ-જેમ મારો તેમની હગાથ કાગળોનો વેવાર વધતો જ્યો તેમ તેમ આદિવાસી સાહિત્યની જે ખાસ અને ઊંડે હૂદી ''સામાજીક વ્યાપ્તિ'' સે તે મે ઢૂકળેથી ભારી હક્યો, હમજી હકીયો

આદિવાસી અક્ષરોથીજે કોઈ જોળાયેલા રહ્યા સે. એવ્યા બધા અક્ષર કર્મીઓમાં મને અત્યંત નોધપાત્ર એવો વિશેષ લખન ભારવા મલ્યો સે, અન તે એ સે કે હેહલા અક્ષર-કર્મીઓની મય રેલી રાજકીય સભાનતા અન સાંસ્કૃતિક આત્મવિશ્વાસનો ખુબ દ મોહક સંગમ. આ અક્ષર-કર્મીઓ પાહેથી મે કદિ પણ ની હાબડીયુ કે કોઈપુણ આત્યંતિક આક્રોશ કે '' આદિવાસીની સંસ્કૃતિ હાવ જાતી રહવાની, હાવ! તેનું નામોનિશાની રેવાનું નીમે. એ પુર્ણતઃ લૂહાય જવાની બધુ ઘણુ ઘણુ'' આશાશ્વતનું બીક તેમ દ આશાશ્વતીનું ભય એકલો ગેર આદિવાસીમે હોય સે, આદિવાસી હેહલી બીહેકથી બીહે સે હેહલુ કદિ પુણ લાગ્યુ ની. વગર કામનો આક્રોશ કારણ વગરનું રડવું અન વિવેક વગરની ગોદા ગોદી આદિવાસી ની કરતા. આદિવાસી સાહિત્યમે રાજકીય સભાણતા હોવા છતા પુણ તા આદિવાસીઓ પોતાના આદિવાસીઓ પોતાના ઉપરનું સંયમન અન લાગણીઓનું સંતુલન કદિ પુણ ખોવાલુ ની

કેતરાક દાડા પેહલા કેરલા રાજયના વાયનાડ જીલ્લામેથી ડૉ. બેબી નામના જાણીતા આદિવાસી કાર્યકર્તા તીમના નિહાળીયા પોર્યા કલાકારોની હગાથ તેજગઢ આવલા નિહાળીયા પોર્યા પોરાયો ડૉ. બેબીએ બનાવેલા ગીતો ગાવ્યા ને વારુત નાચલા કુદલા તે ગમત્લુ. એ હગાથ તે દ વખતે આદિવાસી અસ્મિતાનો તીવ્ર અનુભવ પુણ મલ્યો 'આદિવાસી એકતા પરિષદ' ના વરહના મેળાવળામે પણ નાચત્લા-ગાવત્લાન ભાળ્યાને તા પુણ 'અસ્મિતા' દ કેન્દ્રનો અનુભવ હોયલો સે હગાથ-હગાથ

પાકટતાનો એક સંઘ, અભિગમ જીમે ઉતાવર, કોમ વગરનો આક્રોશ, અધિરતા જરી પુણ ની હુતી પછેન આગલા એપ્રિલ મયનામે ભાષા કેન્દ્ર અન ઈન્દિરા ગાંધી રાષ્ટ્રીય કલા કેન્દ્ર ભેગા હોયકને જે વિચરતી જનજાતી અન આદિવાસીની રાષ્ટ્રીય પરિષદ યોજાયેલી સે તા પુણ આ દ અનુભવવા મળેલું ભલે ને સ્કુલ ઈન્સ્પેકટરના હિસાબે મોટલા ભાગના અભણ હોહે પુણ આદિવાસીના હૈયામે એક ખુબ દ મનગમતલુ રાજકીય ડાહપણ અન સંસ્કૃતિ ભણતર પુરેપુરો રહલા હોવે સે.

'ઢોલ' સામયિક પ્રસ્થાપિત કરવા વાહેનના જે વિવિધ હેતુ તે સમયમે હુતા તીમાથી આદિવાસી ઉપરોક્ત સાક્ષરતાનું નવું આંદોલન નિર્માણ કરવાનો પહેલો હેતુ હુતો 'ઢોલ' સ્થાપનાનો પ્રાથમિક નિર્ણય ૧૯૯૭માં કરવામાં આવલો ૧૯૯૯ હુદી 'ઢોલ' આઠ બોલી હુદી જતો રહલો તે પછેન થોડા વખતમે મરાઠી અન ગુજરાતીમે પુણ 'ઢોલ' પ્રગટ થતો રહલો સે. આ શરૂ-શરૂના વરહોના 'ઢોલ' ની મેનેત હુતી કે ગુજરાત અન ઉત્તર-પશ્ચિમ મહારાષ્ટ્રના આદિવાસી બોલી ભાષાઓને અક્ષર રૂપમાં દેખાડવા તેવી ભાષાના પ્રયત્નશીલ રહેલા અક્ષર કર્મીઓ લીધેનો એક સાંસ્કૃતિક-સાહિત્ય મંચ નિર્માણ કરવો. અન બધા આદિવાસી સંસ્કૃતિ ભાષા સાહિત્ય વિશેની ખબર રાખે અન સભાનતા બીજા આદિવાસી સમાજ હુદી પહોચાડી હકાય તેવ્યાના રીત રીવાજની બધા આદિવાસીઓને ખબર આલવી. સંસ્કૃતિ પર કેત્રીક અસર હોવી. એ વાતોનું કોમ કરવાનું હુ ઇતિહાસકારો લીધે છોડુ સુ.

હાવ પાછુ એક વખત ખુબ દ જોરમે બદલાતા રાષ્ટ્રીય પરિપેક્ષતાને સાથે લઈને 'ઢોલ' પ્રસ્થાપિત કરવાનુ નક્કી કરવાનું આવ્યું સે. આદિવાસી લીધે ૧૯૯૭નો દેશ અન સમાજ આજે ની રીયો આ નવી પરિસ્થિતિમાં વિભિન્ન આદિવાસી વિસ્તારનો આદિવાસી સમાજ એકબીજાની હગાથ દ આદિવાસી અન બીજા સમાજો વચ્ચે સંશોધનોને લીને નિર્માણ હોવાના સંઘર્ષો પુણ વધવાના સે. તીવ્ર હોવાના સે. એતરે નવલા 'ઢોલ'ને આદિવાસી સમાજ માટે એક નવા વેચારિકતાના પરિચય કરતા રહવાની જવાબદારી લેવી પડહે. આજ હુદી 'ઢોલ' પૂર્ણતઃ મૌખિક આદિવાસીઓનું ભાષાઓનું પત્રક રહલુ સે. હવે પછેન પોતાની ઐતિહાસિક જવાબદારી હારી રીતે ઓળખી 'ઢોલ' મૌખિક તેમ દ લેખીત ભાષા ધારાઓનું સામયિક થાય એ જરૂરી હોય જયુ સે. એતરે કે ઢોલના તંત્રીમંડળની એક વધારેની સંયુક્ત જવાબદારી નિર્માણ હોયી સે. જે તે વિહતારના વાચકોને એકલા તેજ વિહતારની વપરાતી ભાષા, માત્ર તાની દ સ્થાનિક સંસ્કૃતિ, ઈતિહાસ, વગેરેનું આત્મભાવ આપવુ કેવળ આજ 'ઢોલ' નો મુખ્ય હેતુ રહેતો ની પુણ બીજા પ્રદેશોમાં રેતા આદિવાસી એનું આત્મભાન સંસ્કૃતિક સજાગતા, આપણા, પોતાના વિહતારમાં વધારતા રહેવા એ ખાસ નવી જવાબદારી તંત્રીમંડળે આપળા નવા સમયને ધ્યાન રાખીને સ્વીકારવી જોહે.

આગોળ આવત્લા બે-તીન વરહોમે 'ઢોલ' મે આપળા દેહની આદિવાસી ભાષામેની મોટલા ભાગની ભાષાઓ ઉમેરવામે આવ હે, એવી આછા સે. માત્ર પશ્ચિમના રાજ્યો ગુજરાત, રાજેસ્થાન, મધ્યપ્રદેશ અન મહારાષ્ટ્રની આ બે વીહુ

જેતરી ભાષામે થાય સે ઢોલ આ બે વીહુ ભાષામે અવતરતો થાય તો ખુબ દ સંતોષની વાત રેહે તે ઉપરાત છત્તીસગઢ, ઝારખંડ આંધ અન હગાથ દ ઉત્તર પૂર્વના રાજ્યોના આદિવાસીની ભાષાના નમુના પુણ આપળા સામાયિકમે ની હોવા જોઈએ? ભલે ને બે-ચાર પાનનો પૂર્ણ લેખની હોય પુણ આવી ભાષામાંથી ચાર-છ લીટીનો સારાંશ પુણ મેળવવો આપણને હાવ અશક્ય સે કી? 'ઢોલ'મે એક એક આદિવાસી ભાષા આવત્લી હોવે અન પછેન 'ઢોલ' બધા આદિવાસીઓની ભાષામાંથી ચાર-છ લીટી ૧-૨ પાનાનો સારાંશ ભેગા કરતો હોય તે બધી દ ભાષા સમુદાય હુદી પહોચતી રહે તો આપળા દેહના આદિવાસીનું એક સંયુક્ત સાંસ્કૃતિક વિશ્વ સર્જાશે એ સંયુક્ત સાંસ્કૃતિક વિશ્વને આપળે આદિવાસી 'અક્ષર આંદોલન' નામથી ઓળખ હું નવ્લા રૂપમે આવત્લુ 'ઢોલ' સામયિક આ નવા અક્ષર આંદોલનનો માર્ગ તીયાર અન સુકર કરવા લીધે હમેશા તત્પર અન સક્ષમ રેવુ જોયે આ જવાબદારી ખુબ દ ગંભીર સે ઢોલના સંપાદક મંડળના સર્વ અક્ષરકર્મીઓને એમના ધારેલા કાર્યમાં હું સુયશ ચિંતુ સુ.

